BŁONIE

na dawnej fotografii

POWIAT BŁOŃSKI
GUB. WARSZAWSKIEJ

0 1 2 3 4 5 10 Wiorst

Powiat Sochaczewski

Powiat Warszawski

Powiat Łowicki

Powiat Skierniewicki

Powiat Grójecki

Sochaczew

Błonie

Warszawa

Grodzisk

Nadarzyn

Mszczonów

Tarczyn

Grójec

Rok 1907

Błonie na dawnej fotografii

St. 77.04(438) Miasta A/Z: A-U
Sygn. 72(438) Błonie Bło

265810
Sz-53 -06
Szt

BŁONIE

na dawnej fotografii

Towarzystwo Przyjaciół Ziemi Błońskiej
Błonie 2005

Eo 4029/2006

70,-

Pod redakcją
Romana Nowoszewskiego

Przygotowali:
Władysław Nowakowski, Mieczysław Ziental, Janina Janiszewska,
Halina Jasińska, Ryszard Kacprzak, Alicja Kwiatkowska
oraz Tadeusz Kowalczyk (współpraca okresowa)

Projekt obwoluty, okładki i układ graficzny
Roman Nowoszewski

Skanowanie fotografii
Adam Mieszkowski

Szt. 57266

Wydanie trzecie, z nowymi poprawkami

Korekta: Zespół

ISBN 83-917639-2-7

© Copyright by Towarzystwo Przyjaciół Ziemi Błońskiej, 2003 r.

Publikację sfinansował Zarząd Miasta i Gminy Błonie

Nakład 580 egz.

Skład i druk: P.P.H.U. MIX
Warszawa, ul. Patkowskiego 2/2, tel (22) 725-39-99
Wydrukowano w grudniu 2005 r.

NASZ WSPÓLNY ALBUM

Album *Błonie na dawnej fotografii* powstał z inicjatywy i staraniem członków Towarzystwa Przyjaciół Ziemi Błońskiej. Jest to pierwsza tego typu publikacja poświęcona naszemu miastu i jedna z niewielu książek dotyczących Błonia, które mimo swej wielowiekowej historii nie doczekało się jak dotąd zbyt wielu opracowań monograficznych.

Pracowaliśmy nad tym albumem dość długo, a oddajemy go w ręce czytelników z uczuciem niepewności, nie wiemy przecież, jak nasza praca zostanie przyjęta, jaką ocenę wystawią jej czytający, jaką zyska opinię? Chociaż pracowaliśmy nad naszym albumem długo, nie uważamy, że jest to dzieło doskonałe. Przeciwnie, dobrze wiemy, iż można by nadal wyszukiwać zdjęcia i zastępować nimi niektóre spośród tu zamieszczonych, i że można by również zmieniać jeszcze to i owo w niektórych podpisach – mimo to jednak zdecydowaliśmy się na zamknięcie naszych prac na tym właśnie etapie. Po prostu chcemy, żeby książka poszła już w ręce czytelników, dla których ją przygotowujemy i którzy będą jej najwnikliwszymi recenzentami.

Wszystko zaczęło się od archiwum zdjęć, które od lat powstawało w naszym Towarzystwie. Ten zbiór fotografii zainicjowała przed laty Janina Janiszewska (zm. 1998), a później z wielką pasją i zaangażowaniem nadal powiększał Mieczysław Ziental. Niektóre ze zgromadzonych zdjęć pokazywaliśmy już na małych wystawach zorganizowanych w Poniatówce przy okazji naszych wcześniejszych imprez. A później przyszedł pomysł, żeby wybrać najciekawsze spośród tych fotografii i wydać je pod jedną okładką, właśnie w formie albumu, który tym nielicznym, co jeszcze pamiętają t a m t o Błonie, przypomni miasto ich młodości, zaś wszystkim pozostałym, dla których t a m t e czasy to już mniej lub bardziej odległa historia, pokaże, jak nasze miasto wyglądało przed laty.

Pomysł z pozoru prosty, najprostszy jaki można sobie wyobrazić. Ale gdy przyszło do realizacji, zaczęły się mnożyć trudności i problemy. Najpierw okazało się, że mamy za mało zdjęć interesujących i wartościowych historycznie, a jednocześnie prezentujących dobry poziom techniczny, który pozwoli na reprodukcję. Rozpisaliśmy więc apel do mieszkańców, prosząc ich o sięgnięcie do swych domowych szuflad, pudeł, albumów i o wydobycie stamtąd zapomnianych fotografii. I wtedy, po tym apelu, powtarzanym zresztą parokrotnie, powoli, powoli zaczęły do nas napływać różne zdjęcia, z których niejedno znajduje się na stronicach niniejszego albumu.

Do albumu wybraliśmy tylko część posiadanego materiału, dbając o to, aby znalazły się w nim zdjęcia najciekawsze, najbardziej interesujące. Ograniczenie narzucała objętość tej publikacji, nie mogącej z przyczyn technicznych i finansowych pomieścić wszystkich zgromadzonych przez nas odbitek. Które zdjęcia zamieścić, a które wyeliminować? Dyskusjom nie było końca, a każdy z członków naszego kilkuosobowego zespołu wysuwał własne racje, broniąc tej czy innej fotografii.

Staraliśmy się eliminować zdjęcia osobiste, dając pierwszeństwo tym, które wnoszą jakieś informacje do szeroko rozumianej historii miasta. Chociaż jest to książka o Błoniu, nie zaś album rodzinny, to i tak znajduje się w niej wiele zdjęć bardzo prywatnych, które z tych czy innych względów przeszły przez redakcyjne sito. Staraliśmy się zamieścić jak najwięcej zdjęć najstarszych, których zresztą nie ma aż tak wiele. Najdawniejsze z nich pochodzi prawdopodobnie z roku 1876 (jest to fot. nr 191). Jako datę końcową pokazanych tu zdjęć przyjęliśmy koniec lat siedemdziesiątych ubiegłego wieku, co oznacza, że najmłodsze z nich mają już ponad

30 lat, czyli więcej, niż liczy jedno pokolenie ludzkie. Pomyślmy, jak odległą historię dla mieszkańców Błonia urodzonych teraz, w chwili ukazania się naszego albumu, będą stanowić w niedalekiej przyszłości tamte lata siedemdziesiąte. Jak odległe będą te czasy wtedy, gdy dzisiejsze niemowlaki osiągną pełnoletność. Jak znów zmieni się nasze miasto, jego domy, place, ulice. A także mieszkańcy, których portrety, zbiorowe lub indywidualne, również zamieszczamy w tej publikacji.

Część albumową poprzedza wstęp Władysława Nowakowskiego, prezesa Towarzystwa Przyjaciół Ziemi Błońskiej, informujący o pracach i dokonaniach Towarzystwa, obchodzącego w roku bieżącym trzydziestolecie swego istnienia. Po tym wstępie zamieszczamy list Janusza Adamskiego, burmistrza poprzedniej kadencji, z miłymi dla nas słowami, których najlepszym potwierdzeniem była decyzja Zarządu i Rady Miasta o przyznaniu dotacji na druk albumu. Dziękujemy. Bez tego wsparcia druk publikacji nie byłby możliwy.

Właściwy album dzieli się na dwanaście odrębnych rozdziałów, obejmujących poszczególne dziedziny. Kolejne rozdziały opatrzyliśmy tytułami:

I. Archeologia. Dzieje miasta.
II. Architektura. Urbanistyka.
III. Dworce. Kolejnictwo.
IV. Organizacje społeczne i polityczne.
V. Sport i wypoczynek.
VI. Straż pożarna.
VII. Szkoły. Przedszkola. Ochronka.
VIII. Świątynie. Cmentarze.
IX. Uroczystości. Wydarzenia. Obchody.
X. Zakłady przemysłowe. Instytucje.
XI. Życie miasta.
XII. Okolice Błonia.

Każdy z tych rozdziałów poprzedza krótkie wprowadzenie, które napisali (czasem wspólnie) Alicja Kwiatkowska (rozdz. IV, VI-VIII), Władysław Nowakowski (I-IV, VI-XII) i Andrzej Pawlak (V), a po tych wstępach następują w kolejności chronologicznej zdjęcia, ilustrujące tytułowy temat. Niektóre ze zdjęć mogłyby się z powodzeniem znaleźć także w innym rozdziale, tak np. fotografia harcerzy defilujących przed trybuną (fot. nr 176), którą umieściliśmy w dziale dziewiątym („Uroczystości. Wydarzenia. Obchody"), mogłaby też trafić do działu czwartego („Organizacje społeczne i polityczne"). Podobnie i w innych przypadkach, o czym prosimy pamiętać, oglądając album.

Oprócz widoków miasta oraz fotografii jego mieszkańców zamieściliśmy w albumie garść zdjęć o innym charakterze, dopełniających treść naszej publikacji. Są to reprodukcje kilku dawnych dokumentów i fotografie wyrobów przemysłowych, z których przed laty znane było nasze miasto, a także kilka kart pocztowych.

W dziale „Archeologia. Dzieje miasta" (zdjęcia nr 5 i 6) przypominamy podobizny dwóch XVII-wiecznych przywilejów cechowych, nadanych błońskim szewcom przez ówczesnych władców, oraz reprodukcję wpisu do księgi cechu szewców. Dwa z tych dawnych dokumentów, spisanych ręcznie i opatrzonych wielką pieczęcią lakową, znamy dziś już tylko z książkowej reprodukcji, z pewnością więc warto je przypomnieć wszystkim, którzy interesują się przeszłością Błonia i jego okolic.

W rozdziale dotyczącym kolejnictwa (zdjęcie nr 48) pokazujemy architektoniczny projekt błońskiego dworca, wykonany przed rozpoczęciem budowy warszawsko-kaliskiej „żelaznej drogi", która jak wiadomo

i naszemu miastu przyniosła połączenie kolejowe ze światem. Pod projektem, opisanym cyrylicą (Błonie, tak jak i znaczna część naszych ziem, znajdowało się wtedy pod zaborem rosyjskim), zamieszczamy autentyczne zdjęcie budynku dworca wzniesionego w niedługim czasie według powyższego planu. Dział tyczący kolejnictwa zamyka reprodukcja mapki, na której starannie wyrysowano trasy kolejki wąskotorowej biegnącej w okolicach Błonia jeszcze czterdzieści lat temu. Kolejkę tę z wielkim sentymentem wspominają starsi mieszkańcy miasta.

Odmienny charakter ma następny dokument. Jest to dyplom okolicznościowy wręczony przez grono przyjaciół i znajomych wiceprezesowi oddziału błońskiego Polskiego Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół" Wiktorowi Królikowskiemu w dniu jego imienin (rozdział „Organizacje społeczne i polityczne", fot. 60). Nie znamy dokładnej daty rocznej przygotowania dyplomu, wiemy jednak, że miało to miejsce przed rokiem 1934. Ten bogato zdobiony dyplom został wykonany ręcznie, a pośród upiększającego go ornamentu, w centralnym miejscu, w szerokiej ramce umieszczono rysunek naszego błońskiego Ratusza, wykonany najpewniej z autopsji przez nieznanego nam bliżej grafika czy ilustratora. Jest to więc dochowana do dziś autentyczna, chociaż nie sposób określić w jakim stopniu wierna, podobizna Ratusza z tamtych lat (warto ją porównać ze zdjęciem nr 59).

Z sentymentem bierzemy dziś do ręki cegiełki wyemitowane w 1948 r. przez Komitet Budowy Liceum Ogólnokształcącego (fot. 122). Na jednej stronie cegiełki, której wartość opiewała na 500 złotych, wpisywano nazwisko ofiarodawcy – cegiełkę przez nas reprodukowaną wykupiła Krystyna Domagalska, nauczycielka polonistka, jak najlepiej zapisana w pamięci zarówno wielu swych wychowanków jak i ich rodziców. Na drugiej stronie cegiełki widnieje napis: „Obywatelu! Spełniłeś obowiązek wobec żyjącego pokolenia. Spełniłeś obowiązek wobec przyszłych pokoleń, te wspominać cię będą z wdzięcznością".

Przez wiele lat Błonie kojarzono nieodmiennie z polskimi zapałkami. Nic dziwnego, w mieście znajdowała się największa spośród pięciu ówczesnych fabryk zapałek, przypominamy więc etykiety zapałczane z dawnych lat (fot. 180), z widoczną na nich nazwą naszego miasta. Na najstarszych widnieją napisy z jeszcze dwujęzyczną (polską i rosyjską) informacją: „miasto Błonie, gubernia warszawska". Na innych, późniejszych, ową „gubernię" zastępuje już określenie „ziemia warszawska". Z biegiem lat – co też można wyczytać na etykietach – zmieniała się forma prawna samego zakładu, od „Polskiej Fabryki Zapałek" poprzez „Zjednoczone Polskie Fabryki Zapałek" (Błonie i Mszczonów), aż po „Polski Monopol Zapałczany" (charakterystyczne etykiety ze słoneczkiem, drukowane przez wiele powojennych lat).

Minęło kilkadziesiąt lat i Błonie znów zasłynęło, tym razem z wyrobów technicznych, precyzyjnych i elektronicznych. Pokazujemy na zdjęciach kilka takich błońskich produktów przemysłowych: szybkościomierz, zegarki naręczne, czytnik taśmy oraz drukarkę wierszową (fot. 188 i 190). Każdy z tych wyrobów to cząstka historii fabryki i miasta, ale przede wszystkim jest to historia ludzi, którzy wtedy w błońskiej „Merze" pracowali – a było ich przecież wielu, bardzo wielu – znajdując tu zatrudnienie gwarantujące spokojną egzystencję.

Dopełnienie omawianych tu dokumentów stanowi kilka pocztówek, z których każda dotyczy Błonia, każdą też opisujemy bliżej, omawiając źródła fotografii (patrz: „Autorzy i źródła zdjęć").

Opisy zdjęć to kolejny kłopot, z którym przyszło się nam zmierzyć. Nie chcąc poprzestać na omówieniach suchych i zdawkowych, staraliśmy się uzyskać jak najwięcej informacji o ludziach, miejscach i budynkach utrwalonych na fotografiach. Niestety, w wielu przypadkach było to po prostu niemożliwe. Po raz kolejny okazało się, jak krótka i zawodna jest ludzka pamięć. Niech to wyjaśnienie tłumaczy, dlaczego w wielu podpisach widnieją daty przybliżone (np.: ok. 1935 r., przed 1927 r.), zaś w innych brak imion i nazwisk niektórych osób widocznych na fotografiach.

Pozostawiając te niepełne informacje, liczymy się z możliwością uzupełnień przez czytelników. Z radością przyjmiemy wszystkie takie dodatki, będziemy też wdzięczni za wszelkie sprostowania i poprawki, które zamierzamy skrupulatnie notować, z myślą o wykorzystaniu w przyszłości.

Jeśli opis jest krótki, to cały mieści się pod zdjęciem, którego dotyczy. W przypadku opisów dłuższych, a jest takich wiele, dokończenie każdego z nich znajduje się na końcu albumu, w jednym wspólnym rozdziale „Objaśnienia do fotografii".

Alfabetyczny indeks nazwisk, a także indeksy nazw ulic, domów i budowli oraz instytucji występujących w omówieniach, powinny ułatwić korzystanie z albumu.

Niniejsza praca jest dziełem zbiorowym, lecz różny był udział poszczególnych członków naszego społecznego komitetu redakcyjnego. Informacje do opisów zbierali i weryfikowali: Halina Jasińska, Alicja Kwiatkowska, Ryszard Kacprzak, Tadeusz Kowalczyk, głównie zaś Władysław Nowakowski i Mieczysław Ziental, przy czym dwaj ostatni, wraz z Romanem Nowoszewskim, nadali tym opisom kształt końcowy. Wiadomościami służyli ofiarodawcy zdjęć, a także długi szereg osób: Leon Ceglarz, Stanisława Plochowa, Jerzy Oziemski i inni; nie sposób wymienić tu wszystkich, którzy wypytywani, osobiście lub telefonicznie, dopełniali zebrane wcześniej informacje, podając nieznane nam fakty, szczegóły. Serdecznie dziękujemy za tę bezinteresowną i jakże cenną pomoc.

Dziękujemy również wszystkim autorom zdjęć, którzy wyrazili zgodę na nieodpłatną reprodukcję wykonanych przez siebie fotografii. Przy czym podziękowanie nasze kierujemy zarówno do osób prywatnych jak i do Archiwum Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, które użyczyło nam nieodpłatnie szeregu zdjęć ze swych zbiorów (patrz: „Autorzy i źródła zdjęć").

*

Dzięki społecznej pracy grupki osób, wspieranej pomocą i radą przez wielu, wielu mieszkańców miasta, po okresie starań i prac redakcyjnych, ukazuje się dziś ten album. Przygotowywaliśmy go wspólnie, dlatego też z całym przekonaniem możemy powiedzieć, że jest to nasze wspólne dzieło.

Po prostu jest to nasz wspólny album.

Roman Nowoszewski

SŁOWO DO TRZECIEGO WYDANIA

To już trzecie wydanie naszego albumu, z nowymi poprawkami i uzupełnieniami zgłoszonymi przez czytelników. Wzruszające są telefony z innych, czasem jakże odległych miejscowości, od byłych mieszkańców Błonia, dziś rozrzuconych po świecie, którzy jednak nie zapomnieli swego rodzinnego miasta, postarali się o album i ciesząc się nim – dopowiadają, prostują, poprawiają. Dziękujemy, wciąż jest to nasz wspólny album.

Ważniejsze zmiany wprowadziliśmy w podpisach do fotografii nr: 20, 25, 30, 41, 62, 75, 79, 88, 94, 95, 100, 102, 120, 159-160, 166, 187, 200, 216, oraz odpowiednio w indeksach.

Władzom miasta i gminy serdecznie dziękujemy za sfinansowanie tego wydania, zaś czytelnikom życzymy satysfakcji i korzyści z lektur, a także wzruszeń i refleksji. Bo przecież Błonie z tych dawnych fotografii odchodzi coraz bardziej w przeszłość...

R.N.

TOWARZYSTWO PRZYJACIÓŁ ZIEMI BŁOŃSKIEJ
1973-2003

Towarzystwo Przyjaciół Ziemi Błońskiej jest regionalną organizacją społeczno-kulturalną. Określenie „regionalna" oznacza, że organizacja działa na rzecz określonego terenu. W naszym przypadku jest to obszar miasta i gminy Błonie.

Motywy powstania naszego Towarzystwa wyjaśnia wstęp do Statutu:

Towarzystwo Przyjaciół Ziemi Błońskiej powstało i działa z miłości do ziemi ojczystej, z szacunku dla pracy i dorobku przeszłych pokoleń Polaków, z przywiązania do zamieszkiwanego regionu, z poczucia znaczenia historii, tradycji rodzinnej i kultury w życiu narodu, z pragnienia przyjęcia moralnej współodpowiedzialności za ochronę i rozwój tych wartości tak współcześnie, jak i dla przyszłych pokoleń.

Statut informuje również, że Towarzystwo stawia sobie za cel:

* poznawanie przeszłości dziejowej miasta Błonia i ziemi błońskiej, gromadzenie dokumentacji historycznej i budzenie zainteresowania mieszkańców dziejami oraz znajomością krajoznawczą tej ziemi;

* krzewienie i popularyzację osiągnięć w dziedzinie kultury i sztuki tak narodowej jak i ogólnoludzkiej, propagowanie więzi z krajem ojczystym, szacunku dla rodzimej tradycji i podstawowych norm etycznych;

* pobudzanie inicjatyw społecznych, a zwłaszcza rozwijanie życia kulturalnego i oświatowego regionu;

* propagowanie wiedzy w zakresie ochrony środowiska naturalnego i zdrowia przed ujemnymi skutkami cywilizacyjnymi oraz inicjowanie działań mających na celu tę ochronę.

Realizując wymienione cele statutowe, chcieliśmy też rozwijać wśród mieszkańców przywiązanie do swej ziemi oraz poczucie dumy ze swego miasta, które – pamiętajmy o tym – było w dawnych czasach miastem królewskim. To przecież stąd pochodził światły mąż, zwany Mikołajem z Błonia, sławny XV-wieczny teolog i pisarz, a inny uczony, Maciej z Błonia, był nadwornym lekarzem króla Aleksandra Jagiellończyka i Zygmunta Starego. To cechom rzemieślniczym z Błonia nadawali przywileje sławni polscy królowie. To książę Józef Poniatowski – któremu „Bóg powierzył honor Polaków" – był swego czasu starostą błońskim i właścicielem majątku Starostwo oraz dworku zwanego dziś Poniatówką. To również mieszkańcy ziemi Błońskiej brali udział w powstaniach listopadowym i styczniowym, walczyli o niepodległość Polski w pierwszej wojnie światowej, bronili jej w latach drugiej wojny, walczyli w konspiracji w okresie okupacji hitlerowskiej.

Do wybuchu II wojny światowej działały w Błoniu różne organizacje społeczno-kulturalne, założone samorzutnie przez mieszkańców jeszcze w okresie zaborów lub tuż po odzyskaniu niepodległości: Towarzystwo Pożyczkowo-Oszczędnościowe (powstało w 1903 r.), Ochotnicza Straż Ogniowa (1905), Towarzystwo Śpiewacze Lutnia" (1910), Towarzystwo Przyjaciół Młodzieży (1920), „Strzelec" (1925), Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół" (1925), Towarzystwo Uniwersytetu Robotniczego (1925), Polska Macierz Szkolna i Towarzystwo Przyjaciół Szkoły (daty powstania nieznane) oraz Związek Harcerstwa Polskiego (1929).

W ramach swych statutowych celów członkowie tych organizacji urządzali dla mieszkańców wykłady, szkolenia, pogadanki, przygotowywali sztuki teatralne w wykonaniu amatorskim, działali w zespołach śpiewaczych i muzycznych, organizowali imprezy rozrywkowe i sportowe dla dorosłych, młodzieży i dla dzieci, przygotowując spotkania towarzyskie i bale, a także, często we współpracy ze szkołami, wycieczki, w tym bardzo popularne majówki do Puszczy Kampinoskiej.

Okres okupacji przerwał działalność organizacji społeczno-kulturalnych, a po zakończeniu wojny ówczesne władze państwowe – wbrew uprzedniej tradycji – nie stworzyły możliwości reaktywowania lub zakładania podobnych stowarzyszeń. Możliwości takie zaistniały dopiero po roku 1965, a z upływem lat ruch ten zaczął się rozwijać.

W czerwcu 1973 r. grupa mieszkańców Błonia: Leon Ceglarz, Sabina Janiszewska, Janina Janiszewska, Klemens Malinowski, Józef Niemstak i Jan Socha, wystąpiła z inicjatywą założenia w naszym mieście regionalnego towarzystwa społeczno-kulturalnego. Przewodniczącym tej grupy inicjatywnej został Leon Ceglarz, wicedyrektor Liceum Ogólnokształcącego im. Władysława Broniewskiego, nauczyciel i znany społecznik. Na zebranie założycielskie grupa ta zaprosiła 120 osób. Przyszły 23 osoby, co pozwoliło na powołanie stowarzyszenia, które nazwano Towarzystwem Przyjaciół Ziemi Błońskiej.

Na zebraniu wybrano władze Towarzystwa, czyli Zarząd i Komisję Rewizyjną. Prezesem został Władysław Nowakowski, wiceprezesem Leon Ceglarz, sekretarzem Janina Janiszewska, skarbnikiem Roman Kołodziej. Na następnych zebraniach opracowano plan działania oraz statut, zatwierdzony w grudniu 1973 r. przez Wydział Spraw Wewnętrznych Wojewódzkiej Rady Narodowej.

Początki naszej działalności nie były łatwe. Do połowy września 1988 r., czyli do zakończenia odbudowy Poniatówki, Towarzystwo nie miało własnej siedziby, tułając się przez 15 lat i korzystając dorywczo (aczkolwiek z zawsze serdecznie udzielanych) pomieszczeń Spółdzielni Mieszkaniowej, Związku Emerytów i Rencistów, Ochotniczej Straży Pożarnej, Liceum Ogólnokształcącego oraz Szkoły Podstawowej nr 4. Bywało również i tak, że zebrania odbywały się w prywatnym mieszkaniu.

Równolegle z inną działalnością podjęliśmy starania u wojewódzkiego konserwatora zabytków o wpisanie do rejestru zabytków błońskiego dworku z przełomu XVIII i XIX w., a następnie wystąpiliśmy o podjęcie odbudowy tej niszczejącej budowli. Dworek ten – nazywany obecnie Poniatówką – należał swego czasu do księcia Józefa Poniatowskiego. Po dwunastu latach naszych starań dworek wpisano do rejestru zabytków, a następnie w ciągu dwóch lat został on odbudowany przez Urząd Miasta i Gminy, m.in. dzięki pełnemu zrozumieniu wagi tego zagadnienia przez przewodniczącego Miejskiej Rady Narodowej Janusza Adamskiego i naczelnika miasta Józefa Ćwikły. Uratowanie dworku od zniszczenia uważamy za wielki sukces Towarzystwa. W uznaniu naszych zasług władze miasta przydzieliły nam w Poniatówce pokój, stanowiący odtąd siedzibę Towarzystwa, umieszczając w pozostałych pomieszczeniach Ośrodek Kultury, który w odrestaurowanym dworku zyskał doskonałe warunki do pracy.

Nam również było teraz łatwiej prowadzić swą statutową działalność. Z długiej listy naszych dokonań wymieńmy tylko niektóre. Tradycją stały się organizowane przez nas plenery malarskie, a następnie wystawy prac indywidualnych artystów plastyków, których aż ponad trzydziestu przedstawiło w salach Poniatówki swoje prace poplenerowe. Ich tematem były pejzaże Błonia i okolic, architektura miasta i wsi błońskiej, ze szczególnym uwzględnieniem architektury zabytkowej. W ten sposób na obrazach ocalono od zapomnienia nieistniejące już fragmenty naszego miasta i okolic. Zorganizowaliśmy też, jako pierwsi na terenie Błonia, 25 wystaw indywidualnych profesjonalnych artystów plastyków, którzy pokazali na nich akwarele, obrazy olejne i ceramiczne, rzeźbę i malarstwo na porcelanie, fotografię artystyczną.

Dużym wydarzeniem była wystawa stu portretów dowódców Września 1939 r., wypożyczonych Towarzystwu przez ówczesnego senatora Ryszarda Juszkiewicza z jego zbiorów prywatnych. Swego rodzaju plonem tych wystaw jest mała galeria obrazów ofiarowanych nam przez artystów wystawiających swe prace, która zdobi wnętrze naszej siedziby.

W minionych latach zorganizowaliśmy następujące cykle wykładów:

* „Jak patrzeć na dzieło sztuki" – wykłady z historii sztuki, trwające półtora roku, a prowadzone przez Henryka Brandysa, kustosza Muzeum Etnograficznego w Warszawie;

* „Historia architektury światowej" – półroczny cykl wykładów, prowadzonych przez Witolda Mieszkowskiego z Politechniki Warszawskiej;

* „Przyroda Puszczy Kampinoskiej – flora i fauna" oraz „Jak fotografować przyrodę" – półroczny cykl spotkań; prelegentem był Piotr Pukos, pracownik naukowy Muzeum Puszczy Kampinoskiej w Kampinosie.

Wykłady odbywały się raz w miesiącu, początkowo w sali Straży Pożarnej, a następnie w Poniatówce.

Organizowaliśmy też doroczne obchody rocznic 3 Maja i 11 Listopada oraz wiele spotkań, pogadanek, wykładów i odczytów o różnej tematyce, np. historia miasta, wykopaliska na terenie Błonia i kasztelanii rokickiej, ochrona zdrowia, wpływ biopierwiastków na zdrowie człowieka.

Dzięki naszym staraniom odbyły się w Błoniu naukowe sympozja poświęcone językoznawstwu, ekologii, przyrodzie i zdrowemu żywieniu, z udziałem znanych naukowców. Zorganizowaliśmy też cykl prelekcji „Podróże po świecie bez wiz i paszportów", ilustrowanych przezroczami, a prowadzonych przez różne osoby, które mimo ówczesnych trudności związanych z wyjazdami za granicę, bywały w świecie i zechciały się podzielić swymi wrażeniami z tych wojaży.

Dla podniesienia wyglądu estetycznego miasta i gminy od 1974 r. organizujemy konkurs Ziemia Błońska w Zieleni i Kwiatach. Z kolei w latach 1979 i 1980 z inicjatywy Towarzystwa zorganizowano, wspólnie z Urzędem Miasta i Ośrodkiem Kultury, Dni Błonia, które po przerwie wymuszonej przez stan wojenny, wznowiono dopiero w roku 2000.

Organizowaliśmy również wycieczki, zarówno po najbliższych okolicach (Łysa Góra, Pass, Rokitno, Pilaszków, Puszcza Kampinoska), jak i dalsze, po Mazowszu (Opinogóra).

Mamy także w swym dorobku organizację recitali fortepianowych oraz koncertów muzyki kameralnej i muzyki organowej, te ostatnie w kościele Św. Trójcy, wspólnie z parafią; po koncercie bożonarodzeniowym następuje wspólne dzielenie się opłatkiem.

Przez wszystkie lata działalności gromadziliśmy dokumentację dotyczącą przeszłości naszego regionu. Nasze archiwum obejmuje:

* dokumentację fotograficzną starego i współczesnego Błonia (od końca XIX w. do dziś); to właśnie ten materiał posłużył do opracowania niniejszego albumu;

* fotografie zabytkowych grobów na cmentarzu katolickim, z opisem pomników, sporządzone przez konserwatora zabytków;

* wykonaną w 1991 r. dokumentację cmentarza żydowskiego;

* inwentaryzację zabytków i drzewostanu w Błoniu, sporządzoną przez studentów Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w latach 1992-1993;

* fachową, konserwatorską (opis i zdjęcia) dokumentację stanu Poniatówki z 1978 r., to jest przed odbudową dworku;

* plany Błonia i gminy z lat 1820-1828 oraz mapkę powiatu błońskiego z początków XX w.;

* zbiór fotografii najpiękniejszych ogrodów w Błoniu – plon cyklicznych konkursów Ziemia Błońska w Zieleni i Kwiatach.

Ponadto zgromadziliśmy podręczny księgozbiór dotyczący przeszłości Błonia i okolic, kultury i sztuki na Mazowszu oraz regionalizmu w Polsce.

Na szczególne podkreślenie zasługuje fakt, że wszyscy członkowie, zarówno Zarządu jak i całego Towarzystwa, działają całkowicie honorowo, bez jakiegokolwiek wynagrodzenia. Taka sama bezinteresowność wyróżnia tych wszystkich, którzy na organizowanych przez nas imprezach ofiarowują innym swoją pracę i swój wolny czas.

Za swą działalność Towarzystwo Przyjaciół Ziemi Błońskiej zostało odznaczone przez Mazowieckie Towarzystwo Kultury Medalem za Zasługi dla Mazowsza, a kilkoro naszych członków otrzymało odznakę Zasłużonego Działacza Kultury i odznakę Za Zasługi dla Warszawy.

Tak w wielkim skrócie przedstawia się historia powstania i dzieje Towarzystwa Przyjaciół Ziemi Błońskiej.

*

Doceniając bogactwo i wartość zgromadzonego przez nas archiwum fotograficznego, dotyczącego przeszłości miasta i okolic, który to materiał obrazuje architekturę (w części już nieistniejącą), wydarzenia z historii i ówczesne życie mieszkańców – uznaliśmy za celowe opisanie tych fotografii, z podaniem miejsca i czasu wykonania zdjęcia oraz z informacją o widocznych na nich osobach i budowlach. Wierzymy, że tak przygotowany materiał dokumentalny przyda się zarówno mieszkańcom jak i historykom, badaczom dziejów polskich miast i miasteczek.

Fakt, że niniejszy album ukazuje się drukiem, jest dla nas pokrzepiającym i radosnym potwierdzeniem sensu i skuteczności wspólnego działania. Album ten jest bowiem wynikiem pracy nie tylko tych osób, które go przygotowały do druku, lecz również a może przede wszystkim tych tak wielu mieszkańców, którzy dostarczyli nam fotografie, rozstając się na jakiś czas ze swoimi drogimi pamiątkami.

I jednym, i drugim dziękujemy.

Ukazanie się niniejszego albumu w roku 2003 stało się możliwe dzięki życzliwemu poparciu władz miasta i gminy Błonie III kadencji samorządowej, reprezentowanych przez przewodniczącego Rady Miejskiej Piotra Pniewskiego i burmistrza Janusza Adamskiego, oraz władz miasta i gminy Błonie IV kadencji samorządowej, reprezentowanych przez przewodniczącego Rady Miejskiej Jarosława Hernika i burmistrza Zbigniewa Stępnia.

Władysław Nowakowski
Prezes Towarzystwa Przyjaciół Ziemi Błońskiej

Drogi Czytelniku!

Z wielką satysfakcją, a także z nieukrywaną radością mamy zaszczyt i przyjemność uczestniczyć w wydaniu albumu, który jest wynikiem i efektem pracy Towarzystwa Przyjaciół Ziemi Błońskiej.

Pracą Towarzystwa od wielu lat kieruje prezes doc. dr hab. med. Władysław Nowakowski i na jego ręce w imieniu Zarządu Miasta składam serdeczne podziękowania za stworzoną trwałą pozycję o znaczeniu historycznym dla naszego miasta.

Zarząd Miasta, udzielając pomocy w ostatnim etapie przygotowań do wydania albumu, uzyskał zgodę Rady Miejskiej, kierowanej przez Piotra Pniewskiego, na użycie środków budżetowych dla tego przedsięwzięcia.

Niezależnie od głównego przeznaczenia albumu, tj. zachowania „starego" Błonia w fotografii i w zapisie, traktujemy to dzieło jako produkt promujący naszą gminę.

Władze miasta i gminy Błonie, przewodniczący Rady Miejskiej Piotr Pniewski i burmistrz Janusz Adamski, w ostatnim roku trzeciej kadencji samorządowej - jednomyślnie zdecydowały o wydaniu albumu, zdając sobie sprawę, że jako książka ukaże się on już w czasie następnej, czyli czwartej kadencji samorządowej. Mamy nadzieję, że będzie on dobrze służył zarówno pokoleniom dojrzałym, jak również dzieciom i młodzieży, którym rodzinne miasto powinno się kojarzyć z gniazdem osób najbliższych.

Dziękujemy twórcom albumu, zarówno tym, którzy samym pomysłem zarazili innych, jak i bezpośrednim autorom tego dzieła.

Z wyrazami szacunku
Janusz Adamski

Herb Błonia

I. ARCHEOLOGIA. DZIEJE MIASTA

Obiektem, który na terenie Błonia został szczegółowo zbadany przez archeologów, jest wczesnośredniowieczne grodzisko położone o dwa kilometry na wschód od centrum miasta, zwane przez mieszkańców Łysą Górą, a wzmiankowane już w XI i XII wieku.

Najwcześniejsze badania na tym grodzisku przeprowadził przed 1923 r. Roman Jakimowicz, następne zaś Z. Rajewski z Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie. I pierwsze, i drugie były badaniami powierzchniowymi, dostarczyły więc niewielkiej liczby znalezisk i informacji.

Dokładne i systematyczne prace na Łysej Górze przeprowadzono w latach 1949-1951 w czasie trzysezonowej kampanii wykopaliskowej, trwającej w sumie pięć i pół miesiąca. Badania te przeprowadziło Państwowe Muzeum Archeologiczne w ramach ogólnopolskiej akcji badań nad początkami Państwa Polskiego, a ich efekty przedstawiła Aleksandra Cofta w pracy *Wyniki badań na grodzisku wczesnośredniowiecznym w Błoniu, pow. Grodzisk Mazowiecki* (Towarzystwo Przyjaciół Ziemi Błońskiej posiada w swym księgozbiorze kserokopię tej pracy).

Podczas wykopalisk archeolodzy odkryli znaczną liczbę wczesnośredniowiecznych przedmiotów wykonanych z gliny, rogów zwierzęcych (przeważnie jelenich), brązu i żelaza, takich jak np. siekierki, groty, talerze, klucze, kabłąki, ostrogi. Przedmiotów służących kobietom znaleziono niewiele. Przeważały znaleziska służące mężczyznom (militaria), które poparte stwierdzeniem o silnym ufortyfikowaniu gródka, prowadzą do wniosku, iż był to ośrodek wojskowy. Oceniając wiek wykopanych obiektów archeolodzy datowali żywotność grodziska na wiek XIII, zaś historycy wysunęli sugestię, że błońskie grodzisko wiąże się z kasztelanią w niedalekim Rokitnie, wymienioną w źródłach pisanych przed rokiem 1282.

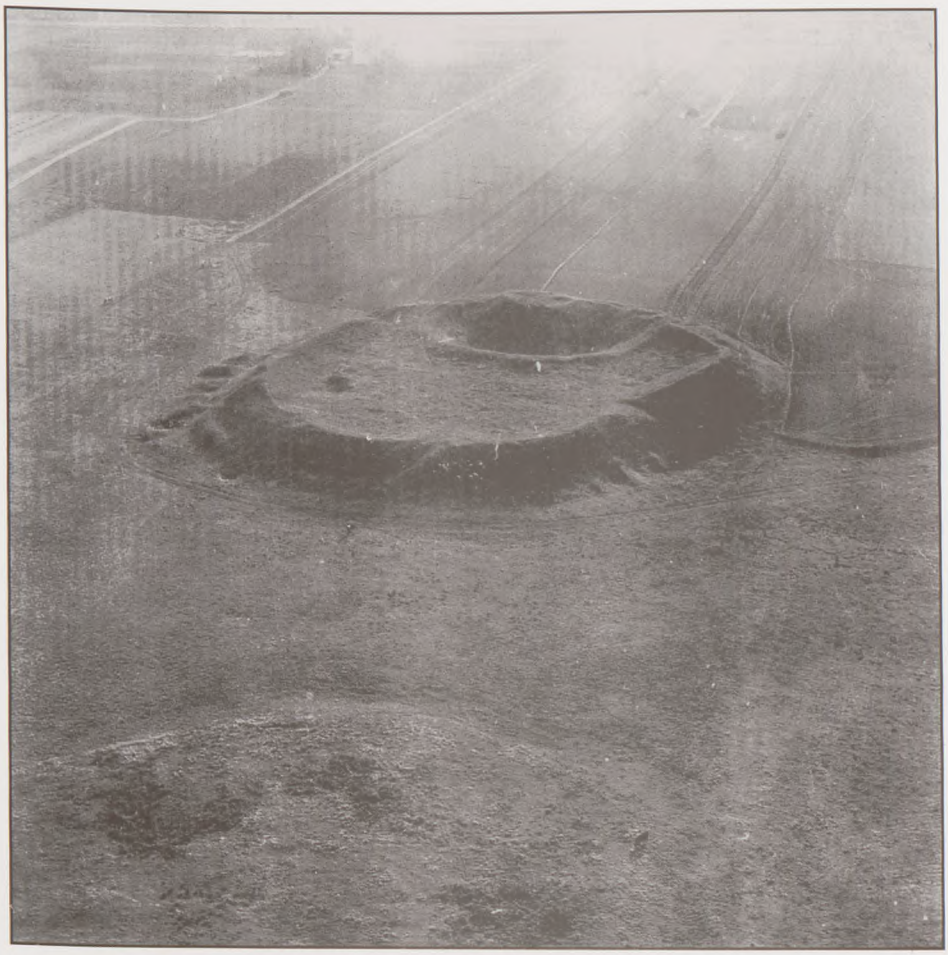
Poza powyższymi przeprowadzono również badania w grodzisku Osiek (1968 r.), które w XIII w. mogło być powiązane z grodziskiem na Łysej Górze. Niestety, z powodu znacznego zniszczenia terenu wyniki badań nie przyniosły oczekiwanego rezultatu.

Niezależnie od planowych badań, zdarzają się niekiedy i przypadkowe znaleziska archeologiczne, dokonywane przez mieszkańców Błonia i okolic w trakcie prac ziemnych, co nie jest dziwne, jeśli się zważy, że Błonie jest naprawdę starym miastem. Przykład jednego z takich znalezisk ilustruje fotografia nr 4, przedstawiająca Leszka Kulisiewicza, uhonorowanego przez konserwatora zabytków dyplomem, za zgłoszenie archeologicznych znalezisk wykopanych przez niego na swej posesji.

Prawa miejskie, oparte na prawie chełmińskim, uzyskało Błonie już w 1380 r. Wkrótce też zaczęło się stosunkowo szybko rozwijać i przybierać na znaczeniu. Silnie rozwijało się rzemiosło, w szczególności szewcy i piwowarzy, co przydawało miastu bogactwa. Otrzymywało też ono różne przywileje królewskie i prawa, sprzyjające dalszemu rozwojowi.

1. Grodzisko wczesnośredniowieczne (XI-XII w.), zwane Łysą Górą. 1930 r.

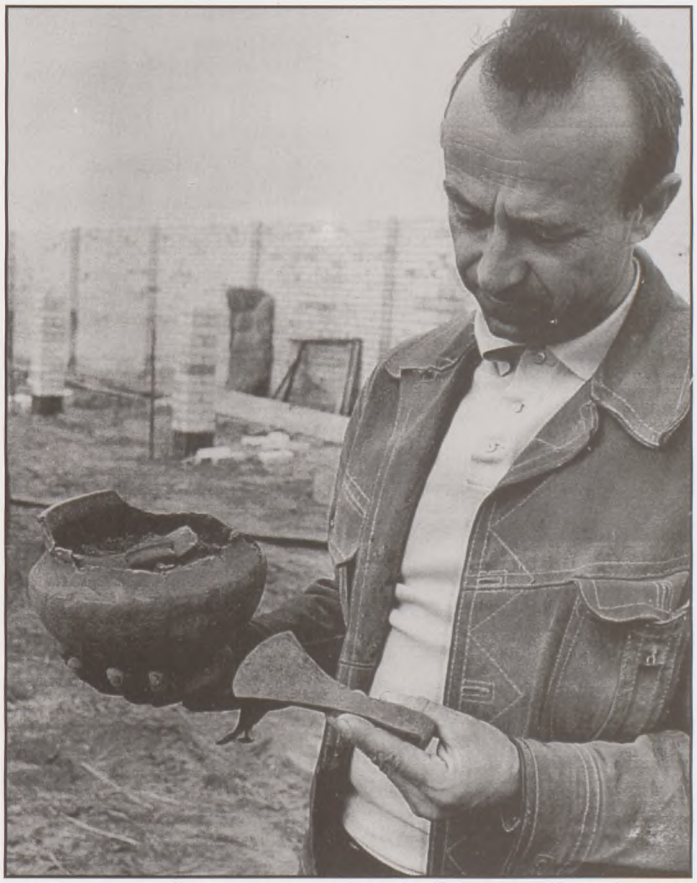

2. Łysa Góra z lotu ptaka. 1975 r.

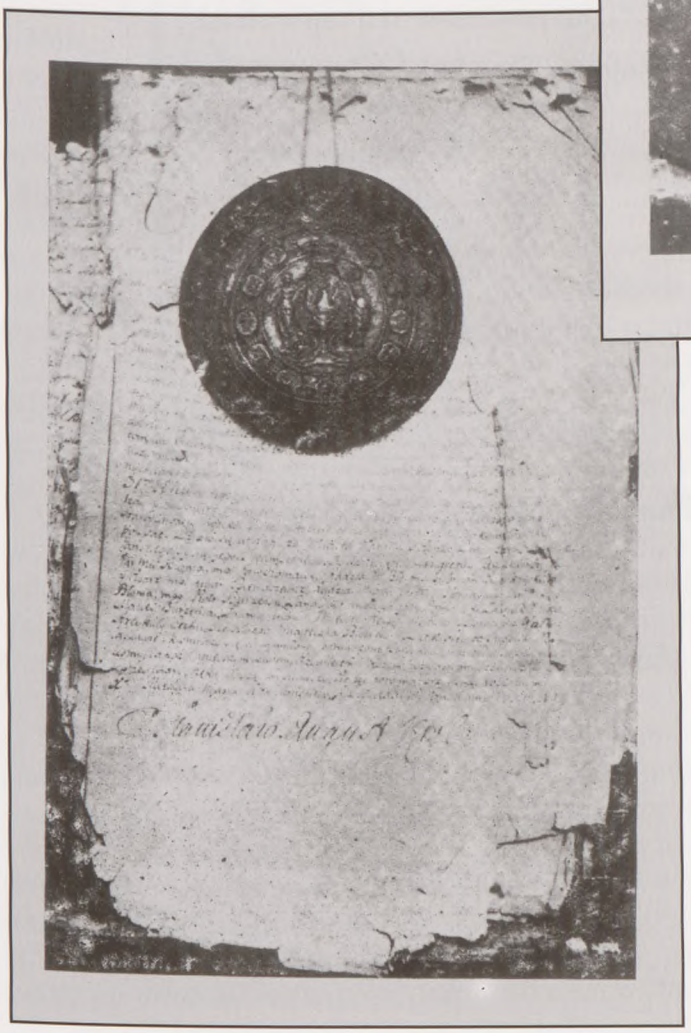
3. Wykopaliska archeologiczne na Łysej Górze. 1951 r.

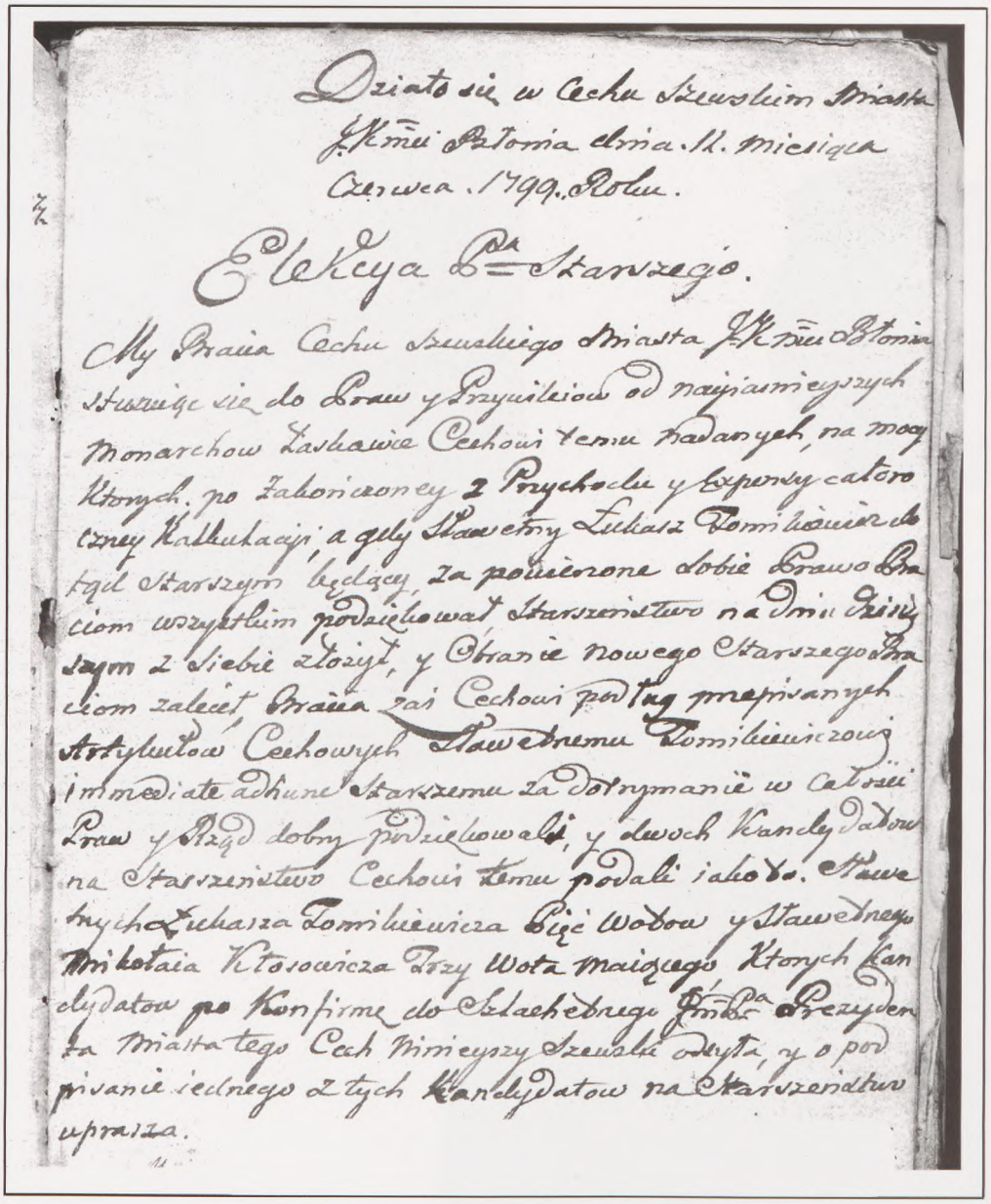
4. Znalezisko archeologiczne odkryte w czasie prac ziemnych w okolicach ul. Szkolnej. 1969 r.

Akt nadany cechowi szewców przez Jana III

5. U góry: akt nadania przywilejów cechowi szewców w Błoniu przez Jana III Sobieskiego w dniu 1 września 1690 r.
Po lewej: pieczęć lakowa Stanisława Augusta Poniatowskiego na akcie cechu szewskiego

Działo się w Cechu Szewskim Miasta
J. K. Mci Błonia dnia 12. Miesiąca
Czerwca. 1799. Roku.

Elekcya P. Starszego.

My Braia Cechu Szewskiego Miasta J. K. Mci Błonia
stanąwszy się do Praw y Przywileiow od naiiaśnieyszych
Monarchow Zaszłych Cechowi temu nadanych, na mocy
Ktorych, po Zaborzonej z Przychodu y Expensy całoro
cznej Kalkulacyi, a gdy Stawczny Łukasz Domiłowicz do
tąd Starszym będący, za poniesione sobie Prawo Bra
ciom wszystkim podziękował Starszeństwo na dniu dzisiey
szym z Siebie złożył, y Obranie nowego Starszego Bra
ciom zalecił, Braia zaś Cechowi po tey mianowanych
Artykułow Cechowych Stawcznemu Domiłowiczowi
immediate odtąd Starszemu za dotrzymanie w całości
Praw y Rządu dobry podziękowali, y dwoch Kandydatow
na Starszeństwo Cechowi temu podali iakoto. Staw
cznych Łukasza Domiłowicza Pięć Wodow y Stawcznego
Mikołaia Krosowicza Trzy Wota maiącego Ktorych Kan
dydatow po Konfirme do Szlachetnego JMPa Prezyden
ta Miasta tego Cech Mieszczyzny Szewskiey odesłał, y o poz
bawienie iednego z tych Kandydatow na Starszeństwo
uprasza.

6. Księga cechu szewców w Błoniu. Wpis z 12 czerwca 1799 r.

II. ARCHITEKTURA. URBANISTYKA

Obok ufundowanego przez księcia Konrada II Mazowieckiego murowanego kościoła z 1288 r., miało w Błoniu istnieć – według różnych przekazów przechodzących z pokolenia na pokolenie – pięć, a może nawet siedem kościołów drewnianych.

Z biegiem lat w mieście przybywało mieszkańców, którzy budowali nowe domy mieszkalne, kramy, karczmy, pomieszczenia gospodarcze itp. W 1514 r. Błonie miało już 184 domy. Niestety, do naszych czasów pozostały jedynie nieliczne ślady dawnej architektury. Sprawiły to pożary, niszczące miasto wielokrotnie, w szczególności podczas wojen szwedzkich w połowie XVII w. i podczas obozowania wojsk szwedzkich w latach 1704-1705. Wielki pożar w 1727 r. zniszczył miasto prawie doszczętnie, zaś w drugiej połowie XVIII wieku długotrwałe obozowanie wojsk rosyjskich (1794) i pruskich (1796) i toczone wówczas walki okazały się dla miasta katastrofalne. Obce wojska wzniecały pożary, grabiły i łupiły miasto oraz mieszkańców. Również I wojna światowa nie oszczędziła Błonia i jego mieszkańców, powodując wiele strat (w 1914 r. spalono Ratusz). Ze wszystkich tych olbrzymich zniszczeń i rabunków miasto podnosiło się z wielkim trudem.

Z zabytków architektury do naszych czasów pozostał wspomniany kościół Św. Trójcy (przy nim dzwonnica z XVIII w.), dawny zajazd, tzw. dom Maucha (róg ul. Warszawskiej i ul. Powstańców), kilka kamieniczek z XVIII i XIX w. (przy Rynku i w otaczających go uliczkach), dworek Poniatówka z przełomu XVIII i XIX w., Ratusz z 1842-1843 r. oraz pewna liczba domów murowanych z końca XIX i pierwszej połowy XX w. Oprócz tych budowli fotografie przedstawiają nieistniejące już domy drewniane, których w XIX i XX w. było w mieście dużo. Domy te, kryte gontem lub papą, były parterowe, z małymi oknami, z sienią dzielącą budynek na dwie części. Oprócz mieszkań znajdowały się w nich sklepy i warsztaty rzemieślnicze. Dwa takie budynki, w tym jeden z 1763 r., stały po obu stronach Ratusza jeszcze do ok. 1960 r.

Cechą charakterystyczną XVIII- i XIX-wiecznych błońskich kamienic stojących na rogach ulic było wejście z naroża do sklepów mieszczących się w tych domach. Zwrócił na to uwagę kustosz Muzeum Etnograficznego Henryk Brandys w czasie wykładów z historii sztuki, prowadzonych w Towarzystwie Przyjaciół Ziemi Błońskiej.

W obrębie miasta znajdowały się dwa duże, ponad 100-hektarowe majątki. Jeden, o nazwie Wójtowizna, własność przed 1945 r. Lucyny i Ignacego Tepińskich, z dworem z przełomu XVIII i XIX w. i okołodworskim parkiem, znajdował się przy ul. Sochaczewskiej 8 (obecnie ul. Narutowicza). Zabytkowy dwór niszczał stopniowo po przymusowym opuszczeniu go przez właścicieli w 1945 r., a w 1952 został rozebrany. Natomiast park i piękne akacje, rosnące na granicy parku i ulicy, oraz sad z 600 drzewami owocowymi, zniszczono już w styczniu i lutym 1945 r., wycinając wszystkie drzewa.

Drugi z majątków – Starostwo – z położonym w nim przy ul. Okrzei dworkiem z przełomu XVIII i XIX w. i parkiem okołodworskim, należał kiedyś do księcia Józefa Poniatowskiego, będącego przez pewien czas starostą błońskim. Ostatnim właścicielem majątku, przed jego parcelacją po II wojnie światowej, był Adam Olszewski. Po 1945 r. w dworku tym (obecnie zwanym Poniatówką) mieściło się gimnazjum i liceum ogólnokształcące, a później mieszkali w nim nauczyciele. Niekonserwowany, budynek stopniowo niszczał, ulegał ruinie, aż wreszcie z inicjatywy Towarzystwa Przyjaciół Ziemi Błońskiej został wpisany do rejestru zabytków i na tej podstawie, z inicjatywy tegoż Towarzystwa, odbudowany w latach 1986-1988, z finansów miasta, z przeznaczeniem na prowadzenie działalności kulturalnej.

BIBLIOTEKA PUBLICZNA M.ST. WARSZAWY 1907

Posiadany przez nas plan Błonia z 1820 r. zawiera oczywiście nazwy ulic. Część z nich nie zmieniła nazwy do dzisiaj – to na przykład ulice Warszawska, Grodziska, Bieniewicka, a przede wszystkim Rynek. Przypomnijmy więc jaką nazwę nosiły dawniej niektóre z pozostałych ulic: ul. 11 Listopada (dawna: Łowicka), ul. Piłsudskiego (Dunaj), ul. Jana Pawła II (Senatorska, a następnie Poselska), ul. Narutowicza (Sochaczewska), ul. Sochaczewska (Szosa), ul. Sienkiewicza (Końska), ul. Traugutta (Ślepa), ul. Kilińskiego (Szkolna i Tylna).

Z kolei aleja prowadząca na cmentarz, która obecnie nie ma żadnej nazwy, nazywała się kiedyś: Drogą ku Wieczności. Na wspomnianym planie istnieje również teren noszący nazwę: Rynek Nowobydelny, położony na północ od Drogi ku Wieczności aż do ul. Targowej, a od zachodu ograniczony Rokitnicą (zwaną dawniej: Rataje). Należy wnosić, że obok ówczesnego targowiska na Rynku istniał w tym miejscu targ, gdzie handlowano bydłem.

Ze wspomnianego planu wynika również, że w Błoniu istniało pięć wiatraków, z czego cztery w północnej części miasta i jeden w kierunku Bieniewic. Niestety, wiatraki te już nie istnieją, nie uzyskaliśmy też ani jednej fotografii przedstawiającej którykolwiek z nich.

7. Budynek XVIII-wiecznego zajazdu, ul. Warszawska róg szosy poznańskiej. 1930 r.

8. Perspektywa ul. Warszawskiej od strony szosy poznańskiej. 1908 r.

9. Ul. Warszawska od strony Rynku, wraz z którym stanowiła główny trakt handlowy miasta. U góry pocztówka, 1908 r., u dołu fotografia, 1930 r.

10. Ratusz. Wygląd przed spaleniem w 1914 r.

11. Ratusz w 1930 r., po renowacji
w początkach
lat dwudziestych XX w.

12. Parterowy, drewniany dom z XVIII w. (widok od podwórza), we wschodniej pierzei Rynku. Przed 1939 r.

13. Drewniany parterowy dom z XVIII w., stojący z drugiej strony Ratusza, u wylotu ulic Sienkiewicza i Kościuszki, rozebrany w latach pięćdziesiątych XX w.

14. Parterowy, drewniany dom mieszkalny z XVIII w. (widok od frontu), we wschodniej pierzei Rynku? Lata II wojny światowej

15. Wylot ul. Warszawskiej od strony Rynku. Po lewej sklep Złoty Róg. Ok. 1980 r.

16. Ul. Warszawska, widok od strony Rynku. 1976 r.

17. Rynek, wylot ul. Poznańskiej i ul. 11 Listopada. 1949 r.

18. Zachodnia strona Rynku. Ok. 1970 r.

19. Pierzeja południowa Rynku. 1978 r.

20. Elewacja wschodnia i południowa Ratusza. Ok. 1980 r.

21. Ul. Kościuszki, widok w kierunku południowym. Ok. 1970 r.

22. Ul. Kościuszki 4. Dom z XIX w., drewniany, kryty gontem. Ok. 1978 r.

23. Dom Królikowskich, ul. Sienkiewicza 4. 6 maja 1934 r.

24. Dom drewniany, kryty gontem, u zbiegu ul. Poznańskiej i Kilińskiego. Ok. 1970 r.

25. Łaźnia miejska przy ul. Targowej. 1930 r.

26. Widok z wylotu ul. Kościuszki na ul. 3 Maja, w kierunku ul. Warszawskiej. Koniec lat siedemdziesiątych XX w.

27. Budynek Przedszkola nr 1 przy ul. 3 Maja. Ok. 1970 r.

28. Dwór Wójtowizna, ul. Narutowicza 8. Ok. 1940 r.

29. Zabudowania gospodarcze majątku Wójtowizna. Ok. 1940 r.

30. Dom Stefanii Biernackiej przy ul. Piłsudskiego. W 1924 r. mieścił się tu szpital okulistyczny. Ok. 1980 r.

31. Dworek-willa Zofii i Grzegorza W. Nowakowskich, ul. Narutowicza 9, wybudowany w 1927 r. wg projektu K. Pleszczyńskiego. 1932 r.

32. Jednorodzinny dom mieszkalny przy ul. 3 Maja 11,
poniżej brama wjazdowa na posesję. 1978 r.

33. Dworek Poniatówka (przełom XVIII i XIX w.). 1978 r.

34. Elewacja południowa Poniatówki. 1978 r.

35. Dom mieszkalny dyrektora Fabryki Zapałek, tzw. „Dyrektorówka” (elewacja frontowa i boczna), ul. Grodziska 15. Ok. 1978 r.

36. Piękny (choć bardzo zdewastowany) dom drewniany przy ul. Towarowej róg ul. Bieniewickiej. 1978 r.

37. Budynek mieszkalny w budowie, róg ul. Traugutta i ul. Targowej, obok Szkoły Podstawowej nr 2. 1966 r.

38. Dom Frenkla, zachodnia pierzeja Rynku. 1978 r.

39. Dom Dąbrowskich (elewacja boczna), ul. Poznańska 2. 1978 r.

40. Dom Sobieckich, róg ul. Warszawskiej i ul. Narutowicza, wybudowany w 1935 r. wg projektu architekta Henryka Mileja. 1935 r.

41. Mostek nad Rokitnicą, na uliczce wiodącej z kościoła na cmentarz, nazywanej dawniej Drogą ku Wieczności. 1948 r.

42. Ul. 11 Listopada widziana od ul. Senatorskiej (dziś ul. Jana Pawła II). 1916 r.

43. Rynek. 1952 r.

44. Ul. Okrzei w kierunku zachodnim. 1948 r.

45. Ul. Rokicka (dziś ul. Nowakowskiego).
Ok. 1955 r.

46. Ul. Poniatowskiego. 1948 r.

47. Zdjęcie lotnicze Błonia. 1975 r.

III. DWORCE. KOLEJNICTWO

Błonie, położone korzystnie na skrzyżowaniu dróg wiodących ze wschodu na zachód i z północy na południe, długo nie posiadało wygodnej komunikacji z Warszawą, ułatwiającej transport i przyspieszającej obrót handlowy towarów produkowanych przez miejscowych rzemieślników. Towary transportowano konno, albo do Warszawy, albo do najbliższej stacji kolejowej w Grodzisku Mazowieckim.

W 1898 r. grono akcjonariuszy kolei warszawsko-wiedeńskiej podjęło uchwałę o budowie nowoczesnej linii kolejowej, łączącej Warszawę z Kaliszem. Linia ta miała biec przez Ożarów, Błonie, Sochaczew, Łowicz, Łódź i Zduńską Wolę. Plany wykonano w 1900 r., a linię kolejową uruchomiono w 1903 r.

Od tego czasu Błonie zaczęło się szybciej rozwijać. Dzięki kolei do miasta wkroczył przemysł. W 1912 r. powstała tu Fabryka Zapałek, duży, znaczący zakład, do którego doprowadzono bocznicę kolejową, ułatwiającą dowóz drewna i wywóz gotowych już wyrobów. Zbudowano również budynek stacji kolejowej, typowy dla ówczesnych dworców rosyjskich, to jest parterowy, z czerwonej cegły. Podobne dworce były również w Ożarowie, Sochaczewie i w innych miastach ówczesnego zaboru rosyjskiego. W Sochaczewie ówczesny dworzec funkcjonuje do dziś; taki sam budynek znajdował się kiedyś w Błoniu.

W okresie międzywojennym dworce kolejowe utrzymywane były bardzo starannie. Tereny kolejowe były ukwiecone i otoczone regularnie strzyżonymi żywopłotami. Wewnątrz budynków panowała czystość, zaś wszystkie pociągi kończące bieg w Błoniu (i na każdej innej stacji końcowej) były natychmiast po odstawieniu na bocznicę gruntownie sprzątane, przedziały zamiatane, szyby myte lub przynajmniej przecierane, rączki przy drzwiach czyszczone.

Pociągi podmiejskie między Błoniem a Warszawą kursowały wtedy przeciętnie co 45-60 minut. Mniej więcej jedna trzecia z nich dojeżdżała tylko do Błonia, pozostałe kończyły bieg w Sochaczewie. Było również kilka pociągów dalekobieżnych, które zatrzymywały się w Błoniu. Miały one eleganckie wagony pulmanowskie. Bilet kolejowy III klasy z Błonia do Warszawy kosztował 1,60 zł, bilet drugiej klasy był droższy o 50%, natomiast bilet kolejowy w pociągu dalekobieżnym kosztował 2 zł.

Dworzec kolejowy wybudowano w Błoniu w 1903 r., zaś 17 stycznia 1945 r. został on wraz z innymi budynkami kolejowymi wysadzony przez uciekające wojska niemieckie.

W 1952 r. linia kolejowa Warszawa-Błonie została zelektryfikowana, a zburzony dworzec odbudowano. Nowy budynek, znacznie większy od poprzedniego, miał pokoje gościnne, w których mogli odpoczywać kolejarze po służbie. Były w nim również gabinety lekarskie, bufet, a przez krótki czas również oddział poczty oraz posterunek milicji.

W Michałowie koło Leszna w latach pięćdziesiątych XIX w. powstała cukrownia, założona przez Piotrowskiego, właściciela majątku Leszno. Transport między Michałowem a Błoniem odbywał się tylko konno, właściciel cukrowni zdecydował się więc na budowę wąskotorowej kolejki przewozowej, o szerokości toru 750 mm; cała trasa liczyła 9,5 km długości. Budowę zakończono w 1922 r., wznosząc po drodze dwa mosty, obydwa w Błoniu, jeden na Rokitnicy, drugi na Utracie. Kolejka miała odgałęzienia do Białut, Białutek, Zaborówka, Zaborowa, Pogroszewa i Pilaszkowa.

W 1939 r. kolejka posiadała cztery parowozy i 86 wagonów, które wykonywały 2-3 kursy dziennie, w godzinach od szóstej do piętnastej. W okresie II wojny światowej odgałęzienia te były stopniowo likwidowane. Nie skasowano jej jednak zupełnie, funkcjonowała bowiem jeszcze przez wiele lat powojennych, pełniąc swą funkcję.

Ostatecznie kolejkę wąskotorową zlikwidowano w 1971 r. Wielka szkoda, że tak się stało, gdyż mogła być nadal wykorzystywana nie tylko do celów transportowych, lecz i do celów turystycznych, jako dodatkowa atrakcja terenów podkampinoskich.

Niestety, już na zawsze odeszła w przeszłość.

48. Projekt dworca kolejowego, widok od strony peronu. Reprodukcja z planu budowy warszawsko-kaliskiej żelaznej drogi, realizowanej w latach 1900-1903

49. Dworzec kolejowy. 1930 r.

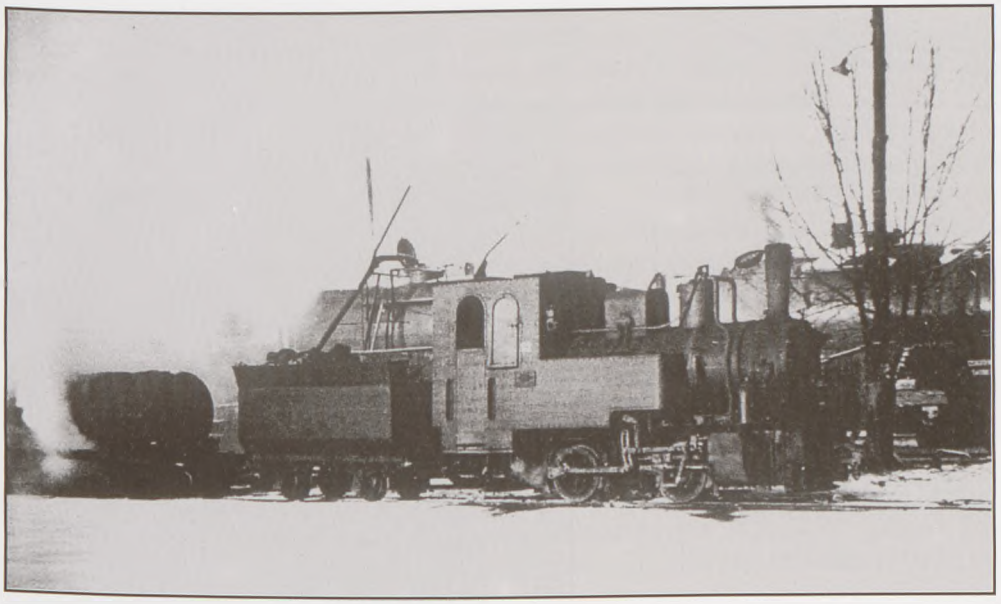
50. Zburzona nastawnia dyspozycyjna, dalej wieża ciśnień, za nią istniejący do dziś dom mieszkalny pracowników kolei. 1945 r.

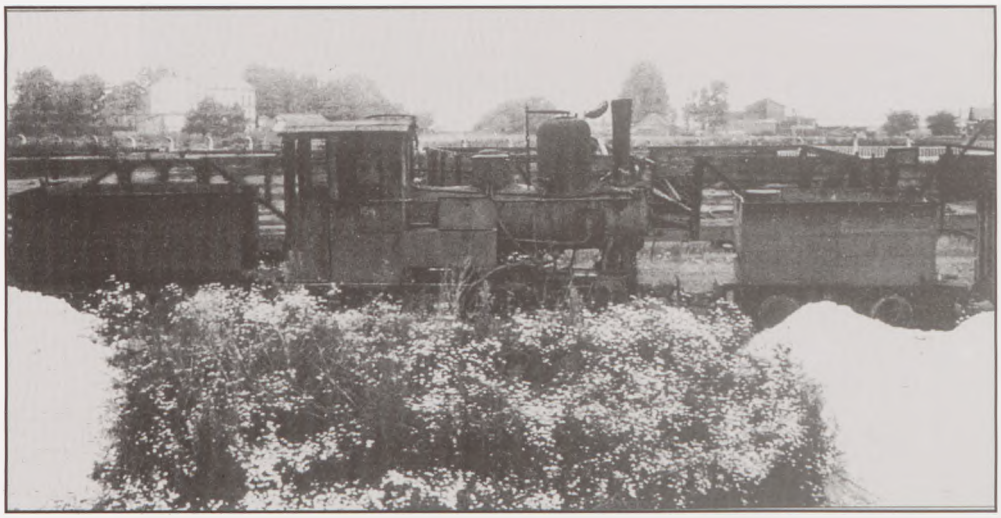
51. Zburzone zabudowania stacji kolejowej: fragment wieży ciśnień. W głębi dwupiętrowy (pierwszy w Błoniu) dom Heleny i Piotra Góralczyków. 1945 r.

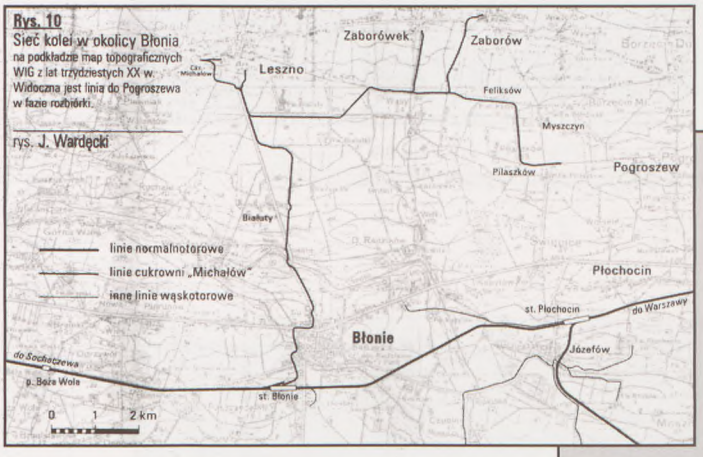
52. Dworzec kolejowy od strony podjazdu (elewacja północna). 1978 r.

53. Parowóz typu „Ryś" (zbudowany w Chrzanowie w 1947 r.). 1962 r.

54. Rosyjska lokomotywa „Kołomna", należąca do Cukrowni „Michałów" w Lesznie, stoi na stacji w Błoniu. 1 lipca 1971 r.

56. Trasy kolejki wąskotorowej w okolicach Błonia w latach trzydziestych XX w.

55. Lokomotywa „Kołomna" w czasie manewrowania. Z prawej – maszynista Józef Przyżycki. Ok. 1949 r.

IV. ORGANIZACJE SPOŁECZNE I POLITYCZNE

Czy ktoś z mieszkańców Błonia jeszcze pamięta, że istniały i działały na terenie naszego miasta takie organizacje społeczne, jak np. Towarzystwo Muzyczne „Lutnia" lub Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół". Zapewne niewielu, bowiem zdjęcia ilustrujące ludzi i działalność tych organizacji pochodzą z początków ubiegłego wieku.

Czasy nam bliższe to powstanie w Błoniu w 1925 r. Towarzystwa Uniwersytetu Robotniczego oraz Związku Harcerstwa Polskiego. Dziś już nieco egzotycznie brzmią nazwy takich organizacji, które działały na terenie Błonia, jak Rada Główna Opiekuńcza czy Związek Rezerwistów Rzeczpospolitej, zajmujące się głównie rodzinami żołnierzy żyjących w trudnych warunkach, a także propagującymi sprawność fizyczną i wiedzę wojskową wśród młodzieży. Na okres powojenny przypada szybki rozwój harcerstwa na terenie naszego miasta i gminy – organizacja obozów, wyjazdów na zloty i inne uroczystości, udział w pracach społecznych i w życiu miasta.

Najdawniejsze błońskie organizacje branżowe to cechy rzemieślnicze: krawiecki, piwowarski, prasolski, szewski i oracki (od: oracz, oracze), którym w różnych latach władcy nadawali przywileje, na fot. 5 pokazujemy dwa takie akty królewskie nadane cechowi szewców błońskich.

Zupełnie inny charakter miał Komitet Obrony Narodowej, który powstał w latach insurekcji kościuszkowskiej, mając za cel organizację powstania narodowowyzwoleńczego.

W 1903 r. powstało w Błoniu Towarzystwo Oszczędnościowo-Pożyczkowe, stawiające sobie cele dochodowe, ale jednocześnie uczące samopomocy i samoobrony, dążące też do podniesienia poziomu małych warsztatów pracy i drobnych placówek handlowych. W 1920 r. przekształcono je w Kasę Spółdzielczą, a po II wojnie światowej w Bank Spółdzielczy.

Budzenie zamiłowania do ziemi ojczystej to jeden z celów jaki stawiało sobie Polskie Towarzystwo Krajoznawcze, powołane w 1909 r., a w 1920 r. przekształcone w Towarzystwo Przyjaciół Młodzieży, istniejące aż do wybuchu II wojny światowej. Towarzystwo prowadziło bibliotekę, zawierającą przeszło 1000 tomów, urządzało przedstawienia amatorskie i spotkania o różnym charakterze.

Wybuch I wojny światowej rozbudził nadzieje na odzyskanie niepodległości. Zaczęły więc powstawać organizacje niepodległościowe, przygotowujące społeczeństwo do walki z zaborcą i okupantem. Jedną z nich była Polska Organizacja Wojskowa, powstała w Błoniu w 1916 r.

Po odzyskaniu niepodległości powstała Rada Główna Opiekuńcza, która w latach 1916-1920 niosła potrzebującym pomoc materialną i żywnościową. RGO istniała też w latach II wojny światowej, wspierając nadal biednych, potrzebujących.

Po okresie zaborów i po I wojnie światowej społeczeństwo, a zwłaszcza młodzież, było wyniszczone fizycznie, słabe, chorowite. Władze państwowe powołały więc do istnienia dwie organizacje mające na celu poprawę stanu fizycznego młodzieży i dbające o przygotowanie młodych ludzi do działań na wypadek ewentualnego zagrożenia niepodległości państwa. Były to „Strzelec" i „Sokół", działające w Błoniu od 1925 roku.

Z kolei dla podnoszenia poziomu oświaty utworzono w 1925 r. dwie organizacje: Polską Macierz Szkolną, która opiekowała się błońską Szkołą Handlową, oraz Towarzystwo Przyjaciół Szkoły Powszechnej, popularyzujące idee szkolnictwa powszechnego. Towarzystwo włączyło się aktywnie w budowę w naszym mieście nowej szkoły powszechnej.

W 1929 r. założono drużyny Związku Harcerstwa Polskiego (męską i żeńską), prowadzone przez nauczycieli Irenę Nowakowską i Edwarda Przybysza. Wkrótce podobne drużyny harcerskie działały we wszystkich błońskich szkołach, wychowując naszą młodzież w duchu miłości do ojczyzny, dbając o jej

wysoki poziom moralny i etyczny, ucząc szacunku i zrozumienia dla innych, przygotowując do pracy w życiu dorosłym.

Ożywioną działalność kształceniową rozwijało Towarzystwo Uniwersytetu Robotniczego (TUR), zwłaszcza wśród młodzieży robotniczej, m.in. prowadząc kursy samorządowe, organizując odczyty. Od 1930 r. wydawało miesięcznik popularno-naukowy zatytułowany „Błoński Turowiec".

Liczna w Błoniu przed II wojną światową społeczność żydowska powołała do życia własne stowarzyszenie Talmud-Tojre, niosące pomoc dzieciom z biednych rodzin i utrzymujące własną szkołę. Z kolei w 1908 r. powstało stowarzyszenie Linas-Hacedok, niosące pomoc biednym Żydom. Działała też organizacja Hatykwa, od 1917 roku prowadząca bibliotekę, oraz klub sportowy Jordan.

57. Towarzystwo Śpiewacze „Lutnia" na majówce w lasku na Osieku. 1911 r.

58. Polskie Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół" (w Błoniu od 1925).
Uroczystość z okazji 3 Maja 1933 r. W górnym rzędzie widoczny sztandar organizacji.

59. Tableau pamiątkowe dedykowane prezesowi Sztajnduchertowi, założycielowi organizacji „Sokoła" Gniazdo Błonie. 7 lutego 1927 r.

60. Dyplom dla Wiktora Królikowskiego. Przed 1934 r.

61. Wiktor Królikowski, wiceprezes „Sokoła", w stroju organizacyjnym. Ok. 1926-1929 r.

62. Grupa dzieci z zespołu teatralnego utworzonego przy Radzie Głównej Opiekuńczej. 1943 r.

63. Dziecięcy zespół taneczny przy Radzie Głównej Opiekuńczej, legalnej polskiej organizacji charytatywnej, działającej w Generalnej Guberni w latach 1940-1945

64. Dzieci z przedszkola Rady Głównej Opiekuńczej. 1943 r.
W rączkach dzieci chyba coś smakowitego

65. Członkowie Towarzystwa Uniwersytetu Robotniczego. 1928 lub 1929 r.

66. Dom Towarzystwa Uniwersytetu Robotniczego, przy ul. Rokickiej (dziś ul. Nowakowskiego) róg ul. Wspólnej. 1930 r.

67. Jedna z pierwszych zbiórek 60. Mazowieckiej Drużyny ZHP,
z drużynowym Edwardem Przybyszem

68. Obóz harcerski 60. Mazowieckiej Drużyny ZHP w Łubcu, w Puszczy Kampinoskiej. 1930 r.

69. Obóz harcerski w Łubcu, raport przyjmuje hm Przybysz. 1930 r.

70. Harcerze z Błonia na zlocie Związku Harcerstwa Polskiego. Spała, 1935 r.

71. Poświęcenie sztandaru 60. Mazowieckiej Drużyny Harcerskiej. 16 maja 1937 r.

72. Starszyzna harcerska Hufca Błonie przed Poniatówką. 3 maja 1946 r.

73. Zbiórka harcerska. 1947 r.

74. Uroczysty pogrzeb harcmistrza
Edwarda Przybysza. Ul. Warszawska. 1945 r.

75. Członkowie Związku Rezerwistów Rzeczypospolitej
w mundurach zimowych. 1938 r.

76. Związek Rezerwistów Rzeczypospolitej. 3 maja 1936 r.

V. SPORT I WYPOCZYNEK

Historia działalności sportowej w Błoniu jest udokumentowana od września 1917 r., kiedy to założono Klub Sportowy Błonie, czyli po prostu drużynę futbolową. Tuż przed wojną w rozgrywkach uczestniczyły regularnie trzy zespoły: Błonianka, Makabi i TUR.

Po wyzwoleniu, w 1945 r. futbolistami zaopiekowała się Fabryka Zapałek, a klub przyjął nazwę Płomień. Nie trwało to długo, zespół przeistoczył się w Spójnię, a potem w Ludowy Klub Sportowy, lecz dopiero po wybudowaniu nowoczesnych Zakładów Mechaniczno-Precyzyjnych „Mera" sport wkroczył na właściwe tory. W 1958 r. klub przyjął nazwę RKS Błonie. Przyjechał wówczas do Błonia Andrzej Zelenay, były piłkarz Polonii Warszawa, trener, który wyjaśnił naszym piłkarzom na czym polega futbol, nauczył ich grać, rozbudził w nich skrywane marzenia i ambicje. W klubie zaroiło się od ludzi, głównie pracowników „Mery", autentycznych opiekunów piłkarzy, jak np. dyrektor Marian Uraz. Wypiękniał też stadion przy ul. Legionów, który w 1965 r. otrzymał nowe ogrodzenie, płyta boiska nową nawierzchnię, ceglaną bieżnię, odgrodzoną od nowej trybuny dla kilkuset kibiców, i budynek z szatniami dla piłkarzy. Był to jeden z najpiękniejszych obiektów na Mazowszu, a gospodarzył w nim doskonale Kazimierz Łukasiewicz. W 1967 r. godnie obchodzono 50-lecie klubu.

W tych warunkach środowisko piłkarskie zaczęło realizować swoje marzenia. Doskonałe warunki do gry i treningu, bardzo dobry trener Jerzy Woźniak (niegdyś legionista i reprezentant Polski), zapewnione środki przez „Merę", a przede wszystkim ogromne zainteresowanie mieszkańców Błonia – wszystko to spowodowało, że awans z klasy A do ligi międzywojewódzkiej i zdobycie jej mistrzostwa w 1977 r. pozwoliły piłkarzom walczyć o upragniony awans do II ligi. Niestety, sukcesu nie osiągnięto, a cztery walczące drużyny nazwano „grupą handlowców". Kary nałożone na klub spowodowały załamanie na długi okres rozwoju naszego piłkarstwa. Zmieniło się podejście kierujących klubem do futbolu, zamiast płacić piłkarzom za kopanie piłki, obiekt wyposażono w saunę, elektroniczny zegar i świetlicę.

Zmiany zachodzące w Polsce w latach dziewięćdziesiątych znalazły swoje odbicie również w działalności klubu, ale ten okres wykracza już poza ramy czasowe naszego albumu.

Drugim klubem działającym na terenie Błonia od ponad 50. lat jest obecny LKS Olymp, kontynuujący działalność Ludowego Zespołu Sportowego, który powstał we wrześniu 1951 r., po załamaniu klubu Spójnia. Działały w nim wtedy sekcje: piłki nożnej, piłki siatkowej i lekkoatletyki. Klub był finansowany przez Radę Wojewódzką LZS. Później powstały sekcje: zapaśnicza, kolarska i hokeja na lodzie. Znaczący sukces odnieśli w 1958 r. piłkarze A-klasowego LKS, uczestnicząc w rozgrywkach o puchar „Przeglądu Sportowego" i „Sportu Katowickiego". Odnieśli zwycięstwa nad zespołami ligi okręgowej z Karczewa, Dęblina i Płocka oraz II-ligowego „Marymontu" Warszawa. Ulegli dopiero „Legii" Warszawa. W barwach LKS występowali piłkarze: Zdzisław i Czesław Iwaniccy, Henryk i Andrzej Aleksandrowiczowie, Benedykt i Wojciech Kierzkowscy, Zenon Jóźwikowski, Eugeniusz Pacyna i inni, a ich trenerami byli J. Popiołek oraz S. Markowski.

Sekcja lekkoatletyczna, prowadzona przez instruktora, a zarazem wszechstronnego zawodnika Zygmunta Karlickiego, rozpoczęła zmagania w klasie B, szybko awansując do klasy A; brała udział w Igrzyskach Ziemi Mazowieckiej, zdobyła wiele medali i dyplomów. Sekcja zapaśnicza stylu klasycznego, prowadzona kolejno przez trenerów M. Noubaera i J. Komendarka, stała się jedną z najsilniejszych na Mazowszu, a czołowi zapaśnicy to Eugeniusz Zarychta, Gabriel Gzula, Jan Łapczyński i Tadeusz Chmielewski.

Już wkrótce, w 1963 r. nasi błońscy zapaśnicy walczyli zaciekle o wejście do II ligi.

W klubie tym rozpoczynał swoją kolarską karierę Andrzej Bławdzin, błonianin, reprezentant Polski, wielokrotny uczestnik corocznych Wyścigów Pokoju i zwycięzca etapowy w tym Wyścigu.

Działalność tak wielu sekcji była możliwa dzięki lokalnej pomocy Gminnej Spółdzielni „Samopomoc Chłopska" i Zakładów „Mera". W końcu lat 70. wysoką pozycję zajęła sekcja lekkoatletyczna w Lidze Mazowieckiej – dwukrotny tytuł mistrza ligi, a w II Lidze Krajowej piąte miejsce. Do najlepszych lekkoatletów w tym okresie należeli: reprezentantka polski Halina Krzyżańska, Anna Kozłowska, Leszek Kuca, Józef Rawski, Maria Bogucka, Zbyszek Wójcik i inni.

Początek lat 80. to wspaniały okres rozwoju działalności klubu. Na przydzielonym przez miasto terenie przy ul. Lesznowskiej rozpoczęto budowę ośrodka sportowo-rekreacyjnego. Powstał obiekt z pełnowymiarową halą sportową, kortami tenisowymi i zapleczem umożliwiającym rozwój nowych dyscyplin sportowych. Ale to wszystko wykracza już poza ramy czasowe tego albumu.

We wszystkich osiągnięciach klubu w ostatnim półwieczu wielki jest udział prezesa Zygmunta Karlickiego, zawodnika, trenera, opiekuna i przyjaciela każdego młodego i starszego zawodnika.

Nie sposób wymienić wszystkie szkoły podstawowe i średnie, które zawsze były przychylnie nastawione do młodzieży wykazującej zainteresowanie sportem. Tu stawiali pierwsze kroki przyszli mistrzowie Polski, Europy i świata. Pamiętamy budowę w latach 60. pięknego stadionu sportowego przy Liceum i niezapomnianego Zdzisława Lecewicza, który był dobrym duchem przy jego budowie, a następnie wychowawcą, trenerem i organizatorem wielu imprez sportowych na tym obiekcie.

Sport w Błoniu ma długą i barwną historię, trudno całą ją zmieścić w tym krótkim omówieniu.

77. Drewniana trybuna Stadionu Sportowego im. Marszałka Piłsudskiego, wybudowana przy ul. Legionów w 1929 r., za kadencji burmistrza Jana Kulisiewicza

78. Popisy gimnastyczne uczniów Szkoły Powszechnej. 1929 r.

79. Park miejski nad Rokitnicą. Przed 1932 r.

80. Park miejski. 1937 r.

81. Ogród jordanowski. 1937 r.

82. Brodzik przy rzece Rokitnicy, w ogrodzie jordanowskim, koło łaźni przy ul. Targowej, wybudowany w 1935 r.

83. Przystań na Utracie, kajak „Mewa", własność Fabryki Zapałek. 1935 r.

84. Hangar na przystani Ligi Morskiej i Kolonialnej Oddział Błonie. Ok.1935? r.

85. Wodowanie kajaków Fabryki Zapałek, z udziałem dyrekcji i załogi. 1938 r.

86. Rzeka Rokitnica w pobliżu mostu przy ul. Poniatowskiego. 1938 r.

87. Biegi Narodowe. 1948 r.

88. Organizatorzy oraz zwycięzcy Biegów Narodowych,
z dyplomami i nagrodami. 1948 r.

89. Klub Sportowy Płomień. 1946 r.

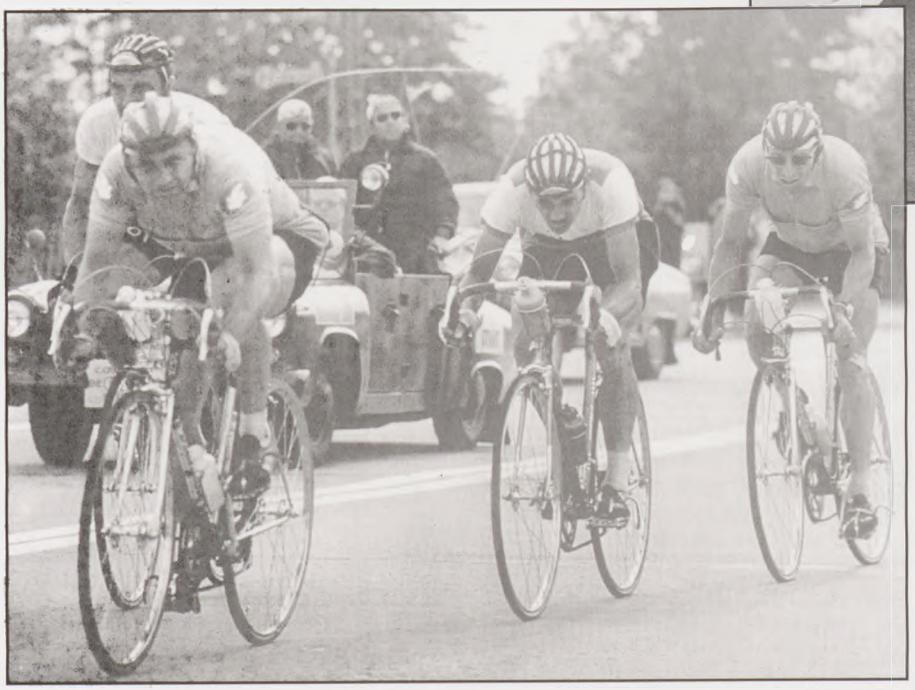

90. Ludowy Zespół Sportowy Osiek. 8 sierpnia 1951 r.

91. Klub Sportowy Błonianka. 1968 r.

92. Andrzej Bławdzin (na dolnym zdjęciu – trzeci od lewej). 1969 r.

VI. STRAŻ POŻARNA

Wszyscy, niemal codziennie przechodzimy obok charakterystycznego, ciekawego architektonicznie budynku straży pożarnej. Jednej z najstarszych i najbardziej zasłużonych dla całego regionu Błonie organizacji społecznej. To dzięki ofiarnej gotowości strażaków do pomocy przy wszystkich zagrożeniach – pożarze, powodzi, wichurze, śnieżycy – możemy spać spokojniej. Syrena strażackiego wozu budzi zawsze niepokój, ale i refleksję – jak dobrze, że są wśród nas strażacy, wielcy społecznicy pełni poświęcenia. I że w ich szeregach widzimy młodzież, a nawet kilkunastoletnie dzieci.

A orkiestra strażacka? Kto nie lubi jej słuchać? Towarzyszy wszystkim ważniejszym uroczystościom państwowym i kościelnym.

A jak wyglądało zabezpieczenie przeciwpożarowe na przełomie XIX i XX wieku? W Magistracie (ówczesny odpowiednik Urzędu Miasta) znajdowała się jedna dwukołowa sikawka ręczna, jedna sikawka w skrzyni żelaznej wypełnionej wodą oraz dwie beczki drewniane na wodę. Obsługiwały te narzędzia strażackie osoby wyznaczane spośród mieszkańców posiadających konie, a właściciele domów, sklepikarze i rzemieślnicy mieli obowiązek stawiania się do pożaru, o którym byli zawiadamiani biciem dzwonu umieszczonego na słupie przed Magistratem. Zgłaszali się z wiadrami, bosakami i drabinami.

Nic też dziwnego, że grupa obywateli widzących trudności w ratowaniu dobytku ludzkiego przed ogniem, postanowiła założyć straż pożarną. Inicjatorami byli ks. prałat Władysław Sędziakowski (fot. 232), proboszcz parafii w Rokitnie, oraz Jan Kulisiewicz senior, z Józefowa koło Błonia. W dniu 6 sierpnia 1905 r. na zebraniu grupa obywateli powołała do życia w Błoniu ochotniczą straż pożarną z siedzibą w Magistracie.

Od razu też przystąpiono do prac organizacyjnych. Obok zabezpieczenia pożarowego, za cel działania postawiono sobie również działalność kulturalno-społeczną i oświatową. Dla zdobycia środków potrzebnych na zakup sprzętu i prowadzenia statutowej działalności założono orkiestrę dętą, która zarabiając, umożliwiła zakup odpowiedniego sprzętu i umundurowania.

W 1905 r. błońska Ochotnicza Straż Ogniowa uczestniczyła w swojej pierwszej akcji bojowej, gasząc pożar w Milanówku, do którego strażacy dotarli pieszo, ciągnąc sprzęt przez pola. Nasi strażacy byli pierwsi na miejscu pożaru, wyprzedzając straż ogniową z Grodziska Mazowieckiego odległego zaledwie o 3 km. Drugą akcją straży było gaszenie drewnianej bożnicy w Błoniu przy ul. Rokickiej 9.

W marcu 1912 r. powstał komitet budowy siedziby Ochotniczej Straży Ogniowej. Pieniądze na budowę zdobywano organizując bale, zabawy i loterie fantowe, zarabiała też orkiestra, dając koncerty. Społeczeństwo Błonia i okolic nie skąpiło ofiar i datków, pieniężnych i materiałowych, wspierano też budowę swoją pracą. Postępowała ona sprawnie, 12 lipca 1913 r. położono kamień węgielny, a już w rok później, 27 czerwca 1914 r. oddano budynek do użytku.

Po wybuchu I wojny światowej do Błonia wkroczyły wojska okupacyjne, zajmując nowo wybudowany gmach i przeznaczając go na koszary. Budynek ocalał, ale uległ zniszczeniu, po wojnie odbudowa kosztowała wiele wysiłku. Z kolei w 1920 r., w czasie wojny 1919-1921, w budynku mieścił się szpital wojskowy.

W latach 1926, 1928 i 1931 zakupiono dla straży samochody, beczkowóz oraz motopompę. W 1934 r. utworzono drużynę żeńską, a w dwa lata później drużynę junaków, która przygotowywała młodych adeptów sztuki pożarniczej, pełniąc jednocześnie rolę wychowawczą.

We wrześniu 1939 r. w budynku straży mieścił się polowy szpital wojenny.

Po wojnie członkowie straży pożarnej włączyli się w nurt odbudowy kraju po z niszczeniach wojennych, nie zapominając o działalności społeczno-kulturalnej i zawsze służąc pomocą społeczeństwu, z której korzy-

stało również Towarzystwo Przyjaciół Ziemi Błońskiej. Kiedy jeszcze nie posiadaliśmy własnej siedziby, udostępniano nam w budynku straży pożarnej pomieszczenia na organizowanie naszych wykładów i spotkań, urządzanie wystaw.

A ileż to spotkań, zebrań, sesji miejskich, ileż wesel i innych uroczystości odbyło się w wielkiej sali remizy strażackiej – nikt nie zliczy.

Straż pożarna cieszyła się i cieszy się nadal wielką sympatią wśród mieszkańców miasta.

93. Trzeci oddział Straży. 1925 r.

94. Straż Ogniowa. Ok. 1910 r.

95. Budowa remizy strażackiej. Komitet budowy (u góry)
oraz (u dołu) loteria fantowa w lasku na Osieku na rzecz budowy. Ok. 1910 r.

96. Przekazania do użytku remizy strażackiej. 27 czerwca 1914 r.

97. Budynek Ochotniczej Straży Pożarnej. 1930 r.

98. Pierwszy samochód naszej Straży Pożarnej. 1926 r.

99. Orkiestra Straży Pożarnej. 10 lipca 1933 r.

100. Samochód Straży Pożarnej. 1934 r.

101. Aktor Stanisław Sielański w filmie „Książątko". 1937 r.

102. Seniorzy Ochotniczej Straży Pożarnej. Ok. 1970 r.

VII. SZKOŁY. PRZEDSZKOLA. OCHRONKA

Początki szkolnictwa w Błoniu sięgają okresu sprzed stu niemal lat. Malutka, drewniana szkoła, składająca się z dwu izb lekcyjnych i skromnego mieszkanka dla nauczyciela, stała naprzeciwko kościoła. Od dawna budyneczek ten istnieje już tylko na zdjęciu. W czasie zaboru rosyjskiego uczyło się tu zaledwie 80 dzieci. Językiem nauczania był rosyjski. Dopiero po odzyskaniu niepodległości w 1918 r. do szkoły zgłosiło się 137 dzieci, dla których trzeba było wynająć pomieszczenia w prywatnych domach i w budynku straży pożarnej. Powstała 7-klasowa publiczna szkoła powszechna, a za jej patrona obrano ks. Józefa Poniatowskiego. W roku szkolnym 1929/1930 uczyło się już 1069 uczniów, a kierownikiem szkoły został Jan Kamosiński.

Pomieszczenia szkolne w budynku Ochotniczej Straży Pożarnej składały się z czterech izb lekcyjnych oraz pokoju nauczycielskiego. Nauka odbywała się na dwie zmiany, rano i po południu. Po zakończeniu I wojny światowej w szkole uczyło 6 nauczycieli, w roku szkolnym 1928/1929 było ich już 21, a liczba uczniów wzrosła w tym czasie z 430 do 1002.

W 1927 r. Polska Macierz Szkolna założyła Koedukacyjną Szkołę Handlową, której dyrektorem był Stefan Assbury.

W listopadzie 1928 r. otwarto wieczorową szkołę rzemieślniczą, która najpierw mieściła się w Szkole nr 1, a od grudnia 1929 znalazła schronienie w Szkole nr 2 przy ul. Narutowicza 4.

W grudniu 1929 r., po zlikwidowaniu szkoły w drewnianym budynku przy ul. Senatorskiej i dokonaniu niezbędnych prac dostosowujących budynek do nowych potrzeb, otwarto w Błoniu drugą szkołę powszechną. Mimo zwiększenia liczby sal lekcyjnych nauka nadal odbywała się na dwie zmiany. Księgozbiór biblioteczny liczył przeszło 1000 tomów, a podręczny księgozbiór pedagogiczny zawierał ponad 100 specjalistycznych książek naukowych.

Szkoła przy ul. Narutowicza 4 powstała w 1929 r. Wcześniej na parterze budynku były mieszkania a na piętrze mieściła się ochronka dla sierot po żołnierzach poległych w czasie I wojny światowej (1914-1918) i w wojnie polsko-bolszewickiej (1919-1921) oraz mieszkania dla personelu. Placówką kierował Stefan Rosołowski.

Mimo upływu lat nie polepszały się warunki nauczania, klasy nadal były przepełnione, nauka odbywała się na dwie zmiany, nie było też pracowni ani sal gimnastycznych. W tej sytuacji, w 1936 r. władze miasta razem z Towarzystwem Przyjaciół Szkoły Powszechnej podjęły decyzję o budowie nowego budynku, z przeznaczeniem dla szkoły powszechnej mieszczącej się w Straży Pożarnej. Zamieszczamy zdjęcia z oddania do użytku tego budynku (fot. 115 i 116), który był jak na owe czasy bardzo nowoczesny: duże i jasne sale lekcyjne, szerokie korytarze, pracownie, a w sąsiedztwie teren na boiska sportowe i przyszkolny ogródek. Kierownikiem placówki był Jan Kamosiński.

Z chwilą wybuchu II wojny światowej sytuacja w szkolnictwie gwałtownie się pogorszyła. W budynkach szkolnych okupant lokował szpitale wojskowe, zaczęły się aresztowania nauczycieli oraz zamykanie szkół średnich i wyższych uczelni, szkołom powszechnym narzucono zmiany programu nauczania. Wszystko to utrudniało, wręcz dezorganizowało pracę z młodzieżą. Szybko jednak rozpoczęło się tajne nauczanie, na szczeblu szkół podstawowych, średnich i wyższych.

Organizowano tajne komplety, w małych grupkach, po kilka lub kilkanaście osób. Lekcje odbywały się w prywatnych mieszkaniach, mimo że zarówno właścicielom tych lokali, nauczycielom oraz uczniom groziło aresztowanie i wywóz do obozów koncentracyjnych.

W roku szkolnym 1940/1941 powstały samorzutnie komplety uczniów pragnących zdobywać wiadomości z takich przedmiotów jak literatura polska, historia, łacina i języki obce. Zajęcia prowadziła Stanisława Kulesza, nauczycielka wysiedlona z jednego z województw zachodnich.

W Błoniu tajne nauczanie na szczeblu podstawowym i średnim zorganizowano w 1942 r. Inicjatorem, organizatorem i kierownikiem był Władysław Pikiewicz, kierownik Szkoły Powszechnej nr 3, on też był jednym z nauczycieli, razem z Józefem Niemstakiem, Franciszkiem Robakiewiczem, Bożeną Niewieczerzał i Janem Szulczykiem. Zajęcia I klasy gimnazjalnej odbywały się w Szkole Powszechnej, natomiast wyższe klasy uczyły się w kilku prywatnych mieszkaniach w grupach 5-8 osób. Z tajnego nauczania skorzystało na szczeblu podstawowym 250 uczniów, a na szczeblu średnim 106 osób.

Po zakończeniu wojny tajne komplety z zakresu szkoły średniej przekształciły się w Liceum Ogólnokształcące, pierwszą w dziejach miasta szkołę średnią. Jej dyrektorem został Pikiewicz. W 1949 r. młodzież zdawała pierwszą maturę w historii naszego miasta.

W latach 1949-1952 trwała budowa gmachu szkoły średniej (obecne Gimnazjum i Liceum), którego powstanie jest ogromną zasługą jej dyrektora Władysława Pikiewicza. Dalszą rozbudową tej szkoły i estetyką terenu przyszkolnego zajął się troskliwie jej długoletni wicedyrektor Leon Ceglarz, który przybył do Błonia w 1956 r. Pod jego kierunkiem powstała sala gimnastyczna i boisko szkolne, zorganizowano świetlicę i stołówkę. Jego również zasługą było upiększenia otoczenia szkoły; potrafił zachęcić do tych prac rodziców uczniów, sadził razem z nimi drzewa i krzewy, wspólnie porządkowano teren.

Szkoła Podstawowa nr 2, której kierownikiem od 1931 r. był Józef Niemstak, została w połowie lat 60. przeniesiona do nowego budynku przy ul. Narutowicza 21, a w budynku przez nią opuszczonym powstała Szkoła Podstawowa nr 4, nosząca obecnie imię Bohaterów Września 1939 r.

W okresie międzywojennym istniało jedno miejskie przedszkole, mieszczące się w budynku przy ul. Piłsudskiego.

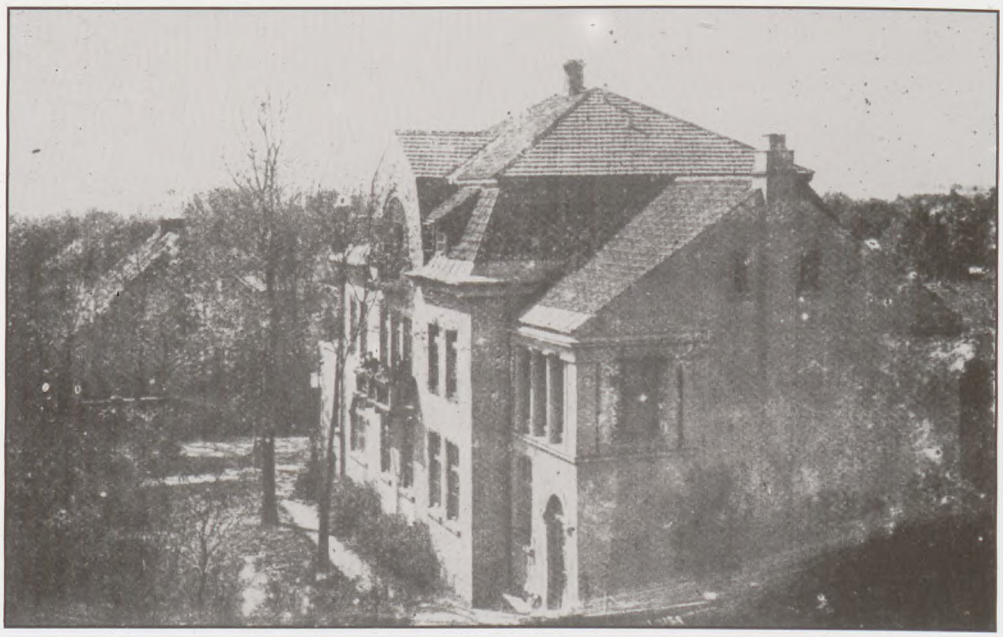
103. „Stara Szkoła", przy ul. Senatorskiej (dziś ul. Jana Pawła II). Przed 1929 r.

104. Ochronka dla sierot ofiar wojen 1914-1921. 1923 r.

105. Szkoła Handlowa. Ok. 1928 r.

106. Szkoła Powszechna nr 2 przy ul. Narutowicza 4. 1930 r.

107. Grono pedagogiczne Szkoły Powszechnej nr 1 im. ks. Józefa Poniatowskiego, rok szkolny 1930/1931

108. Szkoła Powszechna nr 2 przy ul. Narutowicza 4. 1930 r.

109. Klasa VII Szkoły Powszechnej nr 1 im. ks. Józefa Poniatowskiego, rok szkolny 1935/1936.

110. Ciesząca się ogromnym zainteresowaniem wystawa robót ręcznych i rysunków uczniów Szkół Powszechnych nr 1 i nr 2, zorganizowana w sali gimnastycznej Szkoły nr 2. 13 czerwca 1933 r.

111. Zespół taneczny przy Szkole Powszechnej nr 2, rok szkolny 1935/1936

112. Szkoła Powszechna nr 2. Ok. 1935 r.

113. Członkowie Komitetu Budowy Szkoły Powszechnej nr 1, burmistrz Grzegorz W. Nowakowski oraz Aleksander Wilczewski, wizytują budowę. Czerwiec 1937 r.

114. Absolwenci 7 klasy Szkoły Powszechnej nr 1 im. ks. Józefa Poniatowskiego na dziedzińcu szkolnym. W drugim rzędzie czwarty od lewej kier. Jan Kamosiński. 1938 r.

115. Otwarcie nowej Szkoły Powszechnej nr 1. 4 września 1938 r.

116. Burmistrz Grzegorz W. Nowakowski przemawia na otwarciu Szkoły.

117. Szkoła Powszechna nr 1, zakończenie roku szkolnego 1943/1944

118. Uczniowie i nauczyciele Szkoły Powszechnej nr 2 w czasie okupacji

119. Uczennice Gimnazjum oraz drużyna harcerzy powracają z kościoła. 1946 r.

120. Błońskie Przedszkole Miejskie. 1934 lub 1935 r.

121. Krystyna Domagalska. 1948 r.

122. Cegiełka wyemitowana przez Komitet Budowy Liceum Ogólnokształcącego. 1948 r.

123. Pedagodzy oraz pierwsi maturzyści Gimnazjum i Liceum Ogólnokształcącego. 1949 r.

124. Uroczystość wmurowania kamienia węgielnego pod budowę Liceum Ogólnokształcącego. 1949 r.

125. Podpisywanie aktu erekcyjnego pod budowę Liceum Ogólnokształcącego, czerwiec 1949 r. Od lewej: nauczycielka matematyki Natalia Mogilanka

126. Członkowie Komitetu Budowy Liceum Ogólnokształcącego. Czerwiec 1949 r.

127. Budynek Liceum Ogólnokształcącego w stanie surowym. 1950 r.

128. Drugi rocznik uczniów Liceum Ogólnokształcącego przed siedzibą swej szkoły (obecnie dworek Poniatówka). 1948 r.

129. Pedagodzy i młodzież gimnazjalna trzeciego rocznika powojennego (tzw. mała matura). 1949 r.

130. Druga matura w błońskim Gimnazjum. 1950 r.

131. Zespół taneczny młodzieży licealnej. 1953 r.

132. Klasa XIa Liceum Ogólnokształcącego, z wychowawczynią Krystyną Marszałek, rok szkolny 1954/1955

133. Nauczyciele, rodzice i uczniowie przed budynkiem Liceum Ogólnokształcącego. Dzień Dziecka, 1 czerwca 1959 r.

134. Szkoła Podstawowa nr 3 i Liceum Ogólnokształcące, rok szkolny 1960/1961

135. Czesław Rytka, kierownik Szkoły Podstawowej nr 1 im. Mikołaja Kopernika, przejmuje nowy sztandar Szkoły. 12 czerwca 1973 r.

136. Pisarz Jan Brzechwa po spotkaniu autorskim w Szkole Podstawowej nr 1 podpisuje uczniowi swoją książkę. 1963 r.

137. Zjazd absolwentów z okazji 25-lecia Liceum Ogólnokształcącego.
19 września 1970 r.

138. Na Zjeździe przemawia dyrektor Liceum Weronika Jezierska

139. Wbijanie gwoździ w drzewce sztandaru Liceum Ogólnokształcącego. 1970 r.

140. Szkoła Podstawowa nr 1 im. Mikołaja Kopernika. Ok. 1950 r.

141. Nauczyciel Bolesław Soczek w otoczeniu dzieci. 1967 r.

VIII. ŚWIĄTYNIE. CMENTARZE

Znak bardzo bliski sercom wiernych, kościół parafialny Św. Trójcy – to najstarszy zabytek architektoniczny – niemy świadek 8 wieków historii. Wielokrotnie przebudowywany, ale i starannie chroniony przed niszczącą siłą czasu poprzez remonty i renowacje, zachował swe monumentalne piękno.

Kościół Św. Trójcy jest jednym z najstarszych, po świątyni czerwińskiej, zabytków architektury sakralnej na Mazowszu. Kościół ten wybudował i wyposażył Konrad II, a w 1288 r. osadził w nim kanoników regularnych laterańskich z Czerwińska.

Według legend przekazywanych z pokolenia na pokolenie w Błoniu istniało od pięciu do siedmiu kościołów. Jeden z nich miał się zapaść pod ziemię i czasem można usłyszeć bicie dzwonów tego kościoła.

Przypuszczenie, że w Błoniu istniał więcej niż jeden kościół oparto na dokumencie umieszczonym w *Kodeksie dyplomatycznym* (Warszawa, 1863), gdzie w tomie XXIX przedrukowano akt wystawiony na Solcu w 1257 r., w którym mowa, iż w tym właśnie roku zostały poświęcone przez biskupa mazowieckiego dwa ołtarze w kościele w Błoniu.

Kościół Św. Trójcy reprezentuje styl wczesnogotycki z elementami późnogotyckimi, zbarokizowany w czasie jednego z remontów. Remonty przeprowadzono w latach: 1743, 1812, 1887, 1926, a gruntowny remont miał miejsce w latach 1929-1930, wtedy to kościół został otynkowany od zewnątrz. Podczas jednego z remontów w XVI w. wzbogacono wnętrze o unikatowe w tej części Polski sklepienia kryształowe nad prezbiterium i w zakrystii od strony południowej.

W 1764 lub 1767 r. Mateusz Bieńkowski, pisarz ziemski i grodzki warszawski, przy nawie północnej ufundował kaplicę Ukrzyżowania Pańskiego.

Ołtarz główny, w stylu późnorenesansowym, postawiony w drugiej ćwierci XVIII w., został pomalowany na czarno w latach po powstaniu styczniowym.

Cmentarz rzymskokatolicki został założony w 1760 r. na terenach położonych na zachód od kościoła, poza rzeką Rataje (obecnie Rokitnica). Prowadząca do niego z kościoła uliczka zwana była dawniej Drogą ku Wieczności. Ta właśnie nazwa występuje na planie Błonia sporządzonym w 1820 r.

Na najstarszych nagrobkach zachowanych na błońskim cmentarzu można przeczytać następujące napisy:

• „Fryderyk Basci, zacny obywatel miasta Błonie, ur. 9.3.1786 r. w Kanstadt, zmarły w marcu 1834 r." Nagrobek z piaskowca, klasycystyczny, w formie obelisku na wysokim cokole;

• „Jan Berndt, zm. w 1846 r.";

• „Grzegorz Kreczunowicz, sędzia apelacyjny, zm. w 1850 roku". Nagrobek z piaskowca;

• „Jan Zagłoba Smoleński, kasjer miasta Błonia, zm. 11.8.1852 r.". Nagrobek z piaskowca, eklektyczny (położony w głównej alei);

• „Berger, ur. w lipcu 1831 r., zm. 1852 r." (reszta tekstu nieczytelna). Krzyż nagrobny żeliwny, bezstylowy.

Spośród dawnych grobowców znajdujących się na Błońskim cmentarzu aż 53 nagrobki z lat 1834 do początku lat trzydziestych XX w. zostały uznane przez konserwatora zabytków za zabytkowe.

Nie ma już także drewnianego kościoła starokatolickich mariawitów – licznej grupy religijnej w naszym rejonie. W jego miejsce zbudowany został nowoczesny, murowany kościół, pod wezwaniem Przenajświętszej Trójcy, konsekrowany 15 sierpnia 1971 r.

Cmentarz mariawicki znajduje się przy ul. Polnej, obok kościoła. Został założony w 1901 r., a przeważają na nim grobowce z piaskowca lub cementu.

Dość liczna w naszym mieście przed II wojną światową społeczność żydowska miała też swoją świątynię – synagogę, której istnienie dokumentują tylko zdjęcia. Na cmentarzu żydowskim – kirkucie – pozostały już tylko nieliczne pomniki nagrobne – macewy. Ten cmentarz żydowski (kirkut) założono w XIX w. (być może w 1885 r.), aczkolwiek według opinii pracownika Żydowskiego Instytutu Historycznego, badającego ten cmentarz w 1996 r., wśród nagrobków była jedna macewa z XVIII w. Powierzchnia cmentarza wynosi pół hektara, grobowce (których w 1991 r. było 53), są bardzo zniszczone. Od 1989 r. cmentarz jest uznany za zabytkowy.

142. Kościół Św. Trójcy

143. Kościół Św. Trójcy.1930 r.

Ks. Konrad Mazowiecki.
Fundator kościoła Św. Trójcy w Błoniu.

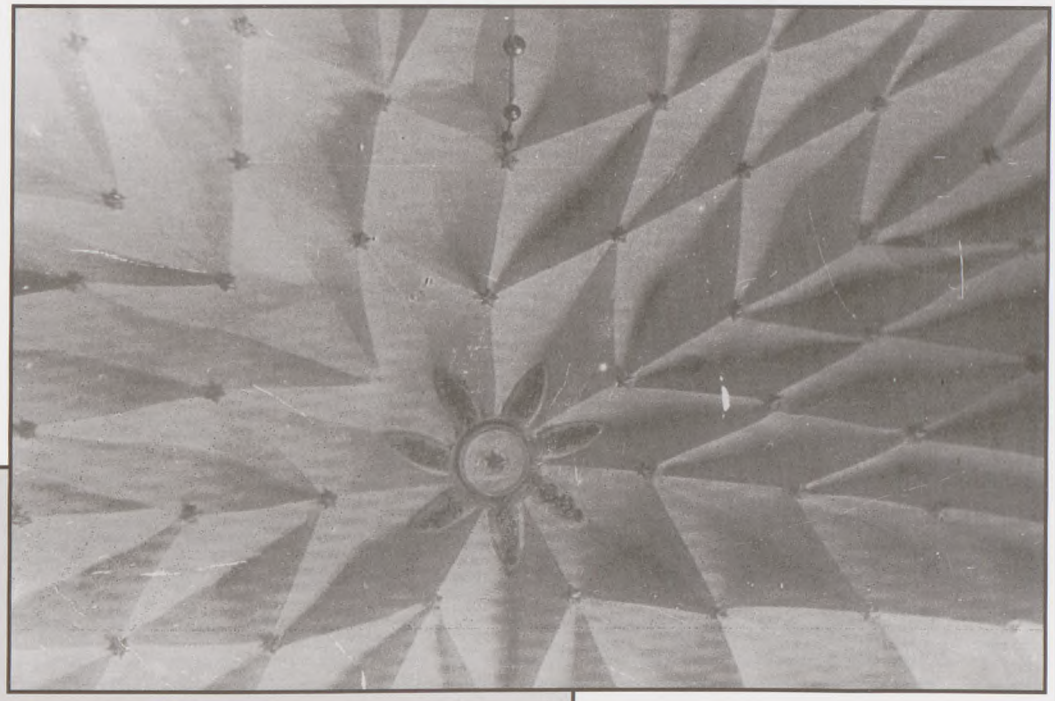
144. Książę Konrad II, fundator kościoła

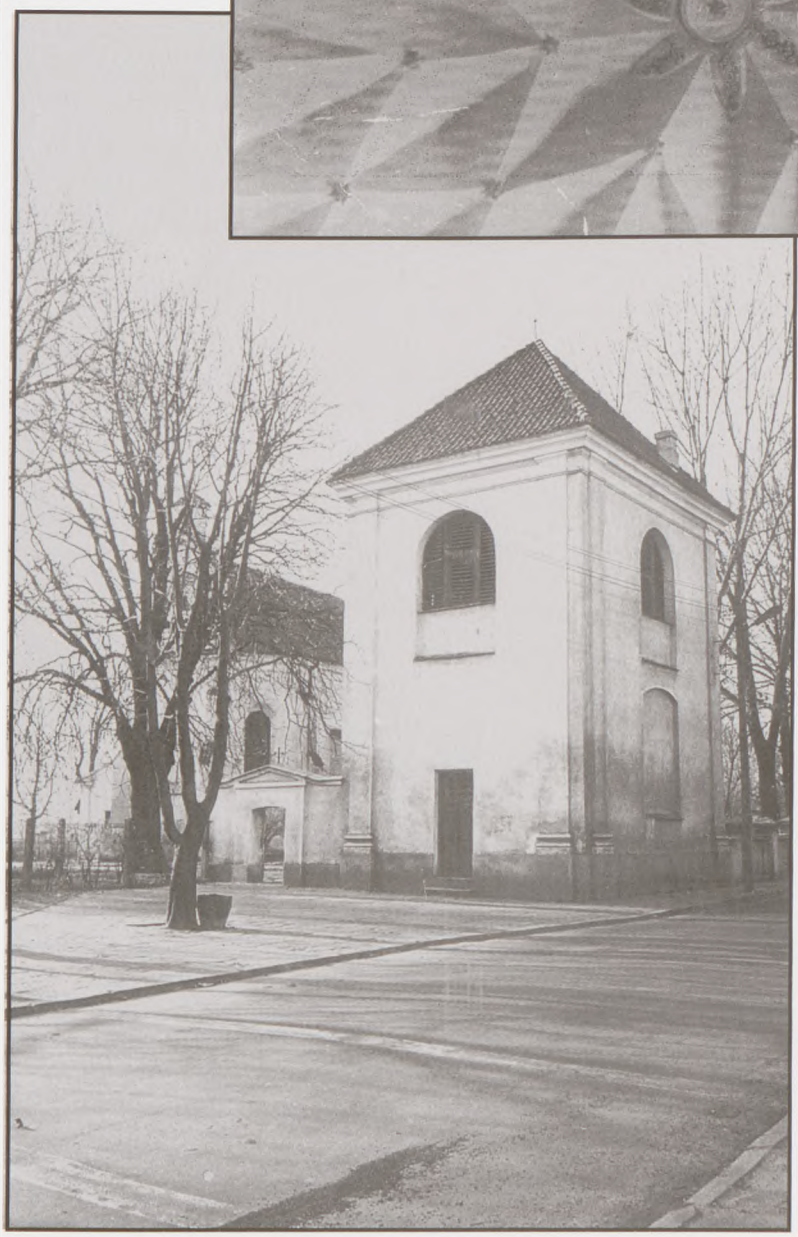
145. Elewacja południowa kościoła i fragment fasady zachodniej. 1978 r.

146. Fragment północno-wschodniej elewacji kościoła.
Kaplica Ukrzyżowania Pana Jezusa. Ok. 1978 r.

147. Sklepienie kryształowe nad prezbiterium kościoła, z pierwszej połowy XVI w. Ok. 1970 r.

148. Wolnostojąca, barokowa dzwonnica z połowy XVIII w., strona północno-wschodnia. 1978 r.

149. Plebania. 1978 r.

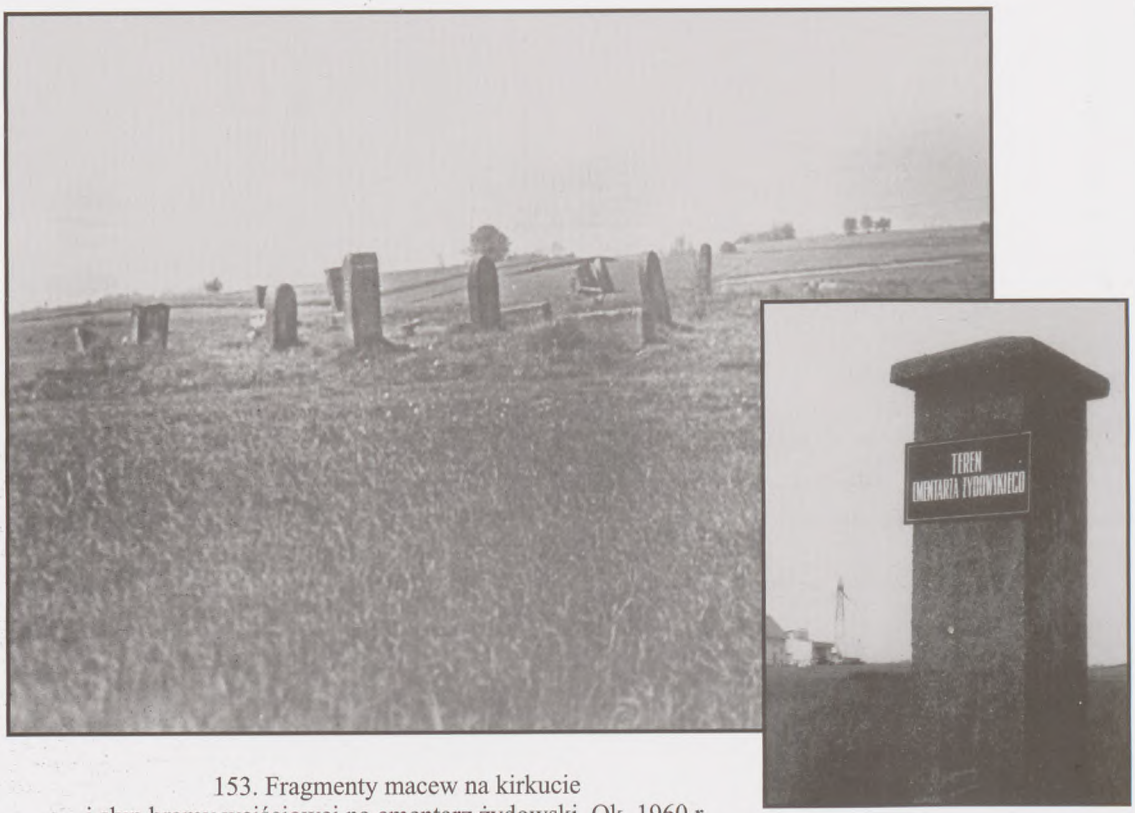
150. Groby żołnierzy polskich poległych w okolicach
Błonia we wrześniu 1939 r.

151. Święto Zmarłych, lata okupacji 1939-1944 r.

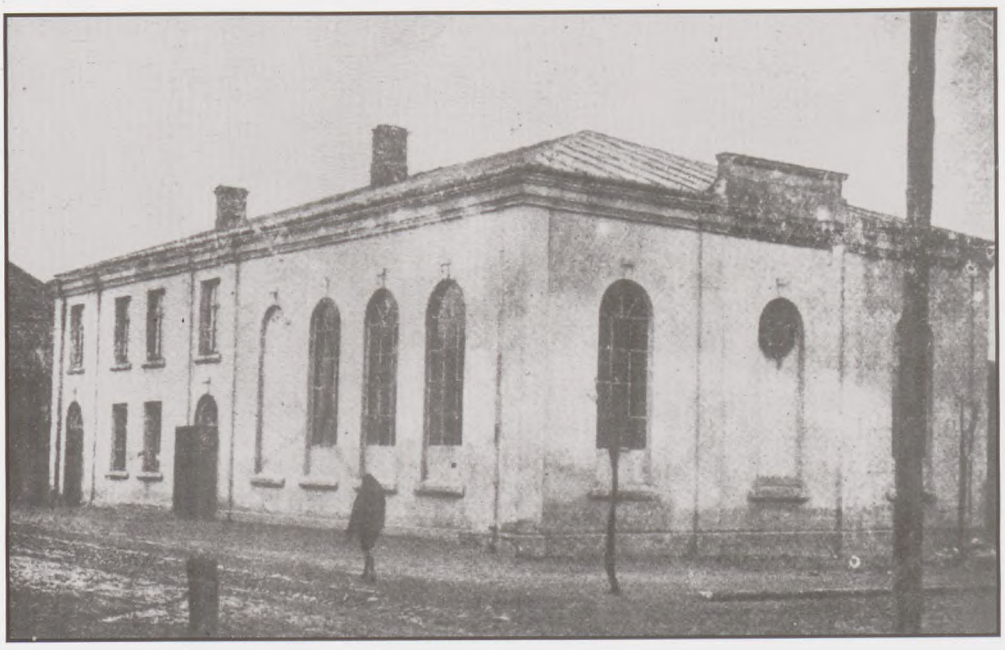

152. Wspólny nagrobek w kwaterze żołnierzy niemieckich i rosyjskich poległych w październiku 1914 r.

153. Fragmenty macew na kirkucie
i słup bramy wejściowej na cmentarz żydowski. Ok. 1960 r.

154. Synagoga murowana. 1930 r.

155. Zabytkowe groby na cmentarzu rzymskokatolickim

156. Drewniana kaplica starokatolickich mariawitów przy ul. Polnej. 1930 r.

157. Kościół starokatolickich mariawitów. 1970 r.

158. Konsekracja kościoła Przenajświętszej Trójcy
w parafii starokatolickich mariawitów. 24 października 1971 r.

IX. UROCZYSTOŚCI. WYDARZENIA. OBCHODY

Położenie Błonia przy ważnych szlakach komunikacyjnych wschód-zachód i północ-południe oraz bliskość Warszawy powodowały, że było ono niejednokrotnie odwiedzane przez ważne osobistości, przy okazji ich przejazdu do stolicy lub też na zaproszenie władz naszego miasta.

Z pewnością wielkim wydarzeniem, które warto tu wspomnieć, gdyż pamięć o nim przekazywana z pokolenia na pokolenie żyje po dzień dzisiejszy, był krótki pobyt w Błoniu w dniu 18 grudnia 1806 r. cesarza Napoleona Bonaparte, wraz z towarzyszącym mu marszałkiem Louisem Berthier. Cesarz rozmawiał z komendantem miasta i członkami Komisji Powiatowej, a odpowiedzi udzielał mu szambelan Lesser. Następnie Cesarz udał się do Warszawy.

Szkoda, że nie znano wtedy aparatu fotograficznego i ta historyczna wizyta Wielkiego Cesarza nie mogła być utrwalona na zdjęciu. Tak wiernie, jak w wiele lat później, 1 czerwca 1930 r., upamiętniono na kliszy pobyt w naszym mieście prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej Ignacego Mościckiego. Było to wielkie wydarzenie, które pamiętają do dzisiaj starsi mieszkańcy.

Prezydent Najjaśniejszej Rzeczypospolitej Polskiej (taki był wówczas pełny tytuł prezydenta naszego kraju), powitany oficjalnie przy bramie triumfalnej u granic miasta, przeszedł pieszo do Ratusza, wśród szpaleru mieszkańców wiwatujących na jego cześć, gdzie odebrał dyplom Honorowego Obywatela miasta Błonia. Następnie pojechał na stadion sportowy, do kościoła i do Fabryki Zapałek.

Warto dodać, że do prac przygotowawczych, związanych z tą wizytą, już na kilkanaście dni naprzód włączyło się wielu indywidualnych mieszkańców, a także władze miasta, organizacje społeczne, młodzież szkolna. Stworzono służby porządkowe i specjalne zespoły, które zajęły się zdobieniem miasta, budową bram powitalnych itp. Tą pamiętną wizytą żyło całe Błonie.

Wydarzeniem była również w 1939 r. wizyta prymasa Polski ks. kardynała Augusta Hlonda, którego witali dostojnicy kościelni i ówczesny burmistrz Grzegorz W. Nowakowski, w otoczeniu Rady Miejskiej, mieszkańców, w tym przedstawicieli wszystkich organizacji społecznych (fot. 215). Po raz drugi ks. kardynał Hlond wizytował Błonie 5 czerwca 1948 r. (fot. 220). W 1962 r. podobną wizytę złożył prymas Polski Stefan Wyszyński, witany równie serdecznie.

Najczęstszą okazją do uroczystości i obchodów, przeżywanych wspólnie przez mieszkańców miasta, były i są święta państwowe i kościelne, a zwłaszcza święto Bożego Ciała, z procesją ulicami miasta, od kościoła do Rynku, przy czym w latach dwudziestych XX w. jeden z ołtarzy budowano zwykle przy Ratuszu.

Inny charakter niż obecnie miały w okresie międzywojennym obchody świąt państwowych. Były to dni 3 Maja, rocznica uchwalenia Konstytucji, i 11 Listopada, Święto Niepodległości. Brali w nich udział liczni mieszkańcy miasta, zwłaszcza w święcie majowym, co zrozumiałe ze względu na wiosenną porę roku. Tradycyjne majówki, loterie fantowe, zabawy, pochody – wszystko to gromadziło tłumy mieszkańców.

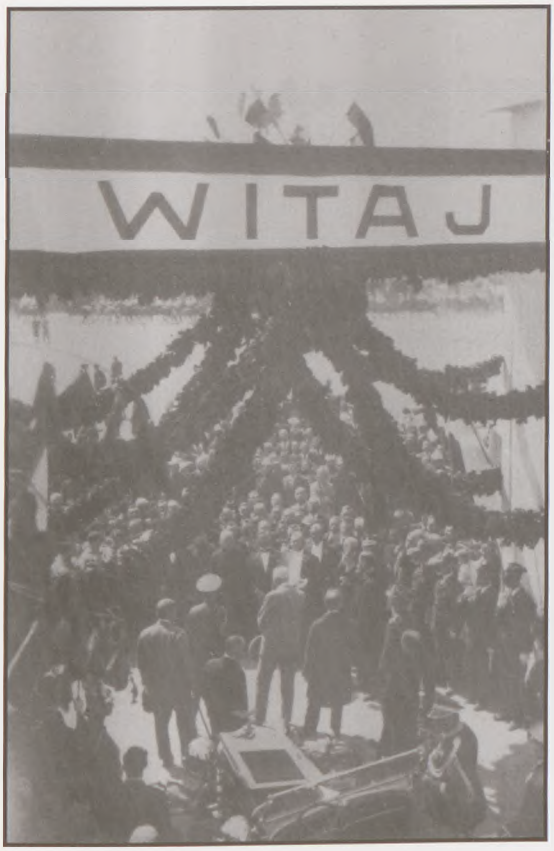
Z kolei w przeddzień święta 11 Listopada odbywały się capstrzyki, połączone z apelem poległych, i uroczyste akademie, przygotowywane głównie przez młodzież szkolną. Recytowano na nich poezję okolicznościową, chór szkolny śpiewał pieśni patriotyczne. Szkoły przybywały na te uroczystości ze sztandarem, podobnie jak organizacje społeczne, harcerze, junacy i strażacy, ci ostatni również zawsze tradycyjnie ze swoją orkiestrą.

Należy też wspomnieć Święto Pracy, obchodzone rokrocznie pierwszego maja. W okresie międzywojennym nie było to święto państwowe, ale odbywały się w tym dniu pochody i wiece, nie zawsze mile widziane przez władze. Pochód majowy szedł od ulicy Lesznowskiej ulicą Warszawską do Rynku i dalej ulicą

Rokicką (dziś ul. Nowakowskiego), aż do siedziby Towarzystwa Uniwersytetu Robotniczego (TUR), gdzie odbywał się wiec. W tych pochodach brali udział w przeważającej części robotnicy.

Po II wojnie światowej Święto Pracy 1 Maja stało się świętem państwowym, a jego główną częścią były pochody ludzi pracy i młodzieży, zaś w godzinach popołudniowych festyny. Tylko w niektórych latach takie pochody organizowano w Błoniu, zwykle przedstawiciele błońskich zakładów pracy i licznych organizacji jechali samochodami, w zorganizowanych grupach, na pochód majowy do Warszawy.

Nie zdołaliśmy zebrać bliższych informacji o uroczystości (pogrzebie?) utrwalonej na fot. 178. Z liczby osób uczestniczących widać, że było to wydarzenie istotne w życiu miasta. Może jakieś bliższe informacje przekaże nam ktoś z oglądających to zdjęcie, a pamiętający tamto wydarzenie sprzed lat.

159. Uroczysta wizyta prezydenta Ignacego Mościckiego. 1 czerwca 1930 r.

160. Ignacy Mościcki, osoby mu towarzyszące oraz władze miasta w drodze do Ratusza, gdzie prezydent odebrał dyplom Honorowego Obywatela Miasta Błonia. 1930 r.

161. Święto 3 Maja, lata trzydzieste XX w.

162. Święto 3 Maja, druga połowa lat trzydziestych XX w.

163. Przygotowanie do defilady z okazji święta 3 Maja 1938 r.

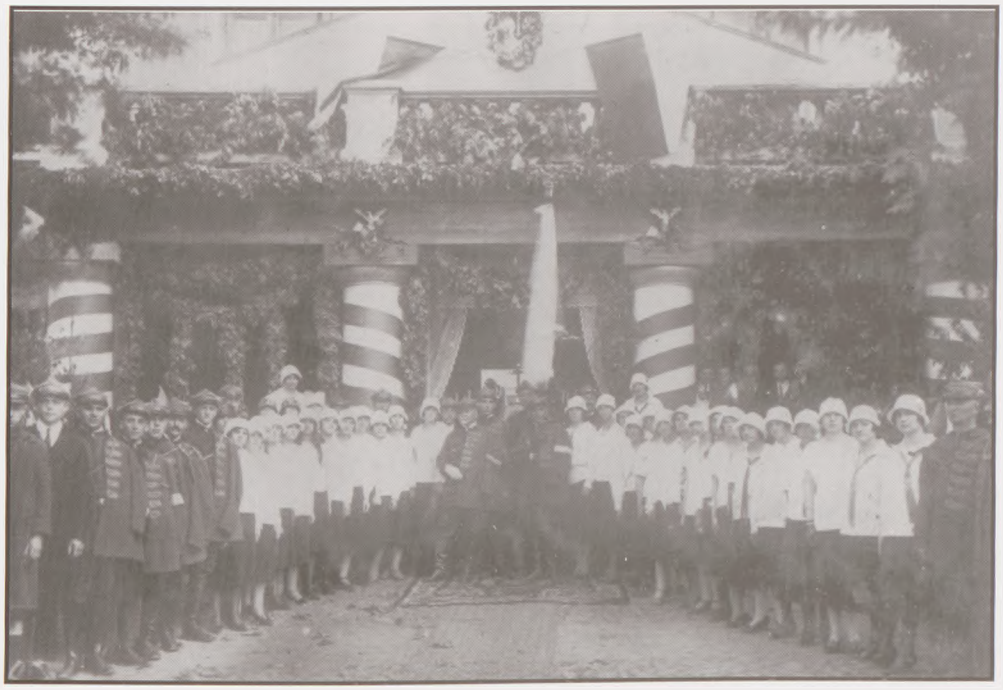
164. Defilada rezerwistów Wojska Polskiego przed trybuną honorową. 3 Maja 1938 r.

165. Przemarsz 60. Mazowieckiej Drużyny Harcerskiej. 3 Maja 1938 r.

166. Uroczystość Bożego Ciała. 1927 lub 1928 r.
Z prawej w mundurze „Sokoła" Bolesław Grabowski

167. Ołtarz na Boże Ciało, przed Ratuszem w asyście członkowie organizacji „Sokół" oraz młodzież szkolna. Koniec lat dwudziestych XX w.

168. Przed ołtarzem przy Ratuszu drużyny męskie i żeńskie Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół"

169. Procesja Bożego Ciała na Rynku, druga połowa lat trzydziestych XX w.

170. Procesja Bożego Ciała, 1946 r.

171. Wiec pierwszomajowy przed siedzibą TUR. 1 Maja 1936 r.

172. Fragment pochodu pierwszomajowego. 1 Maja 1938 r.

173. Rynek. Manifestacja 1-majowa. 1948 r.

174. Pochód 1-majowy młodzieży gimnazjalnej ul. 3 Maja. 1949 r.

175. Pochód 1-majowy ul. Warszawską. 1950 r.

176. 1-majowy pochód harcerzy.
Rynek, strona zachodnia. Przełom lat 1959/1960

177. Pochód 1-majowy, maszeruje młodzież szkolna. Naprzeciw trybuny przy Ratuszu orkiestra dęta Zakładów „Mera-Błonie". Ok. 1974 r.

178. Bliżej nieokreślona uroczystość, lata dwudzieste? XX w.

X. ZAKŁADY PRZEMYSŁOWE. INSTYTUCJE

W Błoniu do końca XIX w. nie było większych zakładów przemysłowych. Słynęło ono natomiast z dobrych rzemieślników, szczególnie szewców, piwowarów i bednarzy. Dopiero w 1912 r. (którą to datę potwierdzają żyjący członkowie rodziny Czesława Tabora, budowniczego fabryki i jej pierwszego właściciela) powstał w mieście duży zakład przemysłowy, Fabryka Zapałek. Była to największa z pięciu podobnych fabryk istniejąca w Polsce przed II wojną światową. Zakład, zatrudniający przeszło 300 pracowników, był dumą mieszkańców i zapewniał utrzymanie wielu rodzinom, miastu zaś przysparzał dochodów. Ze względu na rodzaj produkcji (groźba wybuchu pożaru), przy fabryce powstał własny oddział straży pożarnej, składający się z trzydziestu paru strażaków.

Fabryka otaczała swych pracowników i ich rodziny opieką socjalną. Powstał żłobek przyzakładowy, zapewniający dzieciom opiekę lekarską i pielęgniarską, na Utracie urządzono przystań kajakową, wyposażoną w kajaki i odpowiedni sprzęt, organizowano wycieczki krajoznawcze po Polsce na koszt fabryki, która uczestniczyła również w życiu miasta, biorąc udział w obchodach i różnych uroczystościach.

Fabrykę zlikwidowano w 1952 r., tworząc w jej miejsce Zakłady Mechaniki Precyzyjnej, z produkcją przeznaczoną dla wojska. Na początku 1959 r. produkcję tę zlikwidowano, a od 4 kwietnia tegoż roku Zakłady rozpoczęły produkcję zegarków naręcznych na licencji radzieckiej. I znowu było to dumą mieszkańców, bowiem zegarki marki „Błonie" stały się znane w całej Polsce. W 1970 r. Zakłady Mechaniki Precyzyjnej przekształcono w Zakłady Mechaniki Precyzyjnej „Mera-Błonie", lokując tu produkcję urządzeń peryferyjnych do maszyn cyfrowych.

Wszystkie te zmiany reorganizacyjne wpływały pozytywnie na życie miasta i jego mieszkańców. Zakłady dawały zatrudnienie średnio 2500 mieszkańcom Błonia i okolic, zasilały też budżet miasta. Pracownicy Zakładów i ich dzieci byli otoczeni opieką socjalną, istniała przychodnia lekarska z pracownią rentgenowską, służące nie tylko pracownikom Zakładów, lecz i innym mieszkańcom miasta. Zakład posiadał własny ośrodek wypoczynkowy, organizował też ze swych funduszów wycieczki krajoznawcze po Polsce.

Poza omówionymi, istniały w Błoniu również małe zakłady przemysłowe. Jednym z nich była Fabryka Gwoździ i Wyrobów Drucianych „Lawit", własność braci Lawendel i Witte, produkująca gwoździe, spinacze i pinezki, znane w całej Polsce. W 1918 r. powstała Fabryka Kafli założona przez Kazimierza Cajznera. Był to już drugi taki zakład w Błoniu, pierwszy, własność Paciorkowskiego, został założony kilka lat wcześniej, zlikwidowano go w 1918 r. Fabryką Cajznera, rozbudowana w 1922 r., mieściła się przy szosie poznańskiej, produkowała kafle na potrzeby miasta i okolicy. Zatrudniała sześciu pracowników, zlikwidowano ją w 1953 r. Przed II wojną światową istniały w Błoniu dwie cegielnie, jedna z nich była zlokalizowana w obrębie obecnych glinianek, druga znajdowała się w Kopytowie, w pobliżu mostu na Utracie. Zlikwidowano je w 1950 r.

Oprócz zakładów przemysłowych i licznych warsztatów rzemieślniczych istniały w Błoniu instytucje, spośród których należy wymienić Bank Spółdzielczy. Jego zaczątkiem było Towarzystwo Pożyczkowo-Oszczędnościowe, powołane 3 lipca 1903 r. przez grupę 40 obywateli Błonia. O tym jak potrzebna była podobna instytucja niech świadczy fakt, że już 1 stycznia 1914 r. miała ona 614 członków, 34.600 rubli udziałów, 113.246 wkładów, a na pożyczkach członków 132.400 rubli. W 1912 r. Towarzystwo to pożyczyło Komitetowi budowy remizy strażackiej 4000 rubli, otrzymując w zamian prawo do korzystania (aż do 1 stycznia 1946 r.) z trzech pokoi w tym budynku. Lokale te zajęła Szkoła Powszechna, a Towarzystwo otrzymywało komorne. W 1920 r. Towarzystwu nadano nazwę: Kasa Spółdzielcza w Błoniu, którą 14 września 1975 r. przemianowano na Bank Spółdzielczy.

179. Rada Nadzorcza i Zarząd Banku Spółdzielczego. 1945 r.

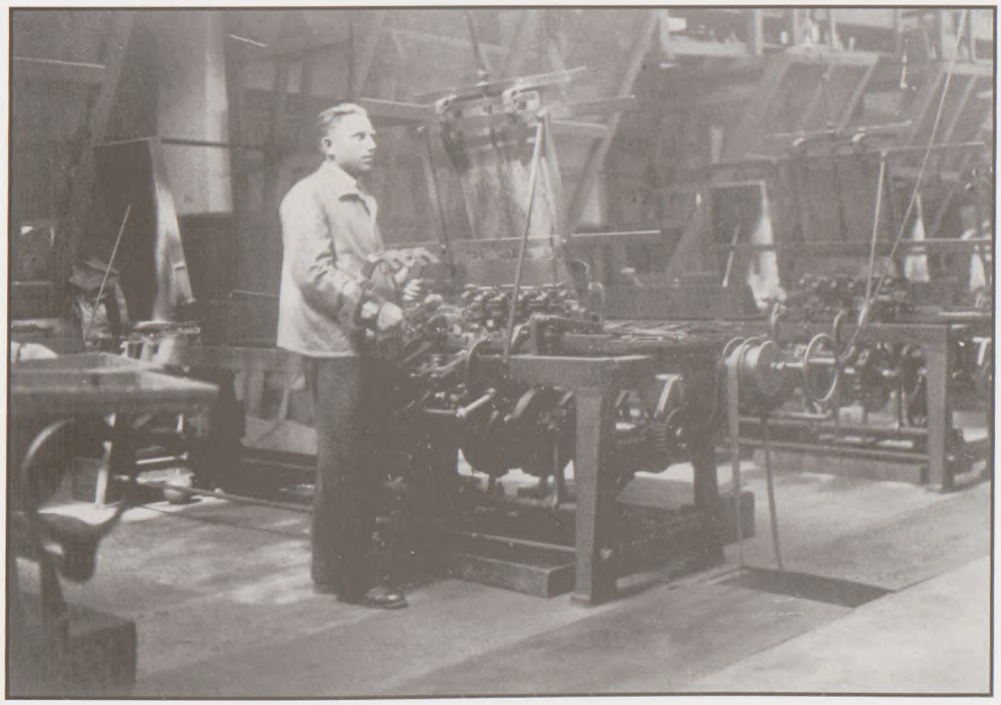
180. Etykiety z Fabryki Zapałek w Błoniu

181. Hala produkcyjna Fabryki Zapałek. Ok. 1920 r.

182. Zarząd oraz pracownicy umysłowi i techniczni
przed biurem Fabryki Zapałek. Ok. 1935 r.

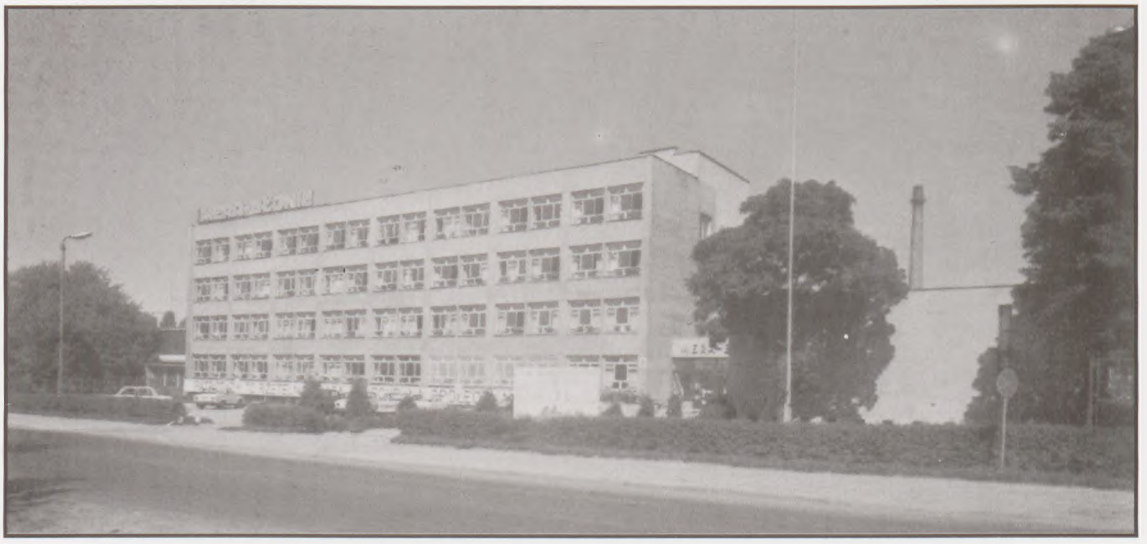
183. Fabryka Zapałek. 1930 r.

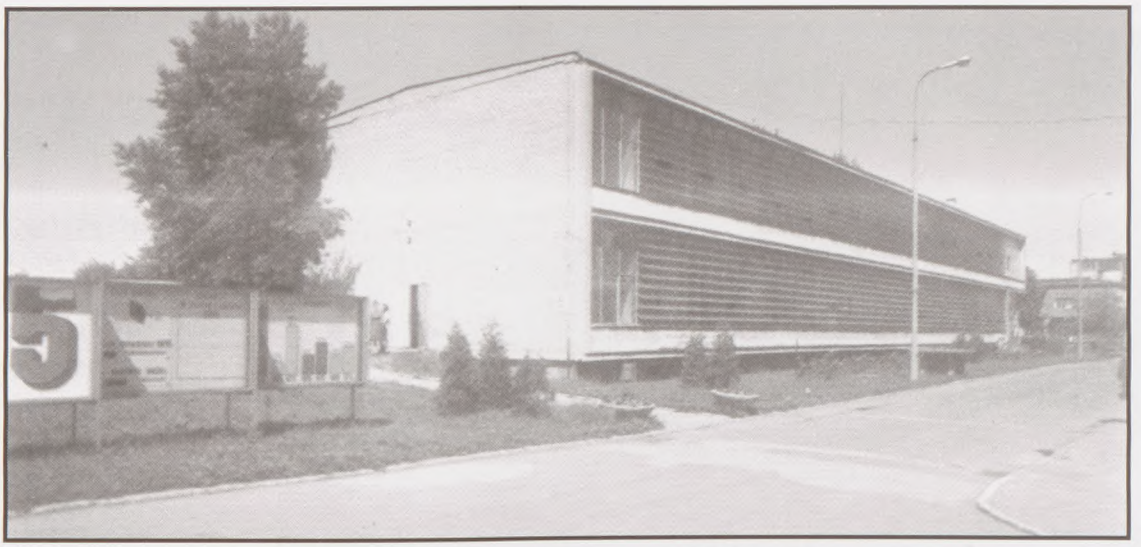
184. Rodzice i dzieci żłobka i przedszkola przy Fabryce Zapałek.
Lata trzydzieste XX w.

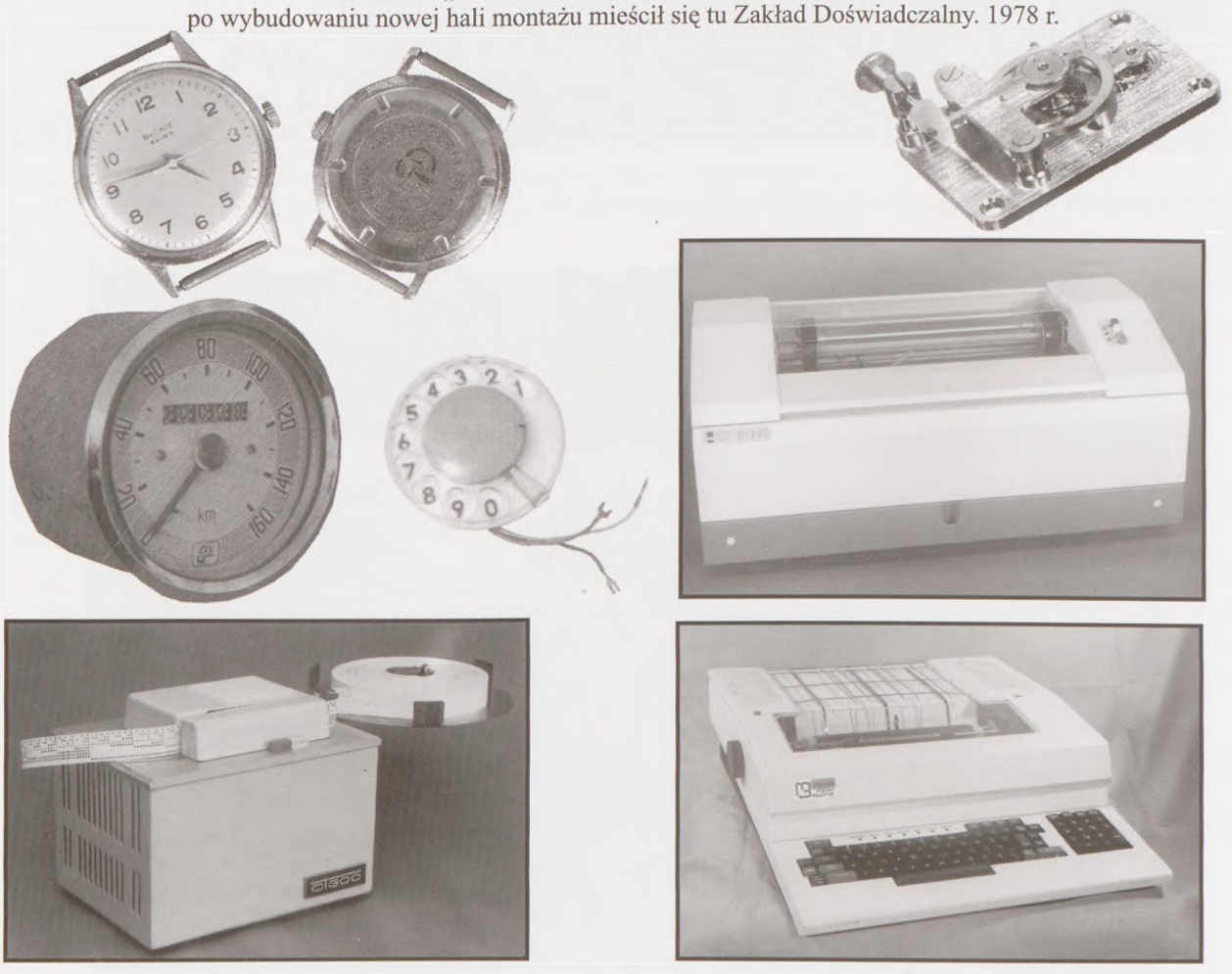
185. Straż Pożarna (Ogniowa) Fabryki Zapałek, 1942 r.

186. Zakłady Mechaniczno-Precyzyjne „Mera-Błonie", biurowiec. 1978 r.

187. ZMP „Mera-Błonie", hala montażu (Wydział P-2);
po wybudowaniu nowej hali montażu mieścił się tu Zakład Doświadczalny. 1978 r.

188. W „Mera-Błonie" produkowano m.in. zegarki naręczne, szybkościomierze, tarcze telefoniczne,
czytniki taśmy, przystawki balansowe, terminale konwersacyjne

MERA·BŁONIE

MERA BŁONIE

189. Hala montażu podzespołów do urządzeń peryferyjnych. Ok. 1970 r. Z prawej – dwa znaki firmowe „Mery"

190. Montaż mechanizmów drukarek wierszowych DW 3. Ok. 1970 r.

XI. ŻYCIE MIASTA

Ten najbardziej udokumentowany, najobszerniejszy rozdział albumu otwiera zdjęcie doktora Konrada Kosińskiego (fot. z 1876 r.), jedynego wówczas w Błoniu i okolicy lekarza, a jednocześnie znanego społecznika, współzałożyciela Ochotniczej Straży Pożarnej, organizatora szpitala, który odegrał wielką rolę w czasie epidemii cholery, panującej w Błoniu w latach 1914 i 1915, oraz epidemii grypy w 1918 r., zwanej hiszpanką.

Drugie zdjęcie przedstawia pierwszego po I wojnie światowej burmistrza Błonia, którego kadencja przypadła na lata 1918-1929. Był to inż. Tadeusz Kosiński (syn Konrada). Za jego kadencji wybudowano stadion sportowy na Łąkach. Pełnił wiele funkcji społecznych, wspierając różne organizacje, był m.in. prezesem Ochotniczej Straży Pożarnej w latach 1918-1923. Po 1945 r. aresztowany i więziony przez władze komunistyczne.

Następne zdjęcie przedstawia Adama Olszewskiego, ostatniego właściciela majątku Starostwo. Był on współzałożycielem Ochotniczej Straży Pożarnej i członkiem komitetu budowy remizy strażackiej. Piastował również urząd starosty powiatu błońskiego.

Ostatnim burmistrzem naszego miasta w okresie II Rzeczpospolitej Polskiej był dr Grzegorz Witold Nowakowski, pełniący ten urząd w latach 1934-1939. Uczestnik trzech wojen, lekarz i społecznik, założyciel Ośrodka Leczniczego Ubezpieczalni Społecznej w Błoniu, współzałożyciel Uniwersytetu Robotniczego w Błoniu, działacz Ochotniczej Straży Pożarnej oraz wielu innych organizacji społecznych na terenie Błonia i Warszawy. Zmarł w obozie w Niemczech.

Jak wyglądało wówczas nasze miasto? Jego ulice, mieszkańcy. Domy, skwery, a zwłaszcza tak charakterystyczne dla ówczesnego handlu targi na rynku? Dobrze, że zachowały się zdjęcia z tamtych lat...

Zacnie i wielce szacownie prezentują się zasłużeni dla Błonia przedstawiciele społeczeństwa burmistrzowie, rajcy miejscy, urzędnicy różnych szczebli, działacze społeczni, a także przedstawiciele różnych lewicowych i prawicowych stronnictw politycznych i ugrupowań. Zdjęcia obrazują także udział młodzieży szkolnej w zazielenianiu i upiększaniu naszego miasta. Są też zdjęcia z charakterystycznych dla niżej położonych terenów Błonia powodzi, występujących co pewien czas (ostatnia powódź miała miejsce w latach sześćdziesiątych ub. wieku).

O postawie patriotycznej mieszkańców Błonia świadczy m.in. zdjęcie przedstawiające przekazanie karabinu maszynowego ufundowanego przez społeczeństwo 30. Pułkowi Piechoty Wojska Polskiego. Uroczystość przekazania odbyła się 4 września 1938 r., w dniu otwarcia nowo wybudowanej Szkoły Powszechnej im. ks. Józefa Poniatowskiego (obecnie Szkoła Podstawowa im. Mikołaja Kopernika).

Skromnie prezentowany jest w naszym albumie okres okupacji. Są tu jedynie pojedyncze zdjęcia z tamtych lat, jest to jednak nasza świadoma decyzja, ponieważ bogaty materiał fotograficzny zawierają wydane wcześniej książki dotyczące okresu wojny.

Zamieściliśmy natomiast zdjęcia ilustrujące emaus, dawny, zanikający już zwyczaj święcenia pól w Zielone Świątki, mającego zapewnić dobre plony.

191. Dr Konrad Kosiński

193. Adam Olszewski

192. Inż. Tadeusz Kosiński

194. Dr Grzegorz Witold Nowakowski

195. Autobus kursowy na trasie Leszno-Błonie. 1930 r.

196. Rynek, dzień targowy. Ok. 1930 r.

197. Typowy jarmark. Lata trzydzieste XX w.

198. Dzień targowy na Rynku. Lata trzydzieste XX w.

199. Posiedzenie Rady Miejskiej w sali konferencyjnej w Ratuszu. 1932 r.

200. Zarząd miejski w sali konferencyjnej Ratusza. Początek lat trzydziestych XX w.

201. Ratusz przystrojony girlandami. Uroczystość 250-lecie odsieczy wiedeńskiej. Tablicę z popiersiem króla Jana III Sobieskiego odsłonięto 24 września 1933 r.

202. Sadzenie drzew w Ogródku jordanowskim przy ul. Targowej. 1935 r.

203. Zadrzewienie terenu wokół łaźni miejskiej. 1935 r.

204. Młodzież szkolna w akcji zadrzewiania. 1935 r.

205. Wystawa przeciwgruźlicza w sali parafialnej. 1935 r.

206. Święto Morza. 1936 r.

207. Święto Morza. 1936 r.

208. Święto Morza. 1936 r.

209. Jasełka wystawiane w sali parafialnej. 1937 r.

210. Ksiądz proboszcz Stefan Antosiewicz na schodach plebani,
w otoczeniu dziewczynek, po procesji Bożego Ciała. 1938 r.

211. Kwesta uliczna na rzecz Polskiego Czerwonego Krzyża. 1938 r.

212. Dekoracja sali gimnastycznej Szkoły Powszechnej nr 2. Karnawał, 1938 r.

213. Przekazanie karabinu maszynowego. 4 września 1938 r.

214. Oficer 30. Pułku Piechoty składa podpis na dokumencie przekazania ręcznego karabinu maszynowego. 4 września 1938 r.

215. Wizyta kardynała Augusta Hlonda w parafii błońskiej. 1939 r.

216. Przed sanitarką pielęgniarki-wolontariuszki szpitala Wojska Polskiego. Październik 1939 r.

217. Ranni w kampanii wrześniowej 1939 r.

218. Powódź, marzec 1940 r. Mostek nad Rokitnicą na drodze do cmentarza

219. Księża oraz młodzież, czyli organizatorzy i uczestnicy religijno-patriotycznego nauczania. 16 sierpnia 1942 r.

220. Kardynał August Hlond w otoczeniu ministrantów przed plebanią. 5 czerwca 1948 r.

221. Chłopcy z gimnazjum stanęli do pamiątkowego zdjęcia, a za chwilę przystąpią do sadzenia drzewek na Rynku. 1948 r.

222. Także dziewczęta przystąpią do sadzenia drzewek na Rynku. 1948 r.

223. Młodzież na akcji żniwnej w lipcu 1950 r.

224. Emaus, uroczystości święcenia pól. Lata pięćdziesiąte XX w.

225. Emaus. Banderia na koniach wśród łanów zbóż.
Lata pięćdziesiąte XX w.

226. Księża, proboszcz prałat Stefan Antosiewicz i wierni na polu
w czasie święcenia plonów. Lata pięćdziesiąte XX w.

227. Powódź. 1962 r.

228. Powódź. 1962 r.

229. Komitet Pomocy Powodzianom. 1962 r.

230. Kardynał Stefan Wyszyński w otoczeniu księży przed domem parafialnym, w czasie wizytacji parafii. 1962 r.

231. Ks. prymas Stefan Wyszyński i proboszcz Stefan Antosiewicz
w otoczeniu chóru kościelnego. 1962 r.

XII. OKOLICE BŁONIA

Jednym z najcenniejszych zabytków znajdujących się w okolicach Błonia jest piękny kościół Św. Jakuba w Rokitnie. Jego budowę rozpoczęto w 1693 lub 1701 r., wg projektu Tomasza I Bellottiego, a fundatorem był biskup poznański Mikołaj Święcicki, pochodzący ze wsi Święcice, położonej w pobliżu Błonia. Kościół konsekrowano w 1797 r., a budowę zakończono ostatecznie w 1883 r., wg projektu Konstantego Wojciechowskiego, staraniem ówczesnego proboszcza Władysława Sędziakowskiego (nota bene założyciela Ochotniczej Straży Pożarnej w Błoniu; fot. 232).

Kościół barokowy, murowany z cegły, od 1866 r. otynkowany. Świątynia była dwukrotnie niszczona. Po raz pierwszy 17 października 1914 r., odbudowana po tym zniszczeniu w latach 1917-1925, a po raz drugi w 1939 r., odrestaurowana w 1943 r.

W ołtarzu głównym znajduje się cudowny obraz Matki Boskiej z dzieciątkiem (zwany również Matką Boską Rokitnicką), malowany na desce (XVI/XVII w.), konsekrowany przez kardynała Józefa Glempa w 1989 r.

Obok kościoła znajduje się dzwonnica z pierwszej połowy XVIII w., przebudowana w latach 1911/1913, eklektyczna, murowana z cegły, otynkowana, licząca trzy kondygnacje, zwieńczona blaszanym hełmem o charakterze barokowym.

W okolicach Błonia znajdowało się kilkanaście majątków ziemskich. Przeciętna wielkość tych posiadłości wynosiła ok. 100 ha. Większość dworów znajdujących się na terenie tych majątków została zniszczona w latach II wojny światowej, a pozostałe już po wojnie ulegały stopniowej dewastacji. O ich istnieniu przypominają obecnie pozostałości dawnych parków dworskich. Znajdują się w nich liczne, mimo iż bardzo przetrzebione, rzadkie okazy drzew, stanowiące pomniki przyrody: dąb wyniosły i szypułkowy, lipy drobnolistne, jesiony wyniosłe, modrzew europejski, topole białe, graby zwyczajne, świerki pospolite i modrzewie polskie.

Te resztki parków podworskich spotykamy w szczególności w Passie, Bramkach, Cholewach, Łaźniewie, Radzikowie, Piorunowie, Wawrzyszewie, Rochalikach, Bieniewicach i Faszczycach. Znajdują się tam również fundowane przez właścicieli kapliczki przydrożne i figury świętych.

232. Ks. prałat Władysław Sędziakowski, proboszcz parafii Rokitno. Ok. 1906 r.

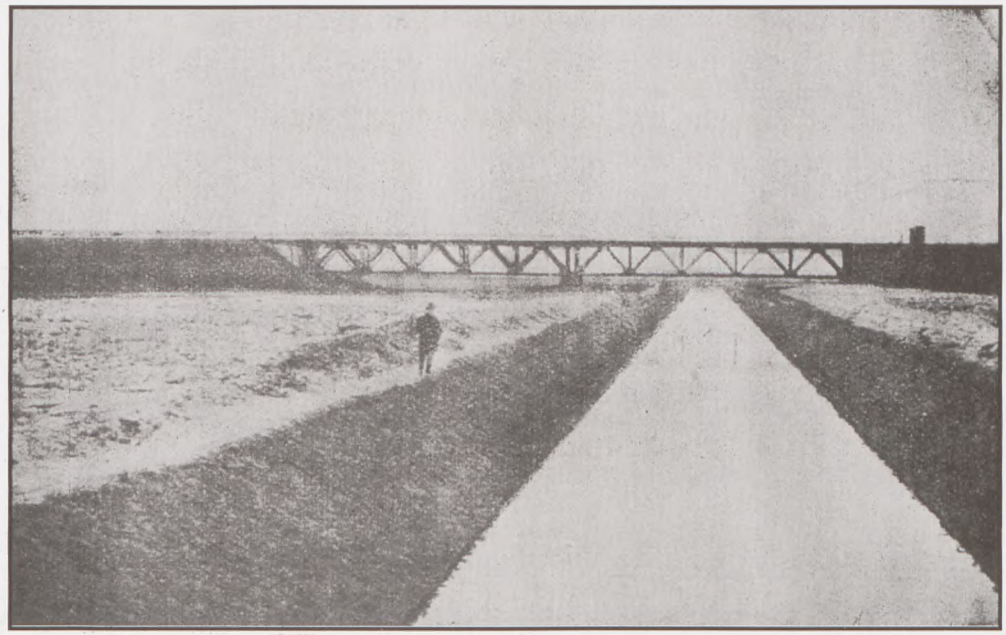

OGÓLNY WIDOK ROKITNA POD WARSZAWĄ.

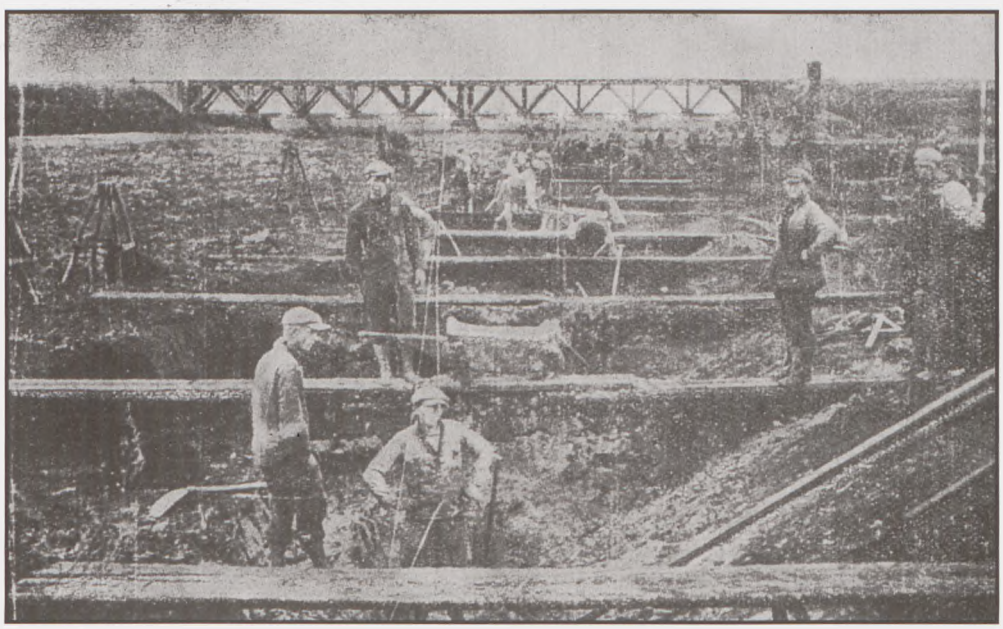
233. Kościół Św. Jakuba w Rokitnie, zbombardowany między 12 a 19 X 1914 r. (poniżej:) Rokitno po zbombardowaniu

234. Spichlerz pod Błoniem (lokalizacja nieustalona), uszkodzony w czasie działań wojennych, w październiku 1914 r.

235. Regulacja Utraty. Lata trzydzieste XX w.

236. Regulacja Utraty. Lata trzydzieste XX w.

237. Dwór w Łuszczewku, elewacja ogrodowa. 1976 r.

238. Hodowla lisów srebrnych w majątku Pass. 1939 r.

239. Pałac w Passie. 1978? r.

240. Pałac w Passie, elewacja od strony ogrodowej.
W ryzalicie owalna sala na wysokości dwu kondygnacji. 1978? r.

OBJAŚNIENIA DO FOTOGRAFII

I. ARCHEOLOGIA DZIEJE MIASTA

1. Grodzisko wczesnośredniowieczne (Łysa Góra) leży w granicach miasta, nad krawędzią doliny Utraty (widoczne z szosy poznańskiej po prawej, tuż po przekroczeniu od wschodu mostu na rzece). W XIII w. stanowiło siedzibę kasztelana.

3. W czasie badań archeologicznych (1949-1951) odkopano w grodzisku resztki murowanego budynku oraz liczne przedmioty codziennego użytku i ozdoby.

4. Wiosną 1969 r. na terenie obejścia gospodarskiego Leszka Kulisiewicza, w czasie wykopu pod budowę szopy, na małej głębokości znaleziono naczynie gliniane, które okazało się popielnicą z kośćmi ludzkimi, oraz fragment naczynia szklanego, grzebienia z kości i żelazną siekierkę. W czasie tych prac odkryto jeszcze jeden grób, a oba znaleziska pochodzą z przełomu III i IV w. n.e. Za zgłoszenie znaleziska archeologicznego urząd konserwatorski uhonorował właściciela posesji dyplomem.

5. Z dniem 10 marca 1788 r. król potwierdził i rozszerzył dotychczasowe przywileje nadane cechowi szewskiemu przez Jana III Sobieskiego.

II. ARCHITEKTURA. URBANISTYKA

7. Tak zwany „dom Maucha". Murowany, kryty dachówką, nad wejściem znajdowała się tablica kamienna z napisem: „Wilhelmshof, 1799". Zajazd (później: restauracja „Pod Napoleonem") czynny już przed 1808 r., pierwszym właścicielem był Beruć. Część mieszkalną dawnego zajazdu (budynek piętrowy, w głębi) rozebrano w latach siedemdziesiątych XX w. Od strony szosy poznańskiej mieściła się powozownia, stajnia, „wyżki" na siano oraz część restauracyjna, przebudowane po 1945 r. na biura Spółdzielni Samopomoc Chłopska. Według Stanisława Szenica, 18 grudnia 1806 r. w zajeździe zatrzymali się na pół godziny, w drodze do Warszawy, Napoleon Bonaparte i marszałek Louis Berthier. Według tradycji tu cesarz spotkał się po raz pierwszy z Marią Walewską, inni twierdzą, że miało to miejsce w Passie. W chwili, gdy przygotowujemy do druku drugie wydanie albumu (październik/listopad 2003), trwa rozbiórka tego budynku.

8. Zgodnie z ówczesnym obowiązkiem, na domu narożnym po stronie prawej nazwa ulicy w języku rosyjskim.

10. Ratusz, zapewne trzeci z kolei, zbudowany w latach 1842-1843, w stylu klasycystycznym, przypuszczalnie wg projektu Henryka Marconiego. Kryty blachą. Otoczony ścianą drzew.

11. W czasie renowacji budowli przywrócono jej wygląd nawiązujący do pierwotnych założeń architektonicznych: dach pokryto dachówką, dobudowano bramy przejazdowe z obu stron

12. Dom znajdował się po prawej stronie Ratusza. Kryty papą, mieszkalny, z warsztatami rzemieślniczymi. W sieni na belce sufitowej wyryty rok budowy: 1763. Rozebrany w połowie lat sześćdziesiątych XX w. (gdyż „wyglądał szpetnie" przy zabytkowym Ratuszu).

14. Przed domem grupa młodzieży z AK: Władysław Zieliński, Maria Pływaczewska, Ryszard Pływaczewski, Jerzy Janiszewski, Jan Soczek, Józef Kowalczyk.

15. Budynek z początku XIX w., murowany, tynkowany, z wejściem do sklepu z naroża. Rozebrany w latach osiemdziesiątych XX w.

17. Zwrócona frontem do najstarszego obecnie budynku w Błoniu (Rynek 1, restauracja, na tym zdjęciu niewidoczna) budka z papierosami (obok niej Henryk Ostrowski), prowadzona przez długie lata przez Antoniego Szkopa. W głębi popularny sklep Zachęta.

18. Dom Jaworskich, lata siedemdziesiąte XX w. Budynek parterowy z końca XIX w., kryty papą, w części środkowej mansarda.

19. Na pierwszym planie studnia z ręczną pompą, czynna od pocz. XX w. W głębi dom (Rynek 3) z 1906 r., z czerwonej cegły, zwieńczenia okien łukowe; na parterze sklepy, nad nimi pomieszczenia mieszkalne.

20. Widok od ul. Okrzei. Z prawej strony Ratusza dom piętrowy przy ul. Nowakowskiego 5.

21. W głębi wieża Ratusza. W domu pod nr. 8 (wybudowanym w latach dwudziestych XX w.) mieścił się zakład fotograficzny Władysława Włodarczyka, autora serii zdjęć Błonia, wykorzystanych w książce Jana Kamosińskiego i Grzegorza Witolda Nowakowskiego *Przyczynek do dziejów miasta Błonia*. (Następny dom zob. opis poniżej).

22. Dom należał do Marii Tepińskiej. Do każdego z mieszkań (składających się przeważnie z pokoju i kuchni) prowadził od podwórza odrębny przedsionek. Rozebrany w połowie lat dziewięćdziesiątych XX w.

23. Przed domem rodzina właścicieli. Przy furtce tablica z napisem: „Ubezpieczalnia Społeczna w Żyrardowie Ośrodek Leczniczy w Błoniu", założona w listopadzie 1922 r. staraniem dra G.W. Nowakowskiego. Ośrodek mieścił się na pierwszym piętrze (zob. 194).

24. Dom zbudowano na przełomie XIX i XX w. Właścicielami byli Helena i Julian Kowlaczyk, starszy cechu szewców w Błoniu od lat dwudziestych do sześćdziesiątych XX w.

25. Wybudowana przypuszczalnie w 1923 r., czynna dwa razy w tygodniu (piątki i soboty), pełniła swą rolę do lat siedemdziesiątych XX w. Budynek wielokrotnie przebudowywano, był później siedzibą Miejskiego Przedsiębiorstwa Gospodarki Komunalnej, Administracji Domów Mieszkalnych, Komitetu Miejskiego PZPR, od lat dziewięćdziesiątych mieścił się tu Urząd Telekomunikacji, a obecnie – Ośrodek Pomocy Społecznej

26. Po prawej stronie dom Mariańskich (właścicieli młyna przy ul. 3 Maja), wybudowany w 1810 r.

27. Widok od strony ogrodu. W latach dwudziestych XX w. mieściła się tu pierwsza prywatna elektrownia, jej właścicielem był Karol Witte. Istniała do 1929 r.

28. Dwór zaznaczony na planie miasta z 1820 r., a więc prawdopodobnie istniał już w końcu XVIII w. Drewniany, częściowo otynkowany, parterowy, kryty gontem. Wejście frontowe, z gankiem, przed nim Irena z Tepińskich Lenkiewiczowa, córka ostatnich właścicieli majątku, Lucyny i Ignacego Tepińskich. Z tyłu budynku park ciągnący się aż do szosy Warszawa-Poznań.

29. Spichlerz, wyładunek zboża. Następne budynki to: posesja Zofii i Grzegorza W. Nowakowskich oraz dom Urbańskich, w którym (od 1930 aż do 1993) mieściła się poczta. Na piętrze mieszkali znani pedagodzy: Józef Niemstak i Helena Naczyńska.

32. Dom wzniesiony w 1910 r. (widok od ul. Piłsudskiego); murowany, parterowy, z czerwonej cegły, kryty dachówką. Przebudowany ok. 1950 r., kiedy to skasowano wejście do domu w ryzalicie, balustrady ozdobione płaskorzeźbami oraz wazony z kwiatami. Szczyt trójkątny zwieńczony wazami, z napisem: „Jan Gaweł". Poniżej brama wjazdowa i zabudowania gospodarcze. Dom przebudowany w 2003 r., już po ukazaniu się pierwszego wydania albumu.

33. Przez krótki czas własność ks. Józefa Poniatowskiego. Kolejnymi właścicielami byli: Stanisława z Górskich Potocka oraz rodziny Zyberk-Platerów i Walewskich, a ostatnim właścicielem (do 1945) Adam Olszewski. Z inicjatywy Towarzystwa Przyjaciół Ziemi Błońskiej dworek został wpisany do rejestru zabytków, a w latach 1986-1988 zrekonstruowany z funduszów miejskich. Od 1988 r. siedziba Miejsko-Gminnego Ośrodka Kultury, TPZB i miejscowego oddziału Związku Światowego Żołnierzy AK.

36. Elewacja boczna i frontowa budynku, parter otynkowany, 1978 r. Rozebrany w latach osiemdziesiątych XX w. Własność Karola Jabłońskiego, burmistrza Błonia w latach okupacji, aresztowanego 18 stycznia 1945 w Błoniu przez NKWD, i... ślad po nim zaginął.

38. Dom u zbiegu ul. Traugutta i ul. Warszawskiej. Mieszkalny, piętrowy, na parterze część handlowa.

39. Rozebrany w latach dziewięćdziesiątych XX w. Na parterze od strony Rynku mieścił się popularny sklep Zachęta, sióstr Heleny i Wiktorii Dąbrowskich.

41. Budynek z lewej to siedziba Związku Harcerstwa Polskiego, „Harcówka" (dziś między blokami). Stoją od lewej: Bolesław Kałuski, Robert Kilen, Wacław Kowalczyk, Jan Czekała.

42. Po obu stronach ulicy nieistniejące już domy z XVIII, XIX i początku XX w. Po prawej dom zniszczony w 1939 r. w czasie nalotów niemieckich. U zbiegu ul. 11 Listopada z Rynkiem, widoczny po prawej najstarszy dziś budynek w Błoniu, zbudowany w XVIII w. (a może nawet w XVII w.). Dziewczyna z dzieckiem na ręku (na pierwszym planie) to 12-letnia Janina Włodarczyk, córka Feliksa (on wykonał zdjęcie), który był ojcem Władysława Włodarczyka, autora wielu zdjęć Błonia z lat 30., zamieszczonych w tym albumie.

43. Dawny plac targowy zadrzewiono po 1948 r., tworząc skwer. Od strony południowej Ratusza, przy ul. Rokickiej (dziś ul. Nowakowskiego) drewniany dom z 1763 r. (zob.: 12). Przed Ratuszem Wacław Kowalczyk i Bolesław Kałuski.

44. W 1948 r. była to jeszcze polna droga. W głębi budynek Straży Pożarnej i dzwonnica. Na pierwszym planie Stanisław Wrocławski.

45. Widok w kierunku Rynku. Po lewej widoczne zabudowania gospodarskie Sosnowskich, dalej murowany dom Miłosławskich. Przed domem pod nr. 5 stoi Józefa Biernacka z córką.

46. W 1948 r. jeszcze polna droga. W głębi Szkoła Podstawowa nr 1. Na motocyklu z koszem (wtedy jednym z nielicznych w Błoniu) Jan Malinowski.

47. Wśród starej zabudowy miasta widoczne liczne budynki trzy- i czteropiętrowe. Po stronie zachodniej widoczny Rynek po przebudowie, po stronie wschodniej gmach Ratusza.

III. DWORCE. KOLEJNICTWO

49. Dworzec zbudowany w 1903 r., zburzony 17 stycznia 1945 r. przez Niemców. Z prawej okna restauracji dworcowej I i II klasy, pośrodku biura zawiadowcy stacji, z lewej poczekalnia III klasy (zob. 52).

52. Zbudowany w latach 1952-1954 (klasycyzujący), w miejscu dawnego, zburzonego przez wojsko niemieckie (zob. 49).

53. Parowóz stoi „pod parą" na stacji Błonie, skąd kolej wąskotorowa prowadziła do Cukrowni „Michałów" w Lesznie. Zbudowana w 1922 r., zlikwidowana w 1971 r., przez blisko pół wieku stanowiła charakterystyczny element błońskiego krajobrazu.

IV. ORGANIZACJE SPOŁECZNE I POLITYCZNE

57. Towarzystwo Śpiewacze „Lutnia" powstało w 1909 r., z zespołem muzycznym i chórem mieszanym.

58. Po prawej stronie, w mundurze „Sokoła", leży oparty na prawej ręce Bolesław Grabowski (zob. też zdjęcie 166, gdzie stoi z prawej, także w mundurze).

60. Dyplom za wieloletnią pracę społeczną. Wiktor Królikowski był również prezesem Towarzystwa Przyjaciół Młodzieży w Błoniu, głównym opiekunem Szkoły Powszechnej i członkiem Koła Rolniczego.

61. Wiktor Królikowski, właściciel apteki, zasłużony obywatel miasta, wiceprezes „Sokoła", w uroczystym stroju organizacyjnym.

62. W październiku 1939 r. utworzono w Błoniu Komitet Pomocy Społecznej, którego przewodniczącym został inż. Wiktor Jaworski. Później Komitet, skupiający wiele osób, działał pod egidą Rady Głównej Opiekuńczej, niosąc pomoc przez cały okres okupacji. W ramach działalności kulturalnej Kazimiera Krzemińska zorganizowała kółko teatralne.

64. Dzieci z Kazimierą Krzemińską i siostrami zakonnymi, które prowadziły dożywianie w czasie wojny. Przedszkole mieściło się w domu parafialnym, spalonym przez Niemców 17 stycznia 1945 r.

65. Członkowie TUR. Od lewej siedzą między innym: Jabłoński z żoną, dr Grzegorz W. Nowakowski, Ludwik Górski, Haine. W ostatnim rzędzie: Edward Miłosławski, Józef Maśnica, Józef Głodek, Pasik, Stanisław Szmit, Franciszek Mroczkowski (przedostatni).

66. Dom zakupiony ze składek członków w 1928 r. Po prawej stronie znajdowała się sala ze sceną, po lewej i na piętrze sale wykładowe. TUR organizowało kursy dla analfabetów, kursy samorządowe, odczyty; budynek rozebrano po roku 1950.

68. W październiku 1929 r. założono drużyny Związku Harcerstwa Polskiego (męską i żeńską), prowadzone przez nauczycieli: Nowakowską i Edwarda Przybysza. W czasie wakacji w 1930 r., staraniem harcmistrza Przybysza i kierownictwa szkół, zorganizowano obóz harcerski w Łubcu. W górnym rzędzie od prawej: dr Grzegorz W. Nowakowski, trzeci – komendant obozu hm. Przybysz.

70. Mazowiecka Drużyna Harcerzy z Błonia uczestniczy w jubileuszowym zlocie ZHP. Duże zainteresowanie budził indiański wigwam zbudowany przez błoniaków z trzciny przywiezionej z Puszczy Kampinoskiej.

71. Poświęcenie sztandaru 60. Mazowieckiej Drużyny Harcerskiej im. ks. Józefa Poniatowskiego, na boisku Szkoły Powszechnej nr 2, w czasie zlotu harcerskiego. Uczestniczyli: starosta Feliks Tarnogórski, kurator Ambroziewicz, inspektor Józef Radwański. W asyście sztandaru druh Ryszard Cajzner. W tle oddział junaczek z Bieniewic.

72. W środku hufcowy Stanisław Głowacki, od lewej: Jerzy Jaworski, Jerzy Oziemski, siódmy Aleksander Biernacki; siedzą: Alina Skierkowska, Maria Pągowska, Anna Witkowska.

73. Drużyna pozaszkolna. Pierwszy szereg: drużynowy Ryszard Pływaczewski, Robert Kilen, Wiesław Szmytkowski, Stanisław Wrocławski, Adam Tomaszewski; drugi szereg: Wacław Kowalczyk.

74. Edward Przybysz, nauczyciel i społecznik, jeden z twórców Związku Harcerstwa Polskiego na terenie Błonia i jego wieloletni dowódca, w czasie okupacji aktywny działacz ruchu podziemnego. Zamordowany w obozie w Majdanku.

75. Związek Rezerwistów Rzeczypospolitej w mundurach zimowych. Pośrodku prezes Koła kpt. Grudziński, obok wiceprezes ppor. Wacław Oziemski i drugi wiceprezes Zygmunt Brzeziński; pierwszy od lewej stoi Kozyra, piąty Antoni Tyll, Włodarczyk, jedenasty Tadeusz Zaremba, trzynasty Mikołaj Szymankiewicz, Pągowski, Krajewski (w kapeluszu) i Miłosławski. Drugi rząd od góry: trzeci Wróblewski, czwarty Jan Kowalski; trzeci rząd: drugi Fabin; niżej z prawej wsparty na łokciu Marian Tyll.

76. Związek Rezerwistów Rzeczypospolitej, organizacja żołnierzy i podoficerów Wojska Polskiego, niosąca rodzinom żołnierskim pomoc w trudnych sytuacjach. Od lewej: NN, Miłosławski, Zygmunt Brzeziński, Kozyra, w środku kpt. Grudziński i ppor. Wacław Oziemski (w czapce i mundurze I Pułku Ułanów Krechowieckich), Grzegórski (trzeci od prawej), Pągowski (drugi od prawej). Po obu stronach żołnierzy: z lewej Arkadiusz Kozyra, z prawej Jerzy Oziemski; w środku klęczy Tadeusz Kleniewski. Siedziba Związku Rezerwistów Rzeczpospolitej mieściła się przy ul. Rokickiej (dziś ul. Nowakowskiego), w domu Miłosławskich.

V. SPORT I WYPOCZYNEK

78. Popisy gimnastyczne uczniów Szkoły Powszechnej im. ks. Józefa Poniatowskiego na dziedzińcu szkoły, mieszczącej się w budynku Ochotniczej Straży Pożarnej. Zajęcia prowadzi nauczyciel gimnastyki Leopold Matłaszek. Na dalszym planie stawy przy plebani i na terenie majątku Starostwo (w głębi obora).

79. Park między rzeką, ul. Grodziską i drogą cmentarną, założony w 1912 r. (w głębi brama wejściowa). Na ławce od lewej: Aleksander Cieślak, burmistrz Jan Kulisiewicz, Antoni Okraszewski, Franciszek Urbański, Jan Gutkowski. W kwietniu 1925 r. dzieci szkolne posadziły w parku 143 drzewka liściaste.

80. Park miejski pełen kwiatów i trawników. Część drzew wycięto w czasie okupacji niemieckiej.

81. Ogród jordanowski między Rokitnicą, ul. Targową i łaźnią miejską, założony w 1935 r. za kadencji burmistrza Grzegorza W. Nowakowskiego. Wśród dzieci na huśtawce rodzeństwo Kowalczyków oraz Jerzy Kuberski (w latach siedemdziesiątych XX w. minister oświaty).

82. Brodzik był zasilany bieżącą wodą z Rokitnicy, spiętrzonej metrową tamą, co tworzyło wodospad; głębokość brodzika od 40 do 80 cm.

84. Hangar obok budynku przepompowni nad Utratą pod Wawrzyszewem. Stoją: Borowski, Dionizy Kacprzak. W pierwszym kajaku: Ryszard Kacprzak, trzeci Wiktor Kacprzak, czwarty Stanisław Suwała. Drugi kajak „Mewa": Wański. Trzeci kajak „Jurek": NN, Jan Huber.

86. Na brzegu i w kajaku: Szcześniak oraz rodziny Rożków i Kacprzaków.

87. Meta przed Ratuszem (w tle północny fragment Rynku). Na pierwszym planie po pierwsze miejsce biegnie Józef Rydel.

88. Klęczą od lewej: Wiesław Pankowski, Waldemar Okulski, NN, NN, Jerzy Ruciński (z oszczepem), Zygmunt Karlicki, Józef Rydel (w koszulce), Andrzej Witek. Powyżej: Maciej Głowacki (z oszczepem), Anatol Wójs (Tolek), Zenon Ziemowicz, Krzysztof Puchalski, Eligiusz Głowacki, Wiesław Wiśniewski (harcerz). Stoją: Franciszek Krupa, NN, Eugeniusz Rybarczyk, Jerzy Aleksandrowicz, Ryszard Salamucha, NN, Jan Kowalik, NN, Stanisław Nowakowski (burmistrz), Karol Wineberg, Klemens Malinowski, Jan Żochowski, NN, Wacław Konopka, Władysław Zieliński.

89. Działacze i zawodnicy drużyny piłki nożnej. Od lewej: Marian Zawadzki, Bolesław Puchalski, Czesław Iwanicki, Eugeniusz Zatorski, Zdzisław Iwanicki, Jerzy Miłosławski, Tadeusz Zatorski, Ryszard Salamucha, Ryszard Frankowski, Jerzy Aleksandrowicz, Tadeusz Wajcman, Henryk Zmitrowicz, Anatoliusz Sobolewski. Klęczą: Eugeniusz Pacyna, Wiesław Szmytkowski, Henryk Aleksandrowicz.

90. Od prawej: opiekun drużyny Henryk Eisbrenner, Kazimierz Nosarzewski, Zygmunt Markuszewski, Stanisław Rutkowski, Stanisław Pułka, Wojciech Kierzkowski, Wiesław Wiśniewski, Józef Kuliński, Zenon Jóźwikowski, Marian Pawlak, Karol Kraśniewski, Ryszard Gałoń.

91. Od lewej: trener Bogdan Kaliński, Benedykt Kierzkowski, Zygmunt Różalski, Zenon Jóźwikowski, Jerzy Winkler, Mieczysław Słowiński, Wojciech Osiadacz, Bielecki, Andrzej Pawlak, Wiesław Cegliński.

92. Zawodnik klubu LZS Mazowsze, startował w reprezentacji Polski w XX Wyścigu Pokoju w 1967 r., zajmując 6. miejsce w klasyfikacji indywidualnej, a 3. w klasyfikacji na najlepszego „górala". W XXII Wyścigu Pokoju zwyciężył w XV, najdłuższym etapie (194 km), Lipsk-Berlin, 25 maja 1969 r.

VI. STRAŻ POŻARNA

94. Orkiestra Straży Ogniowej ze sztandarem i proporcami w lasku na Osieku (lasek wycięto w czasie I wojny światowej).

95. Fot. Górna: Członkowie Komitetu: Aleksy Chrzanowski, Eugeniusz Dobosiewicz, Adam Olszewski, Wiktor Królikowski, Jan Kulisiewicz, ks. Kajrukszto, Marcin Dąbrowski, Jan Mańkowski, Leon

Świerczyński, Matys Rosenberg. Fot. dolna: Przy stole siedzą: Leokadia Krotkiewska i Janina Kotuszewska (siostry). W głębi stoją: Felicja Janiszewska i Helena Dąbrowska. Z prawej strony stołu w meloniku dowódca straży, właściciel apteki Oswald Gessner. Strażacy od lewej: Józef Gajewski i Andrzej Safarzyński.

97. Projekt wykonał bezinteresownie błonianin inżynier architekt Kuder. Od frontu cztery bramy, za którymi stały w gotowości wozy konne, a później samochody ze sprzętem gaśniczym. Na piętrze mieściło się kino „Venus", a w części wschodniej siedmioklasowa Szkoła Powszechna im. ks. Józefa Poniatowskiego. Obok dom Jana Winnickiego, w którym na I piętrze mieściło się Towarzystwo Przyjaciół Młodzieży.

98. Samochód nosił swojską nazwę „Błoniak". Za kierownicą Władysław Zieliński. W tle zabudowania naprzeciw Straży.

99. Od lewej siedzą: Władysław Polny, Julian Kowalczyk (gospodarz Straży), Antoni Okraszewski (prezes Straży), Jan Gutkowski (komendant) i Aleksander Konopka (dyrygent orkiestry – w muszce) za kierownicą Władysław Winnicki.

100. W pierwszym rzędzie od lewej: Władysław Winnicki, Feliks Hofman, Jan Gutkowski; drugi rząd: Franciszek Urbański, Henryk Polny.

101. Pierwsze sekwencje filmu, w reżyserii Konrada Toma i Stanisława Szebego, nakręcono w Błoniu. Orkiestra strażacka statystowała w kilku ujęciach. Scena przed remizą strażacką, obok aktora strażak Dąbrowski.

102. Od lewej: Piotr Zieliński, Julian Kowalczyk, Julian Jaworski, Aleksander Konopka, Franciszek Urbański, Jan Kaczmarek, Jan Szewczyk, Stefan Łapieś.

VII. SZKOŁY. PRZEDSZKOLA. OCHRONKA

103. Drewniany dom naprzeciwko kościoła, w którym mieściła się tzw. „Stara Szkoła", czyli siedmioklasowa Szkoła Powszechna im. ks. Józefa Poniatowskiego, do 6 grudnia 1929 r. jedyna szkoła powszechna w Błoniu.

104. Ochronka mieściła się w domu rejenta Błaszyńskiego przy ul. Narutowicza 4. Od góry po lewej dr Grzegorz W. Nowakowski. Taras od strony północnej. Parter zajmowali lokatorzy, a na górnych piętrach były pomieszczenia ochronki i dla personelu. Opiekunem placówki był Stefan Rosołowski.

105. W 1927 r. założono koedukacyjną Szkołę Handlową Macierzy Szkolnej (budynek przy ul. Kolejowej, naprzeciwko stacji). Dyrektorem był Stefan Assbury. Na dole druga od prawej Janina Janiszewska. W 1932 r. przeniesiono szkołę do Sochaczewa.

106. Szkoła otrzymała imię prezydenta Ignacego Mościckiego. Budynek, jedyny w Błoniu w stylu secesyjnym, kupiły władze miejskie w 1929 r. od rejenta Błaszyńskiego. „Dwójka" powstała z podziału Szkoły nr 1, która nadal, aż do 1938 r., mieściła się w wynajmowanych lokalach.

107. Od lewej stoją: Władysław Bala, Edward Przybysz, Irena Nowakowska, Leopold Matłaszek, Józef Niemstak, ks. Lipiński, Jadwiga Białowiejska, Bożena Niewieczerzałówna, Stanisław Kasperkiewicz; siedzą: kierownik szkoły Jan Kamosiński, Stanisława Szparażyna, Helena Kamosińska, Genowefa Tymińska, Szwarcówna, Gela Frenklówna.

109. Nauczycielka Bożena Niewieczerzałówna, dobrodziej szkoły Wiktor Królikowski, nauczycielki Helena Kamosińska i Stanisława Szparażyna, ks. Stefan Antosiewicz, dr Grzegorz W. Nowakowski, kierownik szkoły Jan Kamosiński, ks. Kropiwnicki, urzędnik miejski Aleksander Wilczewski.

111. W otoczeniu dzieci, występujących w strojach ludowych, kierownik szkoły Józef Niemstak, nauczyciel matematyki i nauczyciel wf Krawczykowski, który razem z żoną prowadził koło taneczne.

Kolejne pary: 1. Barbara Janiszewska, Wanda Bargiełówna. 2. Janina Zielińska, Halina Rasalska. 3. Irena Pręgowska, Maryla Dziewulska oraz Halina Wilczewska (ten ostatni zespół występował m.in. na Oksywiu i na Helu).

112. Nauczyciele, od lewej: Wacław Trafalski, Czesław Lenart, Józef Niemstak, Kunegunda Rzepecka, Edward Przybysz, Leopold Matłaszek.

115 i **116**. Wielki dzień dla Błonia. Otwarcie nowoczesnej Szkoły Powszechnej im. ks. Józefa Poniatowskiego przy ul. Poniatowskiego (obecna Szkoła Podstawowa im. Mikołaja Kopernika), wybudowanej wysiłkiem społeczeństwa i władz miasta.

117. Od lewej, I rząd: Felicja Kaczmarek, ks. Pawłowski, Bożena Niewieczerzałówna, kierownik szkoły Jan Kamosiński, Halina Iwanicka, Jan Szulczyk, Hadryś; II rząd: Władysława Walendziak, Teresa Szonert, Sabina Dąbkowska, NN, Wanda Kilińska, Halina Kamosińska, Daniela Kiełkiewicz, Irena Chimkowska, Alina Skierkowska, Anna Witkowska, Danuta Rzepko, Eugeniusz Hadryś; III rząd: Kazimierz Paradowski, Wojciech Krukciński, Gabriel Skrzyński, Józef Skrzyński, Piotr Materski, Zbigniew Drzał, Edward Markuszewski, Ryszard Kacprzak, Roman Koźmiński, Wiktor Brzeziński, Lucjan Rosiak, Wacław Biernacki.

118. Nauczyciele: Czesław Lenart, Kunegunda Rzepecka, Józef Niemstak, Robakiewicz (śpiew).

119. Skrzyżowanie ul. Poselskiej (ul. Jana Pawła II) i ul. Kilińskiego, widoczny dom Barańskich, w którym mieścił się sklep z produktami nabiałowymi, oraz górna część domu Czubowiczów (gospodarstwo położone naprzeciw kościoła). Uczennice prowadzi nauczyciel Leopold Matłaszek (z lewej, w kapeluszu). Na czele grupy m.in.: Barbara Kowalczykówna, Barbara Pągowska, Alina Skierkowska. Harcerzy prowadzi Jerzy Oziemski. Gimnazjum mieściło się w stylowej willi Kozubowskiego, później Aleksandrowicza, przy ul. Rokickiej (dziś ul. Nowakowskiego); po przebudowie, która odarła willę z jej piękna, mieści się tam Urząd Miasta.

120. Przedszkole mieściło się w prywatnym domu Cieślaków, przy ul. Piłsudskiego róg Mickiewicza. Górny rząd: Władysław Jaworski, Seweryn Dudziński, Stanisław Głowacki, Wiesław Goździk, Bogdan Tonderski, Stanisław Dudziński, NN, Wacław Bałut, ostatni Józef Grabowski. Drugi rząd: Zenon (?) Pacyna, Tadeusz Chmurski, Adam Tomaszewski, Bernard Konarski, Wychowawczyni, Wiktor Kacprzak, Zbigniew Zacharski, Godyń, Kołtuniak, Andrzej Świerczyński. Trzeci rząd: Barbara Pągowska, Jerzy Jaworski, Jerzy Oziemski, Michalina Baranowska (Myszka), Krystyna (?) Bałut, Osiecka (?). Czwarty rząd: Teresa Konarska, Józefa Osińska, Wacław Włodarczyk, Lucjan Kniaź, Ewa Głowacka, Henryka Głowacka.

121. Nauczycielka języka polskiego w pierwszym w Błoniu Liceum Ogólnokształcącym. Zasłużona, zarówno dla liceum jak i dla miasta. Przybyła do Błonia wprost z powstania warszawskiego. Nie ograniczając się do nauczania przedmiotu, zorganizowała amatorski teatr młodzieżowy. Cieszyła się szacunkiem młodzieży i mieszkańców. Pracowała w Błoniu do 1953 r. Zmarła w 2000 r. w wieku 92 lat.

123. Siedzą od lewej: sekretarka Antonina Komornicka, nauczyciele: Helena Trojanowska (łacina), Krystyna Domagalska (polski), dyrektor Władysław Pikiewicz, Maria Komornicka (biologia i geografia), Natalia Mogilanka (matematyka), Leopold Matłaszek (niemiecki i wf). Absolwenci (wszyscy ukończyli wyższe uczelnie), od lewej, rząd I: Jadwiga Soczek, Jolanta Zawadzka, Jadwiga Kosińska, Janusz Uthke, Alicja Plochówna, Daniela Kiełkiewicz, Irena Wyszczelska; rząd II: Józef Kłuciński, Alicja Wiśniewska, Romana Puchalska, Franciszek Krupa.

126. Mistrz budowlany Jan Wiśniewski i Klemens Malinowski kładą kamień węgielny pod nową szkołę w Błoniu

.129. Nauczyciele od lewej: Maria Komornicka (geografia, chemia), Helena Trojanowska (łacina, historia), dyrektor szkoły Władysław Pikiewicz, Krystyna Domagalska (polski), Natalia Mogilanka (matematyka).

130. Pierwszy rząd, od lewej: Helena Trojanowska (łacina, historia), Krystyna Domagalska (polski), Maria Komornicka (geografia, chemia), dyrektor Władysław Pikiewicz, członkini komisji egzaminacyjnej NN, ks. prefekt Stanisław Kecel, Natalia Mogilanka (matematyka). Drugi rząd, od lewej: Tadeusz Bonarowski (śpiew), Leopold Matłaszek (niemiecki, wf).

134. Pierwszy rząd, od lewej: Ryszard Szczęsny, Stanisław Milewski, Antoni Łozowski, Wojciech Zaborowski, NN. Drugi rząd: Jolanta Waśniewska, Emilia Miksińska, Lidia Nocuń, Helena Trojanowska (historia), Giebartowska (francuski), Ewa Dyngler, Jolanta Przybylska, Anna Kłopotek, Krystyna Nosarzewska. Trzeci rząd: Bogdan Dziubek, Wiesława Jaworska, Elżbieta Kober, Krystyna Margasińska, Włodzimierz Przybysz, Barbara Popowska, Danuta Strelau, Ploch, Elżbieta Piotrowska, Barbara Troczyńska, Barbara Gil, Bożena Biedrzycka, Henryk Dmoch.

137. Na Zjeździe, w imieniu najstarszych absolwentów, przemawia Alicja Kwiatkowska. W tym dniu odbyła się także uroczystość nadania Liceum imienia Władysława Broniewskiego, połączona z wmurowaniem tablicy pamiątkowej i przekazaniem sztandaru.

139. W środku pierwszy dyrektor i założyciel Liceum Władysław Pikiewicz, obok z prawej wicedyrektor Leon Ceglarz.

140. Budynek Szkoły od strony boiska, przed dobudowaniem drugiego piętra.

141. Bolesław Soczek w Błoniu przepracował 30 lat jako nauczyciel, ciesząc się szacunkiem młodzieży i społeczeństwa. Zmarł 7 kwietnia 1980 r.

VIII. ŚWIĄTYNIE. CMENTARZE

142. Kościół poświadczony w 1257 r., a wzniesiony przez Konrada II księcia mazowieckiego prawdopodobnie w 1288 r., wielokrotnie przebudowywany.

143. Kościół, strona północno-zachodnia, widok na kaplicę Ukrzyżowania Pana Jezusa (zbudowaną w 1764) i wejście do kruchty bocznej (zbudowanej w 1837).

144. XVII-wieczny anonimowy portret imaginacyjny księcia. Obraz wisi w zakrystii świątyni.

145. Widoczny również fragment fasady zachodniej. Wejście zwieńczone portalem.

149. Plebania zbudowana w 1898 r. przez proboszcza ks. Rogowskiego. Elewacja boczna i frontowa.

152. Nagrobek kryty gontem, rozebrany w 1952 r. Po lewej stoi Jan Kamosiński, kierownik Szkoły nr 1. Napis widoczny między kolumnami zaczynał się od słów: „Nach Kampf im Frieden..." (Po walce przyjaźń...). W 1914 r. linia frontu przebiegała wzdłuż Utraty.

153. Fragmenty macew (płyt pomnikowych) z XIX i XX w. Kirkut założono przy ul. Polnej w 1885 r.

154. Synagogę wzniesiono w 1912 r., rozebrano w 1952 r. Wcześniej w tym miejscu stała piętrowa, drewniana synagoga, która spłonęła ok. 1906 r.

157. Murowany kościół wzniesiono na miejscu rozebranej drewnianej kaplicy (zob. 156).

158. Proboszczem parafii był ks. Szymański, uroczystość celebrował bp Inocenty Gołębiowski.

IX. UROCZYSTOŚCI. WYDARZENIA. OBCHODY

159-160. Przed bramą triumfalną dostojnego gościa witał burmistrz Jan Kulisiewicz oraz mieszkańcy. W czasie uroczystości dwie uczennice Szkoły Powszechnej nr 1 wręczyły Prezydentowi książkę G.W. Nowakowskiego i J. Kamosińskiego *Przyczynek do dziejów miasta Błonia.* Następnie na stadionie odbyła się msza, defilada oddziałów przysposobienia wojskowego, harcerstwa, „Sokoła" i Straży. W kościele

Prezydent trzymał do chrztu syna starosty Karola Pohoskiego, drugiego syna trzymał wojewoda warszawski Stanisław Twardo, nadano im zgodnie z tradycją imię Prezydenta, Ignacy. W drodze do Grodziska Maz. Prezydent zatrzymał się przed Fabryką Zapałek, gdzie wręczono mu pudełko zapałek w złotej oprawie.

161. Na pierwszym planie w dwuszeregu junaczki Hufca Pracy z Bieniewic przed defiladą. Za nimi oddział rezerwowy wojska na koniach.

162. Zarząd miasta w drodze na uroczystości przed Ratuszem. Od lewej: komendant straży Jan Gutkowski, Jan Witt, czwarty Aleksander Wilczewski, Józef Niemstak.

163. Dwuszereg rezerwistów, przed frontonem prezes Związku Rezerwistów kpt. Grudziński, obok komendant ppor. Wacław Oziemski, w tle zachowany do dziś dom Kulisiewiczów. Charakterystyczny szyld apteki Królikowskich, jedynej w Błoniu, ale istniejącej w tym samym miejscu przez 50 lat. Wśród członków Zarządu od lewej: Zygmunt Brzeziński, Krajewski, Pągowski, Klemens Malinowski.

164. Defiladę prowadzi na koniu por. 2 Pułku Ułanów Tadeusz Kulisiewicz.

165. Harcerzy, ze sztandarem, prowadzi drużynowy Dionizy Pływaczewski.

169. Widoczna część północnej pierzei Rynku. Od lewej: drewniany, parterowy dom Chamczyków i piętrowy, murowany dom cenionego rzeźnika Franciszka Urbańskiego.

170. Drużyna ZHP, prowadzą z lewej: Jerzy Oziemski i Kazimierz Kłos, z prawej z werblem Mieczysław Nowak.

173. Manifestacja 1-majowa w 1948 r. Rynek jeszcze przed przebudową, widok z południowej strony Rynku na stronę zachodnią. Z lewej dom Jaworskich, następny Karola Eisbrennera.

174. Pierwszy szereg: Halina Trzcińska, Tadeusz Górski; drugi szereg: Bogusława Kuciakówna, NN, Irena Biernacka; trzeci szereg: Danuta Gnich; czwarty szereg: Zofia Fabrycy; piąty szereg: Teresa Rzewuska; szósty szereg: Barbara Nowak.

175. Od lewej: Józef Kłuciński, Sabina Zygmunciakówna, Janusz Uthke, Wacław Kowalczyk, Romana Puchalska, Stanisław Wierzbicki, Mieczysław Konopka.

178. Ul. 11 Listopada, róg ul. Senatorskiej (dziś ul. Jana Pawła II). Po lewej dom narożny (obecnie skwer), po prawej dom Rzepeckich, zburzony we wrześniu 1939 r.

X. ZAKŁADY PRZEMYSŁOWE. INSTYTUCJE

179. Od lewej siedzą: Izydor Dziołak, Tytus Murzyński, Stanisław Piotrowski, Jan Witt, i stoją: Jan Sieklicki, Jan Maciejewski, Julian Kowalczyk, Antoni Mizerski, Józef Gano. Bank Spółdzielczy, który dotrwał aż do lat dziewięćdziesiątych XX w., powstał z Towarzystwa Pożyczkowo-Oszczędnościowego, utworzonego w 1903 r.

180. Fabryka Zapałek, założona przed 1880 r., była jedną z większych i najstarszą pośród pięciu fabryk zapałek w Polsce. Właścicielem był Czesław Tabor. Od 1912 r. kierował nią dyr. J. Pawłowski. Została zlikwidowana pod koniec 1953 r. Pokazujemy etykiety z różnych lat. Dla kolekcjonerów interesujące są etykiety z serii sprzed I wojny światowej, przedstawiającej budowle i pomniki Warszawy.

182. Przed biurem Fabryki Zapałek stoją pracownicy umysłowi i techniczni, m.in. Katarzyna Degler (z gazetą), Stefan Czerski (trzeci od prawej).

183. Dionizy Kacprzak przy obsłudze ładownic, maszyn pakujących zapałki do pudełek.

185. Siedzą przy motopompie, od lewej: Bolesław Osiński, Henryk Brozdowicz. Drugi rząd: Stanisław Suwała, Wacław Krasnowski, Jan Zacharski, Tadeusz Kilen, Józef Stempowski, Stefan Olenderek, Dionizy

Kacprzak, Bolesław Puchalski, Marian Michalak, A. Chmurski, Jan Chrobot, Władysław Trojańczyk. Powyżej: Feliks Szcześniak, Antoni Sadaj, Skalski, Władysław Leduchowski. Górny rząd, w środku drabiny: Władysław Baran, Wacław Pabisz, Stefan Łapieś, Stefan Skrzypkowski, Stefan Łukasiewicz. Z prawej strony drabiny: Jan Huber, Tadeusz Kleniewski, Edward Ladachowski, Piotr Iwanicki, Franciszek Pacyna.

186-188. Produkcja zegarków ruszyła 4 kwietnia 1959 r., zakończono ją w 1969 r. Wyrabiano zegarki: Atlas, Delfin, Wars, Karat, Bałtyk, Polar, Błonie i Błonie Super – wszystkie na licencji radzieckiej. Produkowano także szybkościomierze do motocykli. W latach 70. rozpoczęto produkcję urządzeń peryferyjnych do maszyn cyfrowych: czytników taśmy drukarek wierszowych, drukarek mozaikowych, a później również terminali konwersacyjnych.

190. Montaż mechanizmów drukarek. Drugi od lewej Edward Braun.

XI. ŻYCIE MIASTA

191. Konrad Kosiński. Doktor medycyny. Mieszkaniec Błonia od 1876 r. Do końca I wojny światowej jedyny lekarz w mieście i okolicy. Społecznik, współzałożyciel Ochotniczej Straży Pożarnej (1905). W 1914 r. zorganizował w mieście kolumnę sanitarną (namiastka dzisiejszego pogotowia ratunkowego) i szpital, który okazał się ratunkiem dla wielu zarażonych w czasie epidemii w 1918 r. Zm. w 1919 r.

192. Tadeusz Kosiński, syn Konrada. Absolwent Politechniki Lwowskiej. W latach 1918-1929 burmistrz Błonia; pełniąc jednocześnie wiele funkcji społecznych, wspierał finansowo różne stowarzyszenia. Prezes Straży Pożarnej w latach 1918-1923. Po 1945 r. aresztowany i osadzony w więzieniu. Zmarł w 1958 r.

193. Adam Olszewski. Kolejny właściciel majątku Starostwo (obecna Poniatówka), do 1945 r. w okresie międzywojennym piastował urząd starosty powiatu błońskiego. Współzałożyciel Ochotniczej Straży Pożarnej, członek komitetu budowy remizy strażackiej.

194. Grzegorz Witold Nowakowski. Doktor medycyny (ur. 1891, zm. 1941). Uczestnik I wojny światowej, wojny polsko-bolszewickiej i II wojny światowej, w czasie której był komendantem warszawskich szpitali wojennych i zastępcą szefa sanitarnego obrony Warszawy. Lekarz społecznik, założyciel ośrodka leczniczego ubezpieczalni społecznej w Błoniu w listopadzie 1922 r. (zob. 23). Współzałożyciel błońskiego oddziału TUR (1925). Wieloletni prezes lub wiceprezes Ochotniczej Straży Pożarnej. Czynny członek Towarzystwa Przyjaciół Młodzieży i innych organizacji społecznych w Błoniu i w Warszawie. Burmistrz Błonia w latach 1934-1939. Od 26 października 1939 r. jeniec wojenny obozów oficerskich w Niemczech, ostatnio Murnau (z tego okresu pochodzi zdjęcie wykonane w obozie). Jako specjalista chorób zakaźnych oddelegowany stamtąd do obozu jeńców radzieckich, w którym wybuchła epidemia tyfusu plamistego. Tam zmarł po trzech tygodniach, zaraziwszy się tą chorobą.

196. Dniami targowymi były wtorki i piątki. Na wprost duży, z łamanym dachem, dom Frenkla, obok po prawej fragment domu narożnego Lipszyców, u zbiegu ul. Warszawskiej i ul. Traugutta (budynek rozebrano w 1986 r.). Dalej z prawej dom Kulisiewiczów z apteką.

197. Jarmark organizowano w Błoniu sześć razy w roku. Rynek wypełniają kupujący, stragany kupców i rzemieślników, furmanki, wyprzęgnięte konie. Z prawej widoczny sprzedawca obnośny. Na południowej stronie góruje dwupiętrowy dom wybudowany w 1906 r. Z prawej piętrowy dom z XVIII w., od 1914 r. własność A.J. Brzezińskich. Na parterze sklepy, na piętrze mieszkania, w podziemiach, od strony południowej, doskonale zachowane piwnice kolebkowe (podobne jak w domu Rynek 1), od strony północnej piwnice zasypane. Przekaz rodzinny głosi, że dawniej piwnice te łączyły się podziemnym przejściem z kościołem.

198. Fragment północnej pierzei Rynku. Duży dom Kulisiewiczów.

199. Wśród rajców miejskich: komisaryczny burmistrz miasta Aut, piąty od lewej wśród stojących wiceburmistrz inż. Tadeusz Kosiński; urzędnicy miejscy: Jabłoński, Śliwiński, Sabina Kukawska, komendant policji Cieślak, obok księgowy Jan Witt, na lewo Henryk Pływaczewski. Siedzą: kierownik Szkoły Powszechnej nr 2 Józef Niemstak, komendant Straży Pożarnej Jan Gutkowski, urzędnik Aleksander Wilczewski, przedsiębiorca Marcin Dąbrowski, Władysław Biedrzycki, urzędnik Antoni Okraszewski, Jan Sosnowski, inż. Wiktor Jaworski, właściciel apteki Wiktor Królikowski, radny Henryk Polny.

200. Od lewej: Julian Kotuszewski, Tadeusz Kosiński, Aleksander Wilczewski, Jan Kukawski, Aleksander Cieślak, Antoni Okraszewski, siedzi Jan Witt.

202. W tle wschodnia strona ul. Targowej, z lewej dom Kierzkowskich, z prawej – Pragierów

203. Inicjatywę Zarządu Miejskiego wsparła młodzież szkolna ze starszych klas, zrzeszona w kółku przyrodniczym.

204. Wśród młodzieży nauczycielka Kazimiera Krzemińska. W tle fronton łaźni, z lewej zabudowania gospodarstwa Kryszkiewiczów (róg ul. Targowej i ul. Poznańskiej).

205. Wystawa ukazywała zagrożenia i sposoby zapobiegania tej chorobie, zwłaszcza w przypadku dzieci i młodzieży.

206. Makieta statku „Błoniak" na tle fasady Ratusza, z transparentem: „Budujemy okręty na własnej stoczni".

207. Przed Ratuszem makieta statku „Błoniak". Stoją od lewej: Aleksander Wilczewski, Zofia Nowakowska, Stanisława Kulisiewiczowa, Leokadia Jaworska, Irena Oziemska, Wiktor Jaworski, Wacław Oziemski; „marynarze": J. Jaworski, B. Kulisiewicz, Gilczyński, Władysław Nowakowski, Władysław Degler, W. Kala, W. Jaworski, Andrzej Degler, Jerzy Oziemski, S. Kala; przed frontonem salutuje Leszek Kulisiewicz.

208. Liga Morska. Na defiladę „płynie" makieta okrętu wojennego „Wicher", wykonana przez pracowników Fabryki Zapałek.

211. Kwestują junaczki Hufca Pracy w Bieniewicach i Ryszard Pływaczewski.

213. Burmistrz Grzegorz W. Nowakowski i kierownik szkoły Jan Kamosiński (z lewej) przekazują 30. Pułkowi Piechoty Wojska Polskiego karabin maszynowy ufundowany przez społeczeństwo błońskie.

215. Burmistrz Grzegorz W. Nowakowski wita w parafii błońskiej chlebem i solą kardynała Augusta Hlonda, obok sekretarz Antoni Okraszewski i komendant straży Jan Gutkowski.

216. Z lewej strony: Zofia Kleniewska, Zofia Szpicka, dwie osoby NN, Joanna Lewińska, Wacława Świerczyńska i Maria Gutkowska.

217. Po zakończeniu kampanii wrześniowej w Błoniu utworzono szpital dla rannych żołnierzy Wojska Polskiego. Żołnierze, personel medyczny i wolontariuszki przed budynkiem Straży zamienionym na szpital. Ranni byli rozlokowani także w innych miejscach. Pierwszy rząd: żołnierz, Janina Lewińska, Maria Gutkowska, żołnierz, Wacława Świerczyńska, Czesława Gołdyn. Od prawej strony w górę: P. Przybylska, dr Derecki, obok dr Musiałkowski, obok siebie dwie osoby NN, dr Leokadia Jaworska, w okularach Barbara Bujalska. W górnym rzędzie od lewej: Zofia Szymaniak, NN, Zofia Kleniewska, Zofia Szpicka.

219. Wśród księży, w środku proboszcz Stefan Antosiewicz, prefekt Żochowski (w okularach), organista Cegielski.

220. I rząd od lewej: Bogdan Sobczak, Tadeusz Wąsik, NN, Edward Niedźwiedzki, Witold Piątkowski; II rząd: Ciećwierz, Edward Stachlewski, Władysław Chojnacki, Bogdan Smoliński, Kapusta; III rząd: Jan

Wójcik, Tadeusz Kowalczyk, Ryszard Wąsik, Jan Nosarzewski, kard. Hlond, Jan Kownacki, Stanisław Chojnacki; IV rząd: Ryszard Kacprzak, Zdzisław NN, Andrzej Witek, asystent kard., Janusz Chojnacki, NN, Edward Gmosiński, Marian Rączkowski; V rząd: księża, trzeci od lewej proboszcz Stefan Antosiewicz.

221. Od lewej: Zbigniew Drzał, Edmund Bonarowski, Bogdan Mirosławski (Miłosławski?), Andrzej Dąbrowski, Eugeniusz Dmoch, Wiesław Ploch, Henryk Niewiadomski, Ryszard Kaczyński, Józef Kłuciński, NN, Zbigniew Nowakowski, Stanisław Czapski, Tomasz Marszałek, NN, Józef Mizerski.

222. Od lewej: Halina Bieńczak, Bogusława Kuciakówna, Irena Wyszczelska. I rząd: Jadwiga Soczek, Alfreda Chrobot, Krystyna Kwiatkowska, Alicja Marszałek, NN, Sabina Zygmunciakówna, Maria Tuszyńska, Mirosława Kapczyńska, Romana Puchalska, Alina Galantówna.

223. W tamtych latach były to powszechne wyjazdy na wieś do pomocy w zbieraniu płodów rolnych, pod hasłem: „Każdy kłos na wagę złota". W grupie od lewej: Jan Malinowski, Maria Kala, Barbara Kowalczykówna, Wiktor Brzeziński, Alina Skierkowska, Irena Truszczyńska, Klemens Gano, Stanisław Głowacki, Mieczysław Nowak, Jan Rytka (stoi).

224. Początek procesji na ul. Grodziskiej, podążającej na pola przez most na Rokitnicy.

226. Na pierwszym planie Jan Pływaczewski, czwarty od lewej Tadeusz Kulisiewicz, od lewej ks. Jerzy Biernacki, z prawej Gutkowska.

227. Wylała rzeka Rokitnica. Pod wodą znalazły się tereny osiedla Łąki, zwłaszcza wokół stadionu sportowego. Mieszkańcy domu przy ul. Legionów 4 na skleconej z desek tratwie badają głębokość wody. Na tratwie: Ryszard Kwiatkowski z synem Darkiem, Olgierd Wiśniewski i S. Grzelak.

228. Eligiusz Głowacki między zalanym wodą domem przy ul. Legionów a suchym lądem.

229. Komitet Pomocy Powodzianom. Pielęgniarki z Ośrodka Zdrowia – Sabina Grajber, Zofia Jezierska i in. – niosą pomoc poszkodowanym. Żołnierską obsadą łodzi pontonowej dowodzi kpt Jerzy Nowicki.

231. Pierwszy rząd, od lewej: Helena Kowalczykowa, Stefan Jaworski, Helena Jasińska z synem Januszem, Regina Smolińska, Kazimiera Więckowska, Teresa Głowacka, Anna Markowicz, Maria Tuszyńska, Tomasz Głowacki, Andrzej Witek. Środkowy rząd: Helena Głowacka, Janina Rybka z synem. Następny rząd: Wiesława Połczyńska, Franciszek Jesionkiewicz, Wacław Majchrzak, Barbara Wojdak, Wacława Wisławska, Leokadia Szczęsna, Piotr Głowacki, Władysław Chojnacki.

XII. OKOLICE BŁONIA

232. Wraz z Konradem Kosińskim, Oswaldem Gessnerem, Adamem Łopateckim, Janem Kulisiewiczem, Antonim Tepińskim, Adamem Olszewskim, Leonem Świerczyńskim, Tomaszem Gutkowskim i Tomaszem Jaworskim utworzył 6 sierpnia 1905 r. błońską Straż Pożarną.

233. Kościół budowano od 1693 r., wg projektu Tomasza J. Bellottiego, zburzony w czasie walk oddziałów niemieckich i rosyjskich.

235-236. Na zdjęciach odcinek robót między mostami kolejowym i drogowym, widoczny most kolejowy na Utracie.

239. Klasycystyczny pałac w Passie, zbudowany w latach 1830-1835 dla Jana Henryka Geysmera, przypuszczalnie wg projektu Adolfa Schucha.

240. Stan przed gruntowną renowacją w latach osiemdziesiątych XX w., do dziś nie zakończoną.

INDEKSY

Obejmują tylko podpisy pod zdjęciami i „Objaśnienia do fotografii". Liczby odsyłają do numerów zdjęć.

INDEKS OSÓB

A
Aleksandrowicz Henryk 89
Aleksandrowicz Jerzy 88, 89
Aleksandrowicz, właściciel willi 119
Ambroziewicz, kurator 71
Antosiewicz Stefan 109, 210, 219, 220, 226, 231
Assbury Stefan 105
Aut, burmistrz komisaryczny 199

B
Bala Władysław 107
Bałut Krystyna (?) 120
Bałut Wacław 120
Baran Władysław 185
Barańscy, rodzina 119
Baranowska Michalina 120
Bargiełówna Wanda 111
Bellotti Tomasz 233
Berthier Louis 7
Beruć, właściciel zajazdu 7
Białowiejska Jadwiga 107
Biedrzycka Bożena 134
Biedrzycki Władysław 199
Bielecki, piłkarz 91
Bieńczak Halina 222
Biernacka Irena 174
Biernacka Józefa, ur. Osińska 45
Biernacka Stefania, ur. Jaworska 30
Biernacki Aleksander 72
Biernacki Jerzy 226
Biernacki Wacław 117
Błaszyński, rejent 104, 106
Bławdzin Andrzej 92
Bonaparte Napoleon 7
Bonarowski Edmund 221
Bonarowski Tadeusz 130
Borowski, ? 84
Braun Edward 190
Brozdowicz Henryk 185
Brzechwa Jan 136
Brzezińska Antonina 197
Brzeziński Jan 197
Brzeziński Wiktor 117, 223
Brzeziński Zygmunt 75, 76, 163
Bujalska Babara 217

C
Cajzner Ryszard 71
Cegielski, organista 219
Ceglarz Leon 139
Cegliński Wiesław 91
Chamczykowie, rodzina 169
Chimkowska Irena 117
Chmurski A. 185
Chmurski Tadeusz 120
Chojnacki Janusz 220
Chojnacki Stanisław 220
Chojnacki Władysław 220, 231
Chrobot Alfreda 222
Chrobot Jan 185
Chrzanowski Aleksy 95
Ciećwierz,? 220
Cieślak Aleksander 79, 199, 200
Cieślakowie, rodzina 120
Czapski Stanisław 221
Czekała Jan 41
Czerski Stefan 182
Czubowiczowie, rodzina 119

D
Dąbkowska Sabina 117
Dąbrowscy, rodzina 39
Dąbrowska Helena 39, 95
Dąbrowska Wiktoria 39
Dąbrowski Andrzej 221
Dąbrowski Marcin 95, 199
Dąbrowski, strażak 101
Degler Andrzej 207
Degler Katarzyna 182
Degler Władysław 207
Derecki, lekarz 217
Dmoch Eugeniusz 221
Dobosiewicz Eugeniusz 95
Domagalska Krystyna 121, 123, 129, 130
Drzał Zbigniew 117, 221
Dudziński Seweryn 120
Dudziński Stanisław 120
Dyngler Ewa 134
Dziewulska Maryla 111
Dziołak Izydor 179
Dziubek Bogdan 134

E
Eisbrenner Henryk 90
Eisbrenner Karol 173

F
Fabin,? 75
Fabrycy Zofia 174
Frankowski Ryszard 89
Frenkel, właściciel domu 38, 196
Frenklówna Gela 107

G
Gajewski Józef 95
Galantówna Alina 222
Gałoń Ryszard 90
Gano Józef 179
Gano Klemens 223
Gaweł Jan 32
Gessner Oswald 95, 232
Geysmer Jan Henryk 239
Giebartowska, nauczycielka 134
Gil Barbara 134
Gilczyński, ? 207
Głodek Józef 65
Głowacka Ewa 120
Głowacka Helena 231
Głowacka Henryka 120
Głowacka Teresa 231
Głowacki Eligiusz 88, 228
Głowacki Maciej 88
Głowacki Piotr 231
Głowacki Stanisław 72, 120, 223
Głowacki Tomasz 231
Gmosiński Edward 220
Gnich Danuta 174
Godyń,? 120
Gołdyn Czesława 217
Gołębiowski Inocenty 158
Goździk Wiesław 120
Góralczyk Helena 51
Góralczyk Piotr 51
Górska Stanisława zob. Potocka S.
Górski Ludwik 65
Górski Tadeusz 174
Grabowski Bolesław 58, 166
Grabowski Józef 120
Grajber Sabina 229
Grudziński, kapitan 75, 76, 163
Grzegórski, rezerwista 76
Grzelak S. 227
Gutkowska Maria 216, 217
Gutkowska, ? 226
Gutkowski Jan 79, 99, 100, 162, 199, 215
Gutkowski Tomasz 232

H
Hadryś, ? 117
Hadryś Eugeniusz 117
Haine, członek TUR 65
Hlond August 215, 220
Hofman Feliks 100,
Huber Jan 84, 185

I
Iwanicka Halina 117
Iwanicki Czesław 89
Iwanicki Piotr 185
Iwanicki Zdzisław 89

J
Jabłońska, członkini TUR 65
Jabłoński, członek TUR 65
Jabłoński Karol 36
Jabłoński, urzędnik 199
Jan III Sobieski 5, 201
Janiszewska Barbara 111
Janiszewska Felicja 95
Janiszewska Janina 105
Janiszewski Jerzy 14
Jasińska Helena 231
Jasiński Janusz 231
Jaworscy, rodzina 18, 173
Jaworska Leokadia 207, 217
Jaworska Stefania, zob Biernacka S.
Jaworska Wiesława 134
Jaworski Jerzy 72,120, 207
Jaworski Julian 102
Jaworski Stefan 231
Jaworski Tomasz 232
Jaworski Wiktor 62, 199, 207
Jaworski Władysław 120
Jesionkiewicz Franciszek 231
Jezierska Weronika 138
Jezierska Zofia 229
Jóźwikowski Zenon 90, 91

K
Kacprzak Dionizy 84, 183, 185
Kacprzak Ryszard 84, 117, 220
Kacprzak Wiktor 84, 120
Kacprzakowie, rodzina 86
Kaczmarek Felicja 117
Kaczmarek Jan 102
Kaczyński Ryszard 221
Kajrukszto ks., 95
Kala Maria 223
Kala S. 207
Kala W. 207
Kaliński Bogdan 91
Kałuski Bolesław 41, 43
Kamosińska Halina 117
Kamosińska Helena 107, 109
Kamosiński Jan 21, 107, 109, 114, 117, 152, 159, 213
Kapczyńska Mirosława 222
Kapusta, ? 220
Karlicki Zygmunt 88
Kasperkiewicz Stanisław 107
Kecel Stanisław, 130
Kiełkiewicz Daniela 117, 123
Kierzkowscy, rodzina 202
Kierzkowski Benedykt 91
Kierzkowski Wojciech 90
Kilen Robert 41, 73
Kilen Tadeusz 185
Kilińska Wanda 117
Kleniewska Zofia 216, 217

Kleniewski Tadeusz 76, 185
Kłopotek Anna 134
Kłos Kazimierz 170
Kłuciński Józef 123, 175, 221
Kniaź Lucjan 120
Kołtuniak ,? 120
Komornicka Antonina 123
Komornicka Maria 123, 129, 130
Konarska Teresa 120
Konarski Bernard 120
Konopka Aleksander 99, 102
Konopka Mieczysław 175
Konopka Wacław 88
Konrad II, książę 142, 144
Kosińska Jadwiga 123
Kosińska Józefa 120
Kosiński Konrad 191, 192, 232
Kosiński Tadeusz 192, 199
Kotuszewska Janina 95
Kotuszewski Julian 200
Kowalczyk Helena 24
Kowalczyk Józef 14
Kowalczyk Julian 24, 99, 102, 179
Kowalczyk Tadeusz 220
Kowalczyk Wacław 41, 43, 73, 175
Kowalczykowie, rodzeństwo 81
Kowalczykówna Barbara 223
Kowalik Jan 88
Kowalski Jan 75
Kownacki Jan 220
Kozubowski, właściciel willi 119
Kozyra Arkadiusz 76
Kozyra, rezerwista 75, 76
Koźmiński Roman 117
Krajewski, rezerwista 75, 163
Krasnowski Wacław 185
Kraśniewski Karol 90
Krawczykowska, nauczycielka 111
Krawczykowski, nauczyciel 111
Kropiwnicki, ksiądz 109
Krotkiewska Leokadia 95
Królikowscy, rodzina 23, 163
Królikowski Wiktor 60, 61, 95, 109, 199
Krukciński Wojciech 117
Krupa Franciszek 88, 123
Kryszkiewicze, rodzina 204
Krzemińska Kazimiera 62, 64, 204
Kuberski Jerzy 81
Kuciakówna Bogusława 174, 222
Kuder, architekt 97
Kukawska, Sabina 199
Kuliński Józef 90
Kulisiewicz B. 207
Kulisiewicz Jan 77, 79, 95, 159, 232
Kulisiewicz Leszek 4, 207
Kulisiewicz Tadeusz 164, 226
Kulisiewiczowa Stanisława 207
Kulisiewiczowie, rodzina 163, 198
Kwiatkowka Alicja, ur. Wiśniewska 123, 137
Kwiatkowska Krystyna 222
Kwiatkowski Dariusz 227
Kwiatkowski Ryszard 227

L

Ladachowski Edward 185
Leduchowski Władysław 185
Lenart Czesław 112, 118
Lenkiewiczowa Irena, ur. Tepińska 28
Lewińska Janina 217
Lewińska Joanna 216
Lipiński, ksiądz 107
Lipszycowie, rodzina 196

Ł

Łapieś Stefan 102, 185
Łopatecki Adam 232
Łozowski Antoni 134
Łukasiewicz Stefan 185

M

Maciejewski Jan 179
Majchrzak Wacław 231
Malinowski Jan 46, 223
Malinowski Klemens 88, 126, 163
Mańkowski Jan 95
Marconi Henryk 10
Margasińska Krystyna 134
Mariańscy, rodzina 26
Markowicz Anna 231
Markuszewski Edward 117
Markuszewski Zygmunt 90
Marszałek Alicja 222
Marszałek Krystyna 132
Marszałek Tomasz 221
Maśnica Józef 65
Materski Piotr 117
Matłaszek Leopold 78, 107, 112, 119, 123, 130,
Mauch, właściciel domu 7
Michalak Marian 185
Miksińska Emilia 134
Milej Henryk 40
Milewski Stanisław 134
Miłosławscy, rodzina 45, 76
Miłosławski Edward 65
Miłosławski Jerzy 89
Miłosławski, rezerwista 75, 76
Mirosławski Bogdan (Miłosławski) 221
Mizerski Antoni 179
Mizerski Józef 221
Mogilanka Natalia 123, 125, 129, 130
Mościcki Ignacy 159, 160

Mroczkowski Franciszek 65
Murzyński Tytus 179
Musiałkowski, lekarz 217

N
Naczyńska Helena 29
Niedźwiedzki Edward 220
Niemstak Józef 29, 107, 111, 112, 118, 162, 199
Niewiadomski Henryk 221
Niewieczerzałówna Bożena 107, 109, 117
Nocuń Lidia 134
Nosarzewska Krystyna 134
Nosarzewski Jan 220
Nosarzewski Kazimierz 90
Nowak Babara 174
Nowak Mieczysław 170, 223
Nowakowska Irena 68, 107
Nowakowska Zofia 29, 31, 207
Nowakowski Grzegorz Witold 21, 23, 29, 31, 65, 68, 81
104, 109, 113, 116, 159, 194, 213, 215
Nowakowski Stanisław 88
Nowakowski Władysław 207
Nowakowski Zbigniew 221
Nowicki Jerzy 229

O
Okraszewski Antoni 79, 99, 199, 200, 215
Okulski, Waldemar 88
Olenderek Stefan 185
Olszewski Adam 33, 95, 193, 232
Osiadacz Wojciech 91
Osińska, córka Józefy 45
Osińska Józefa, zob. Biernacka J.
Osiński Bolesław 185
Ostrowski Henryk 17
Oziemska Irena 207
Oziemski Jerzy 72, 76, 119, 120, 170, 207
Oziemski Wacław 75, 76, 163, 207

P
Pabisz Wacław 185
Pacyna Eugeniusz 89
Pacyna Franciszek 185
Pacyna Zenon 120
Pankowski Wiesław 88
Paradowski Kazimierz 117
Pasik, członek TUR 65
Pawlak Andrzej 91
Pawlak Marian 90
Pawłowski J. 180
Pawłowski, ksiądz 117
Pągowska Barbara 120
Pągowska Maria 72
Pągowski, rezerwista 75, 76, 163
Piątkowski Witold 220
Pikiewicz Władysław 123, 129, 130, 139
Piotrowska Elżbieta 134
Piotrowski Stanisław 179
Pleszczyński K. 31
Ploch Wiesław 134, 221
Plochówna Alicja 123
Pływaczewska Maria 14
Pływaczewski Dionizy 165
Pływaczewski Henryk 199
Pływaczewski Jan 226
Pływaczewski Ryszard 14, 73, 211
Pohoski Karol 160
Pohoski, syn 160
Polny Henryk 100, 199
Polny Władysław 99, 100
Połczyńska Wiesława 231
Poniatowski Józef 33
Popowska Barbara 134
Potocka Stanisława, ur. Górska 33
Pragierowie, rodzina 202
Pręgowska Irena 111
Przybylska Jolanta 134
Przybylska P. 217
Przybysz Edward 67, 68, 69, 74, 107, 112
Przybysz Włodzimierz 134
Przyżycki Józef 55
Puchalska Romana 123, 175, 222
Puchalski Bolesław 89, 185
Puchalski Krzysztof 88
Pułka Stanisław 90

R
Radwański Józef 71
Rasalska Halina 111
Rączkowski Marian 220
Robakiewicz,? 118
Rogowski, ksiądz 149
Rosenberg Matys 95
Rosiak Lucjan 117
Rosołowski Stefan 104
Rożkowie, rodzina 86
Różalski Zygmunt 91
Ruciński Jerzy 88
Rutkowski Stanisław 90
Rybarczyk, Eugeniusz 88
Rybka Janina 231
Rybka, syn Janiny 231
Rydel Józef 87, 88
Rytka Czesław 135
Rytka Jan 223
Rzepeccy, rodzina 178
Rzepecka Kunegunda 112, 118
Rzepko Danuta 117
Rzewuska Teresa 174

S
Sadaj Antoni 185
Safarzyński Andrzej 95
Salamucha Ryszard 88, 89
Schuch Adolf 239
Sędziakowski Władysław 232

Sieklicki Jan 179
Sielański Stanisław 101
Skalski, strażak 185
Skierkowska Alina 72, 117, 223,
Skrzyński Gabriel 117
Skrzyński Józef 117
Skrzypkowski Stefan 185
Słowiński Mieczysław 91
Smolińska Regina 231
Smoliński Bogdan 220
Sobczak Bogdan 220
Sobieccy, rodzina 40
Sobolewski Anatoliusz 89
Soczek Bolesław 141
Soczek Jadwiga 123, 222
Soczek Jan 14
Sosnowscy, rodzina 45
Sosnowski Jan 199
Stachlewski Edward 220
Stanisław August Poniatowski 5
Stempowski Józef 185
Strelau Danuta 134
Suwała Stanisław 84, 185
Szcześniak, ? 86
Szcześniak Feliks 185
Szczęsna Leokadia 231
Szczęsny Ryszard 134
Szebe Stanisław 101
Szenic Stanisław 7
Szewczyk Jan 102
Szkop Antoni 17
Szmit Stanisław 65
Szmytkowski Wiesław 73, 89
Szonert Teresa 117
Szparażyna Stanisława 107, 109
Szpicka Zofia 216, 217
Sztajnduchert, prezes „Sokoła" 59
Szulczyk Jan 117
Szwarcówna, nauczycielka 107
Szymaniak Zofia 217
Szymankiewicz Mikołaj 75
Szymański, ksiądz 158

Ś
Śliwiński, urzędnik 199
Świerczyńska Wacława 216, 217
Świerczyński, Andrzej 120
Świerczyński Leon 95, 232

T
Tabor Czesław 180
Tarnogórski Feliks 71
Tepińska Irena, zob. Lenkiewiczowa I.
Tepińska Lucyna 28
Tepińska Maria 22
Tepiński Antoni 232
Tepiński Ignacy 28
Tom Konrad 101
Tomaszewski Adam 73, 120
Tonderski, Bogdan 120
Trafalski Wacław 112
Troczyńska Barbara 134
Trojanowska Helena 123, 129, 130, 134
Trojańczyk Władysław 185
Truszczyńska Irena 223
Trzcińska Halina 174
Tuszyńska Maria 222, 231
Twardo Stanisław 160
Tyll Antoni 75
Tyll Marian 75
Tymińska Genowefa 107

U
Urbańscy, rodzina 29
Urbański Franciszek 79, 100,102, 169
Uthke Janusz 123, 175

W
Wajcman Tadeusz 89
Walendziak Władysława 117
Walewscy, rodzina 33
Walewska Maria 7
Wański, ? 84
Waśniewska Jolanta 134
Wąsik Ryszard 220
Wąsik Tadeusz 220
Wierzbicki Stanisław 175
Więckowska Kazimiera 231
Wilczewska Halina 111
Wilczewski Aleksander 109, 113, 162, 199, 200, 207
Wineberg Karol 88
Winkler Jerzy 91
Winnicki Jan 97
Winnicki Władysław 99, 100
Wisławska Wacława 231
Wiśniewska Alicja, zob. Kwiatkowska A.
Wiśniewski Jan 126
Wiśniewski Olgierd 227
Wiśniewski Wiesław 88, 90
Witek Andrzej 88, 220, 231
Witkowska Anna 72, 117
Witt Jan 162, 179, 199, 200
Witte Karol 27
Włodarczyk Feliks 42
Włodarczyk Janina 42
Włodarczyk rezerwista 75
Włodarczyk Wacław 120
Włodarczyk Władysław 21, 42
Wojdak Babara 231
Wójcik Jan 220
Wójs Anatol 88

Wrocławski Stanisław 44, 73
Wróblewski, rezerwista 75
Wyszczelska Irena 123, 222
Wyszyński Stefan 230, 231

Z
Zaborowski Wojciech 134
Zacharski Jan 185
Zacharski Zbigniew 120
Zaremba Tadeusz 75
Zatorski Eugeniusz 89
Zatorski Tadeusz 89
Zawadzka Jolanta 123
Zawadzki Marian 89
Zielińska Janina 111
Zieliński Piotr 102
Zieliński Władysław 14, 88, 98
Ziemowicz Zenon 88
Zmitrowicz Henryk 89
Zyberk-Platerowie, rodzina 33
Zygmunciakówna Sabina 175, 222

Ż
Żochowski Jan 88
Żochowski, ksiądz 219

DOMY. BUDOWLE

apteki 163, 196
dom Brzezińskich 197
dom Barańskich 119
dom Biernackiej 30
dom Chamczyków 169
dom Cieślaków 120
dom Czubowiczów 119
dom Dąbrowskich 39
dom Eisbrennera 173
dom Frenkla 38, 196
dom Góralczyków 51
dom Jaworskich 18, 173
dom Kowalczyków 24
dom Królikowskich 23
dom Kulisiewiczów 163, 196, 198
dom Lipszyców 196
dom Mariańskich 26
dom Maucha 7
dom Miłosławskich 45
dom Nowakowskich 31
dom pracowników kolei 50
dom Rzepeckich 178
dom Sobieckich 40
dom Tepińskiej 22
dom Towarzystwa Uniwersytetu Robotniczego 66
dom ul. Nowakowskiego nr 5 20
dom Urbańskich 29, 169
dom Winnickiego 97
dworzec kolejowy 48, 49, 52
dwór (Łuszczewek) 237
dwór Wójtowizna 28
Dyrektorówka 35
dzwonnica 44, 148
elektrownia 27
gospodarstwo Kryszkiewiczów 204
gospodarstwo Sosnowskich 45
Harcówka 41
kaplica mariawitów 156
kino Venus 97
kościół Przenajświętszej Trójcy 157-158
kościół Św. Jakuba (Rokitno) 233
kościół Św. Trójcy 142-147, 197
Łaźnia Miejska 25, 81, 82, 204
młyn 26
najstarszy budynek w Błoniu 42
nastawnia kolejowa 50
pałac w Passie 239, 240
pierwszy dwupiętrowy dom w Błoniu 51
plebania 149
poczta 29
Poniatówka 33, 34, 72, 128, 193
przystań na Utracie 83, 84
Ratusz 10-13, 20, 21, 43, 47, 87, 160, 162, 167, 168, 177, 199-201, 206, 207
remiza strażacka 44, 78, 95-97, 193
sklep Zachęta 17, 39
Sklep Złoty Róg 15
spichlerz pod Błoniem 234
Stadion Sportowy 77
Stara Szkoła (zob. Szkoła Powszechna nr 1) 103
synagoga 154
wieża ciśnień 50, 51
zajazd 7
żłobek 184

ULICE. PLACE

Bieniewicka 36
Grodziska 35, 41, 79, 218, 224
Jana Pawła II (dawniej Senatorska, a nast. Poselska) 41, 42, 103, 119, 178
Kilińskiego 24, 119
Kolejowa 105
Kościuszki 13, 21, 22, 26
Legionów 77, 227, 228
11 Listopada 17, 42, 178
3 Maja 26, 27, 32, 174
Mickiewicza 120
Narutowicza (dawniej Sochaczewska) 28, 31, 40, 104, 106, 108
Nowakowskiego (dawniej Rokicka) 20, 43, 45, 66, 76, 119
Okrzei 20, 44
Piłsudskiego 30, 32, 120
Polna 153, 156
Poniatowskiego 46, 86, 115 i 116
Poselska zob. Jana Pawła II
Powstańców 8
Poznańska 17, 24, 39, 204
Rokicka zob. Nowakowskiego
Rynek 9, 12-19, 38, 39, 42, 43, 45, 47, 87, 169, 173, 176, 196-198, 221, 222
Senatorska zob. Jana Pawła II
Sienkiewicza 13, 23
Szkolna 4
Targowa 25, 37, 81, 82, 202, 204
Towarowa 36
Traugutta 37, 38, 196
Warszawska 7-9, 15, 16, 26, 38, 40, 74, 175, 196
Wspólna 66

ORGANIZACJE. ZAKŁADY. INSTYTUCJE

Administracja Domów Mieszkalnych 25
Bank Spółdzielczy 179
Cukrownia Michałów (Leszno) 53, 54
Fabryka Zapałek 35, 83, 85, 160, 180-185, 208
Gimnazjum 119, 123, 129, 130
Hufiec Pracy (Bieniewice) 161, 211
Klub Sportowy Błonianka 91
Klub Sportowy Płomień 89
Komitet Miejski PZPR 25
Komitet Pomocy Powodzianom 229
Komitet Pomocy Społecznej 62
Liceum Ogólnokształcące 121-128, 131-134, 137-139
Liga Morska i Kolonialna 84, 208
Ludowy Zespół Sportowy Mazowsze 92
Ludowy Zespół Sportowy Osiek 90
Ochronka 104
Orkiestra Straży Pożarnej 94, 96, 99
Miejskie Przedsiębiorstwo Komunalne 25
Miejsko-Gminny Ośrodek Kultury 33
Polski Czerwony Krzyż 211
Polskie Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół" 58-61, 160, 167, 168
przedszkola 27, 64, 120, 184
Rada Główna Opiekuńcza 62-64
Rada Miejska 199
Spółdzielnia „Samopomoc Chłopska" 7
Straż Pożarna 44, 93-102, 160, 185, 191-194
Szkoła Handlowa Macierzy Szkolnej 105
Szkoła Podstawowa nr 1 46, 106, 115, 116, 135, 136, 140
Szkoła Podstawowa nr 2 37
Szkoła Podstawowa nr 3 134
Szkoła Powszechna nr 1 60, 78, 97, 103, 107, 109, 110, 113-17, 159
Szkoła Powszechna nr 2 71, 106,108, 110-12, 118, 199, 212
szpitale 30, 191, 216, 217
Towarzystwo Przyjaciół Młodzieży 60, 97, 194
Towarzystwo Przyjaciół Ziemi Błońskiej 33
Towarzystwo Uniwersytetu Robotniczego 65, 66, 171, 194
Towarzystwo Pożyczkowo-Oszczędnościowe 179
Towarzystwo Śpiewacze „Lutnia" 57
Ubezpieczalnia Społeczna 23
Urząd Miasta 119
Urząd Telekomunikacji 25
Wojsko Polskie 164, 213, 214, 216, 217
Zakłady Mechaniczno-Precyzyjne „Mera-Błonie" 177, 186-190
Związek Harcerstwa Polskiego 41, 67-74, 165, 170
Związek Rezerwistów Rzeczypospolitej 75, 76, 163
Związek Światowy Żołnierzy AK 33

AUTORZY I ŹRÓDŁA ZDJĘĆ

1. Władysław Włodarczyk [w:] G.W. Nowakowski, J. Kamosiński, *Przyczynek do dziejów m. Błonia województwa warszawskiego*. Błonie 1930 (dalej: Władysław Włodarczyk).
2. Stasiak. Krajowa Agencja Wydawnicza.
5. Władysław Włodarczyk.
7. Władysław Włodarczyk.
8. Pocztówka wydana w Paryżu w 1908 r.
9. Władysław Włodarczyk.
11. Władysław Włodarczyk.
15. Michał Mazaraki.
16. Stanisław Syndoman.
19. Andrzej Bodytko. Archiwum Mazowieckiego Konserwatora Zabytków (dalej: Andrzej Bodytko).
20. Michał Mazaraki.
22. Andrzej Bodytko.
25. Władysław Włodarczyk.
30. Michał Mazaraki.
31. Władysław Włodarczyk.
32. Andrzej Bodytko.
33. Andrzej Bodytko.
34. Andrzej Bodytko.
35. Waldemar Jerke. Archiwum Mazowieckiego Konserwatora Zabytków.
36. Andrzej Bodytko.
38. Andrzej Bodytko.
39. Waldemar Jerke.
42. Władysław Włodarczyk.
48. Plan warszawsko-kaliskiej kolei. Muzeum Kolejnictwa.
49. Władysław Włodarczyk.
52. Waldemar Jerke.
53. T. Wach.
54. T. Suchorolski.
56. „Stalowe Szlaki" 2001, nr 1-2.
66. Władysław Włodarczyk.
71. Stefan Zieliński.
77. Władysław Włodarczyk.
78. Władysław Włodarczyk.
93. *Błońska Ochotnicza Straż Ogniowa 1905-1925.* Oprac. Jan Kulisiewicz junior. Błonie 1925.
97. Władysław Włodarczyk.
101. Kadr z filmu *Książątko*.
106. Władysław Włodarczyk.
108. W. Machowski.
142. Pocztówka, wydana prawdopodobnie w końcu lat dwudziestych XX w.
143. Władysław Włodarczyk
144. Władysław Włodarczyk
145. Andrzej Bodytko.
146. Andrzej Bodytko.
148. Andrzej Bodytko.
149. Andrzej Bodytko.
152. Władysław Włodarczyk.
153. Michał Mazaraki.
154. Władysław Włodarczyk.
156. Władysław Włodarczyk.
161. Władysław Włodarczyk.
180. Etykiety ze zbioru M. Miazka, filumenisty z Warszawy
182. Leon Degler.
195. Władysław Włodarczyk.
196. Władysław Włodarczyk.
201. Władysław Włodarczyk.
232. *Błońska Ochotnicza Straż Ogniowa*, jw.
233. Pocztówka. Druk. L. Bogusławskiego, Warszawa, ul. Świętokrzyska 11.
234. Pocztówka. No. 20. Nakładem A.J. Ostrowskiego. Łódź-Warszawa.
237. Michał Dąbski. Archiwum Mazowieckiego Konserwatora Zabytków.
239. Waldemar Jerke.
240. Waldemar Jerke.

WYBRANA LITERATURA

Baliński Michał, Lipiński Tymoteusz, *Starożytna Polska pod względem historycznym, jeograficznym i statystycznym opisana.* T. 3. Warszawa 1846, s. 473-76

Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. T. 1. Warszawa 1880, s. 249-251

Nowakowski Grzegorz W., Kamosiński Jan, *Przyczynek do dziejów m. Błonia województwa warszawskiego.* Błonie 1930

Pięćdziesiąt lat w służbie dla zawodu kol. Wiktora Królikowskiego. *Wiadomości Farmaceutyczne* 1934, nr 39

Miasto Błonie w latach 1934-1939. Wydawnictwo Komitetu Polskiej Partii Socjalistycznej w Błoniu, 1939.

Cofta Aleksandra, Wyniki badań na grodzisku wczesnośredniowiecznym w Błoniu pow. Grodzisk Mazowiecki, w latach 1949-51. *Materiały Wczesnośredniowieczne.* T. 3: 1951. Warszawa 1953, s. 1-51

50 lat w służbie społeczeństwa 1905-1955. Jednodniówka na dzień 50 rocznicy istnienia O.S.P. w Błoniu. Błonie 1955

Miasta polskie w tysiącleciu. Red. nauk. Mateusz Siuchniński. T. 2. Wrocław, Warszawa, Kraków 1967, s. 457-58, po s. 448 herb Błonia

Katalog zabytków sztuki w Polsce. Tom 10. *Województwo warszawskie.* Zeszyt 17. *Powiat pruszkowski.* Red. Izabella Galicka, Hanna Sygietyńska. Warszawa 1970, s. 2-8

Kietowicz Feliks, Libionka Marian, *Historia filumenistyki polskiej na tle historii przemysłu zapałczanego w Polsce.* Nakł. Komisji Filumenistyki przy ZG PZF oraz Koła PZF nr 22. Warszawa 1973

Inwentaryzacja krajoznawcza województwa warszawskiego. Warszawa 1975

Szenic Stanisław, *Bratanek ostatniego króla.* Warszawa 1983

Towarzystwo Przyjaciół Ziemi Błońskiej w XV-lecie działalności. Błonie 1989

Nowoszewski Roman, *Ratusz w Błoniu.* Błonie 1992

Słownik geograficzno-krajoznawczy Polski. Warszawa 1992

Smoliński Jan, *Region Błonie w walce z okupantem hitlerowskim 1939-1945.* Błonie 1994

Statut Towarzystwa Przyjaciół Ziemi Błońskiej. Błonie 1995 (maszynopis)

Solarz Marcin, *Błonie – książęce miasto na Mazowszu.* Błonie 1996

Stalowe Szlaki 2001, nr 1-2

„z Niego wszyscy". 200 lat Towarzystwa Królewskiego Warszawskiego Przyjaciół Nauk. Ciechanów 2001

Wiśniewska Agata, Prezes wszystkich stowarzyszeń. *Gazeta Ziemi Błońskiej* 2002, nr 8, s. 6-7.

SPIS TREŚCI

Nasz wspólny album, *Roman Nowoszewski* 5

Słowo do trzeciego wydania, *R. N.* 8

Towarzystwo Przyjaciół Ziemi Błońskiej 1973-2003, *Władysław Nowakowski* 9

Drogi Czytelniku, *Janusz Adamski* 13

Herb Błonia 15

I. Archeologia. Dzieje miasta, fot. 1-6 17

II. Architektura. Urbanistyka, fot. 7-47 23

III. Dworce. Kolejnictwo, fot. 48-56 47

IV. Organizacje społeczne i polityczne, fot. 57-76 53

V. Sport i wypoczynek, fot. 77-92 65

VI. Straż pożarna, fot. 93-102 75

VII. Szkoły. Przedszkola. Ochronka, fot. 103-141 83

VIII. Świątynie. Cmentarze, fot. 142-158 105

IX. Uroczystości. Wydarzenia. Obchody, fot. 159-178 115

X. Zakłady przemysłowe. Instytucje, fot. 179-190 127

XI. Życie miasta, fot. 191-231 135

XII. Okolice Błonia, fot. 232-240 157

Objaśnienia do fotografii 163

Indeksy, *oprac. R.N.* 175

Indeks osób 175

Domy. Budowle 180

Ulice. Place 181

Organizacje. Zakłady. Instytucje 181

Autorzy i źródła zdjęć 182

Wybrana literatura 183

BIBLIOTEKA PUBLICZNA M.ST. WARSZAWY 1907

Szt. 57266

PLAN

Miasta Błonia ziego Okolicami i Granicami

Wykład Znaków

- Królewskie do Warszawy
- Królewskie do Chruślina
- Dziedziczne Miejskie do Błonia
- Szlacheckie do Kopytowa
- Szlacheckie do Radzikowa
- Starozakonskie do Błonia

Błonie
Radzików
Wilki
Kopytów
Chruślin
Rokitno
Radomice
Kr: Utrata
Dwór Warrzyszew
Orrzarnia Osiek
Skala

Rok ok 1829

KILKA MYŚLI O ALBUMIE

Album *Błonie na dawnej fotografii* stanowi owoc wysiłków Towarzystwa Przyjaciół Ziemi Błońskiej.

Publikację ukształtowała wytężona praca kilkuosobowego zespołu, który w toku dyskusji, selekcji materiału fotograficznego i pieczołowitego zdobywania informacji przygotował album do druku.

Album *Błonie na dawnej fotografii* odznacza się nienagannym opracowaniem redakcyjnym i opatrzony został kilkoma niezwykle użytecznymi indeksami: osób, domów i budowli, ulic i placów, organizacji, zakładów i instytucji, wykazem autorów i źródeł zdjęć, bibliografią, wzbogacony wreszcie mapami Błonia z 1907 i 1829 r.

Wśród zalet tej księgi wymienić też trzeba jej głęboko przemyślany i zarazem przejrzysty układ.

Pod jedną okładką znalazły się tu zdjęcia wykonane tak przez zawodowych fotografów, jak i amatorów. I ta właśnie cecha, wynikła z pracowitego gromadzenia wszelkich interesujących fotografii oraz potwierdzająca trafność formuły „nasz wspólny album", stanowi o szczególnej wartości tej księgi.

Milczenie zdjęć małego miasta zmusza nie tylko do dedukowania i spekulowania, które zaowocuje bezcennym komentarzem faktograficznym. Zmusza też do nie mniej przecież istotnego, a dostępnego każdemu namysłu nad kruchością, ulotnością, ale także wartością naszego życia.

Wypada wyrazić uznanie Autorom albumu i wysoko oszacować ich długotrwały trud, pieczołowitość i pasję, które nie tylko ucieleśniły się w postaci pięknej i interesującej księgi, ale również stanowią źródło jej dokumentalnej i dla wielu mieszkańców Błonia sentymentalnej wartości.

Paweł Stępień
(fragment recenzji)

BŁONIE

na dawnej fotografii

Książka

„Błonie na dawnej fotografii"

otrzymała

Wyróżnienie

w KONKURSIE na NAJLEPSZE MASOVIANA im. Aleksandra Gieysztora

X Edycja 2002/2003

organizowanym przez

Mazowieckie Towarzystwo Kultury
i Mazowiecki Ośrodek Badań Naukowych
im. Stanisława Herbsta